102.935

ALEXANDRU NICULESCU

vol. 1

INDIVIDUALITATEA LIMBII ROMÂNE ÎNTRE LIMBILE ROMANICE

CONTRIBUȚII GRAMATICALE

II 102.935
-1-

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAŞI
II. 102.935

Vol 1

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ALEXANDRU NICULESCU

INDIVIDUALITATEA LIMBII ROMÂNE ÎNTRE LIMBILE ROMANICE

CONTRIBUŢII GRAMATICALE

vol I 268515

I.u. 47566

265454
B.C.U. - IASI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
Bucureşti 1965

16 NOE 1965
B.C.U. „M. EMINESCU"
IAŞI
ak 230.357

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INTRODUCERE

Problema poziției lingvistice a limbii române s-a pus din primele momente ale descoperirii romanității din răsăritul Europei. Semnalînd existența unei limbi descendente din limba Romei, cronicarii bizantini din secolele XI—XII, Kekaumenos și Kinnamos, umaniști italieni ai secolului al XV-lea, precum Flavio Biondo și Poggio Bracciolini, sau istoriograful italian al regelui Ungariei Matei Corvin încearcă să o integreze în romanitate, alăturînd-o uneia dintre limbile cunoscute. Astfel au fost pentru întîia oară relevate asemănările dintre română și italiană. Dacă Kinnamos privea problema din unghiul general al istoricului, afirmînd că „despre vlahi se spune că sînt coloni veniți de mult din Italia" (ap. Al. Philippide, *Orig. rom.* I, p. 663), umaniștii o prezintă într-o perspectivă culturală și lingvistică mai strictă. Papa Pius al II-lea, în *Comentarii rerum memorabilium*, își exprimă chiar părerea că „valahii vorbesc limba italiană, dar într-o formă imperfectă și oarecum alterată"[1], iar Andrea Brenta, cărturar din Padova, în secolul al XV-lea, referindu-se la informațiile pe care i le dăduse Demetrios Chalcondyles, preceptorul lui, menționează că în Sciția Sarmată „există o cetate prea nobilă și atotputernică în care răsună cuvinte ca ale noastre, astfel încît nimic nu este mai suav decît să auzi pe aceia vorbind după anticul obicei roman"[2].

---

[1] „Valachi lingua utuntur italica, verum imperfecta et admodum corrupta", liber XI, Frankfurt, 1314, ap. W. B a h n e r, *LR*, V (1956), pp. 20—21.

[2] „... esse civitatem illic longe nobilissimam et potentissimam in qua adhuc ita verba nostratia sonant ut nihil suavius sit quam illos antiquo more romano loquentes audire", (K. M ü l l n e r, *Reden und Briefe italienischer Humanisten*, Viena, 1899, p. 73, ap. O. D e n s u s i a n u, *HLR*, I, p. 214).

Prin urmare, în momentul apariției sale, lingvistica romanică modernă dispunea de unele date mai vechi cu privire la romanitatea limbii române, a cărei înrudire cu italiana fusese, după cum am văzut, încă demult semnalată. În această direcție au mers primele comparații ale românei cu romanitatea, întreprinse de G.I. Ascoli, *Sull' idioma friulano e sulla sua affinità colla lingua valacca*, Udine, 1846 (cf. și *Arch. glott. it.*, I, 441 și urm.) și de G. Savini, *La grammatica ed il lessico del dialetto Teramano*, Torino, 1881, p. 10 și urm. Atunci cînd Fr. Diez, *Gramm. rom. Spr.*, I, propune prima clasificare a limbilor romanice, cu toate insuficiențele de informație ale începutului, româna și italiana au fost clasate în aceeași „grupă răsăriteană" *(östliche Gruppe)*.

Primul romanist care întreprinde un examen comparativ mai profund al românei cu alte limbi romanice și cu dialectele italiene în special, reunind rezultate anterioare cu cercetări proprii, este Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 214 și urm. Lui i se datorește descrierea amănunțită a căilor de comunicație dintre regiunile danubiene și Italia și o analiză a concordanțelor generale dintre română și dialectele italiene (septentrionale și meridionale), dintre română și friulană, dintre română și vegliotă. Ele îl conduc la concluzia, întru totul justificată, că dezvoltarea românei nu poate fi înțeleasă dacă izolăm latina din Peninsula Balcanică de Italia. Dar, din păcate, comparațiile romanice ale lui O. Densusianu se opresc la nivelul general, fără a distinge ceea ce este incidental de ceea ce se datorește evoluției comune a latinei în diversele regiuni ale Romaniei.

O dată cu apariția a două lucrări importante — Kr. Sandfeld-Jensen, *Grundriss der romanischen Philologie*... herausgegeben von Gustav Gröber, I², Strassburg 1904 — 1906 și W. Meyer-Lübke, *Rumänisch, Romanisch, Albanesisch*, în „Mitteilungen des Rumänischen Instituts zu Wien", I, p. 1 și urm. —, au fost introduse în discuție trăsăturile non-romanice ale limbii române. W. Meyer-Lübke circumscrie problema, examinînd concordanțele și deosebirile dintre romanica răsăriteană și celelalte limbi romanice pentru a separa ceea ce este *„ostromanisch"* de origine latină de ceea ce se datorește influenței mediului neromanic balcanic. În urma comparației dintre albaneză și dalmată, dalmată și română, albaneză și română, el constată că diferențele dintre acestea sînt prea mari pentru a atribui exclusiv caracterului

balcanic poziția particulară a limbii române; româna se caracterizează mai ales prin fenomene de evoluție specifice latinei.

Astfel au început să se contureze în definirea locului limbii române printre limbile romanice, două direcții principale. Unii cercetători, în special balcaniști și slaviști, au subliniat particularitățile non-romanice ale limbii române, încercînd să le explice prin mediul balcanic, slav și grecesc înconjurător. Această părere se afirmă în lucrările lui G. Weigand, în a doua perioadă a activității sale, după 1919—1920[1], ale lui H. Barić, *Albano-rumänische Studien*, I, Sarajevo, 1919 și Kr. Sandfeld, *Balkanphilologie*, Copenhaga, 1926 (*Ling. balk.*, Paris, 1930). Tradiția unei asemenea păreri urcă însă în secolul precedent, aparținînd școlii de filologie și istorie din Viena. B. Kopitar, *Wiener Jahrbücher der Literatur*, 46 (1829), p. 86, afirmă cel dintîi că „la nordul Dunării, în Bucovina, Moldova și Muntenia, Transilvania, Ungaria, mai departe, de partea cealaltă a Dunării, în Bulgaria propriu-zisă, de-a lungul lanțului muntos Haemus, în cel mai larg înțeles vechi al acestor munți de la o mare la alta, în Munții Macedoniei, în Pind și prin toată Albania domnește numai o singură formă lingvistică, dar cu trei feluri de material de limbă"[2], iar Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumänischen* (Denkschr. d. Wiener Akad., Phil.-hist. Cl., 12), Wien, 1862, enumerînd o serie de particularități comune românei, bulgarei, albanezei și limbii grecești, le explică prin influența substratului trac și iliric și le consideră elemente „autohtone". Aceste păreri aveau a face, direct sau indirect, cu ipotezele nu lipsite de tendințe politice ale istoricilor F. J. Sulzer și J. Chr. Engel — continuate și concretizate mai tîrziu în cunoscuta teorie construită de Robert Rössler — care puneau în discuție *eo ipso* originea

---

[1] Cf. „Balkanarchiv", I (1925), p. VIII: „Româna este limba balcanică romană, așa cum bulgara este limba balcanică slavă, pe cînd albaneza este limba balcanică κατ' ἐξοχήν". („Das Rumänische ist die romanische Balkansprache, ebenso wie das Bulgarische die slavische Balkansprache ist, während das Albanische die Balkansprache κατ' ἐξοχήν ist").

[2] „Nördlich der Donau, in der Bukovina, Moldau und Walachei, Siebenbürgen, Ungarn, ferner jenseits der Donau, im eigentlichen Bulgarien, dann in der ganzen Alpenkette des Hämos in der ausgedehntesten alten Bedeutung dieses Gebirges, von einem Meere zum anderen, in den Gebirgen Mazedoniens, im Pindus und durch ganz Albanien, nur eine Sprachform herrscht, aber mit dreierlei Sprachmaterie".

și patria primitivă a românilor. Eroarea fundamentală de a ignora existența populației romanizate la nord de Dunăre a fost puternic combătută de Th. Capidan, *Raporturile albano-române*, în „Dacoromania", II, 1922, p. 443 și urm. și *Romanitatea balcanică*, București, 1936 (Discurs de recepție la Academia Română, LXVII), și de Al. Philippide, *Orig. rom.*, II, p. 571 și urm. *(Ce spune limba albaneză?)* Ei arată că zona de contact cu limbile balcanice se afla mai la nord, pînă unde se întindea patria primitivă a albanezilor (în nord-estul teritoriului de azi; cele două maluri ale rîului Mati în direcția orașului Niš): pînă aici ajungea și vastul teritoriu nord- și sud-dunărean din vestul Daciei și de-a lungul cursului Dunării spre Marea Neagră, pe care s-a format limba română. Așa cum spune cu dreptate Th. Capidan, *Simbioza albanezo-română* în „Limbă și cultură", București, 1943, p. 174, numai pe un asemenea larg teritoriu „înțelegem de ce punctele de rezistență ale poporului român nu s-au arătat la sud de Dunăre, oricît de numeroase vor fi fost în evul mediu românesc grupările de populațiuni românești din acele părți, ci numai la nord și mai ales în ținuturile apusene (ale Daciei romane). Tot în felul acesta înțelegem de ce, în vreme ce, la sud, populațiunile românești s-au găsit după năvălirea slavilor, întotdeauna în plin proces de dispariție, din contra, la nord, ele s-au înmulțit continuu, formînd, cu timpul, cel mai numeros popor din întreg sud-estul european".

Cealaltă direcție a discuțiilor asupra locului limbii române se conturează în lucrările romaniștilor care sînt preocupați, în primul rînd, de condițiile dezvoltării latinei în aceste ținuturi. Pentru aceștia, caracteristicile românei constituie o problemă care interesează în primul rînd latinitatea. Lucrarea fundamentală aparține lui Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, Discurs de recepție la Academia Română, 1920 (cf. *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937). Autorul insistă, ca și O. Densusianu, asupra însemnătății comunicațiilor directe dintre diversele regiuni ale Imperiului Roman în menținerea omogenității lingvistice („une histoire des langues et des dialectes romans deviendra une histoire des communications") și asupra factorilor politici, economici și administrativi generali (implicit, el acordă puțină însemnătate factorilor etnici, pe care îi interpretează, în ultimă analiză, tot ca un efect al comunicației între cei care aparțin aceluiași colectiv etnic). Interpretînd datele oferite de lexicul limbii române.

Sextil Pușcariu a arătat că lexicul românesc reflectă, în mare măsură, condițiile particulare de dezvoltare ale poporului român, existența, în regiunile locuite de români, a unei civilizații de tip rural, în medii sociale ale oamenilor simpli. Această idee o dezvoltă mai ales într-o conferință ținută în 1933, la Tübingen, sub titlul *Rumänisch und Romanisch* („Archiv für das Studium der neueren Sprachen", vol. 164, p. 209 și urm.): româna nu posedă termenii latini esențiali care privesc viața orășenească. Astfel, cuvintele *villa*, *strata*, *platea* („piață"), *via*, *camminus* au dispărut din latina care stă la baza limbii române, fiind înlocuiți de termeni de origine străină. Mai tîrziu, în 1927, într-un articol publicat în „Studi rumeni", I, reluat mai tîrziu, în „Arch. glott. it.", (XXXIV, 1—13, Matteo Bartoli a studiat și el *La spiccata individualità della lingua romena*. În lumina normelor areale ale lingvisticii spațiale, domeniul limbii române apare antitetic caracterizat: „româna se apropie, pe de o parte, de italiană, mai mult decît de celelalte limbi surori, dar pe de alta se depărtează într-o măsură mai mare, așa încît cele două limbi sînt nu numai surori gemene, care trăiesc în armonie, ci și surori vitrege între care domnește discordia"[1]. După M. Bartoli, româna este bogată în prețioase relicve latinești (păstrarea lui *lingula* > *lingură*, față de *cochlearium*), bogată în îndrăznețe inovații (*lucrum* inovație adăugată lui *causa*, la rîndul ei inovație care a înlocuit pe *res*). Așa cum spune autorul însuși, „questo contrasto fra la Dacia da una parte e la altre regioni neolatine dell'altra è di età *romanza* (adică: în epoca romanică, inovații neatestate în latină) non di età romana e tanto meno di età preromana (p. 144)". Aceste inovații, după părerea lui Bartoli, sînt calcuri, „creazioni di materia occidentale, neolatina, e di spirito orientale, greco e slavo", autorul înglobînd substratul și adstratul în aceeași categorie. Dacia contrastează cu Europa neolatină mai adesea și mai mult decît contrastează între ele celelalte limbi romanice, dar dintre toate limbile romanice, limba română se apropie cel mai mult de limba și dialectele italiene.

Și W. Meyer-Lübke s-a mai pronunțat o dată asupra acestei probleme, în discursul academic ținut în 1930,

---

[1]... „il romeno si accosta da un lato all'italiano più che agli altri linguaggi fratelli, ma dell' altro se ne scosta maggiormente, cioè i due linguaggi sono non soltanto fratelli ma gemelli concordi e a un tempo discordi fratellastri".

Rumänisch und Romanisch „die besondere Färbung des Rumänischen", examinînd problema în plan strict lingvistic, urmărind să descopere „în ce măsură se îndepărtează româna de linia generală a evoluției latino-romanice" și în ce măsură elementele neromanice au exercitat o influență hotărîtoare („einen massgebenden Einfluss ausgeübt haben"). Autorul reia problema discutată în articolul din „Mitteilungen...", cu scopul de a dovedi o dată pentru totdeauna că „asupra caracterului romanic al românei nu există nici o îndoială"... „ea prezintă trăsături romanice într-o formă, în multe privințe, mai pură decît celelalte limbi."

În ultimii ani, problema individualității limbii române între limbile romanice a fost examinată și din alte perspective. Lingvistica modernă a considerat-o o problemă de clasificare lingvistică a Romaniei și a încercat soluții diverse. Mario D. Pei, *Word* 5 (1949), 2, p. 135, propunînd o metodă statistică de clasificare a limbilor romanice, contestă noțiunea „East-Romance" în termeni severi: „O unitate fundamentală între două sau mai multe varietăți romanice este postulată pe baza unuia sau două fenomene comune acestor varietăți, așa cum se întîmplă în cazul «romanicii de est», constînd din italiana de sud pînă la imaginara linie Spezia-Rimini, dalmata și româna, care construcție este întemeiată pe căderea lui *-s* final și susținută, dar nu în mod eficace, de presupusa non-sonorizare a oclusivelor intervocalice"[1], atrăgînd atenția asupra ineficienței unei clasificări nefundate pe fapte încadrate într-un sistem. Încercări de clasificare modernă a limbilor romanice, întemeindu-se pe examinarea cantitativă a caracteristicilor structurii lor, au făcut Joseph E. Grimes — Frederick B. Agard, *Linguistic divergence in Romance*, în „Language", 35 (1959), 4, p. 598 și urm. (rezultat: sarda grupată împreună cu româna, ambele opuse grupului vestic, alcătuit din franceză și grupul iberic; autorul se întreabă: cît de profunde sînt concordanțele?) și W. Manczak *Actes du IXe Congrès de linguistique romane* (c r i t e r i u l:

---

[1] („a fundamental unity between two or more Romance varieties is postulated on the ground of one or two phenomens which those varieties display in common, as when an «East Romance» consisting of Italian south of an imaginary Spezia-Rimini line, Dalmatian and Rumanian is constructed out of the fall of final *-s*, suppoted, but not validly, by a supposed non-voicing of intervocalic occlusives")

cantitatea inovațiilor romanice față de latină, r e z u l t a t: româna alături de portugheză).

Și lingviștii și istoricii din țara noastră au reluat, în amănunt, examinarea poziției limbii române în Romania. Astăzi, continuitatea populației daco-romane pe teritoriul Daciei Traiane, la nordul Dunării, este în afară de orice îndoială, datorită materialului arheologic care dovedește existența, în limitele teritoriale ale vechii Dacii, a unui fond de cultură materială (monede romane, fibule și geme, obiecte creștine din secolele III-V, morminte de tip roman, ceramică), constituind creația populației locale care și-a dus viața mai departe, săracă și simplă, în vechile localități cunoscute din timpul romanilor (cf. *Istoria României*, I, p. 615 și urm.). Definirea locului limbii române printre limbile romanice și raporturile ei cu balcanitatea au căpătat astfel o bază solidă de discuții. Prima consecință a acestei stări de fapte trebuie să fie eliminarea din discuție a dalmatei, considerată a fi în afara spațiului lingvistic care interesează limba română.

Dintre cele mai însemnate contribuții la problema care ne interesează, trebuie menționat studiul acad. Iorgu Iordan, *El lugar de la lengua rumana en la Romania*, publicat în „Beiträge zur romanischen Philologie", I, Berlin, 1961, p. 125 și urm., care, reexaminînd caracteristicile generale ale românei (trăsături comune cu limbile balcanice; absența unui număr mare de elemente germanice; influențe neromanice necunoscute celorlalte limbi romanice; influența slavă, maghiară, turcă, greacă), ajunge la concluzia că o definire a românei prin balcanitate este o definire geografică și nicidecum structurală. Pentru Iorgu Iordan elementele balcanice din română pot fi explicate și altfel decît prin greacă sau prin contacte interbalcanice: el face, în acest sens, apel la celelalte limbi romanice. Dintre acestea, cea mai apropiată de română, ca exponentă a latinității orientale, este limba italiană. O părere similară găsim și la acad. C. Daicoviciu, Em. Petrovici și Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue* („Bibliotheca Historica Romaniae", 1, Bucarest, 1963, p. 36); ei scot în evidență faptul că la definirea individualității lingvistice a românei au contribuit elementele autohtone de substrat daco-moesian și împrumuturile slave și, se pare, — e drept într-o măsură mult prea mică pentru a fi definitorii — contactele cu albaneza, slava

macedoneană, bulgara, greaca și sîrbo-croata au avut loc în spațiul daco-moesian.

Altă interpretare a locului limbii române în romanitate a dat acad. Al. Rosetti, *A propos de „La place de la langue roumaine parmi les langues romanes"*, în „Beiträge zur romanischen Philologie", II (1963), 2 p. 125 și urm. Eliminînd momentul „formare", autorul consideră că definirea limbii române este descrierea constituirii sistemului limbii române de-a lungul secolelor, adică o operație structural diacronică. În această perspectivă, latina „balcanică" devine un moment (posterior latinei „orientale") în care, așa cum s-a întîmplat în secolul al V-lea, în urma evenimentelor politice și economice care au provocat separația lumii romane, latina care stă la baza limbii române a intrat în contact cu limbile balcanice.

În acest stadiu al discuțiilor se găsește problema care, în domeniul gramaticii, ne-a preocupat și pe noi în lucrarea de față. Ea pornește de la convingerea că studierea individualității limbii române între limbile romanice a intrat acum în faza cercetărilor de amănunt și de profunzime: s-a trecut la analiza faptelor. Totodată, din punct de vedere metodologic, în stadiul actual, simpla constatare a prezenței sau a absenței unui element lingvistic comun cu celelalte limbi romanice sau cu limbile balcanice sau slave nu este suficientă. Trebuie încercată stabilirea poziției în sistem a faptului lingvistic în urma examinării amănunțite a apariției lui în limba română. În această privință, apartenența la limba vorbită, populară sau la limba literară, distribuția dialectală sau frecvența fenomenului studiat constituie indicii definitorii de primă însemnătate, pe care, în cele ce urmează, am încercat să le luăm în considerare.

Definirea individualității limbii române printre limbile romanice se găsește astăzi în studiul mai multor cercetători din țara noastră și din străinătate. Acestui efort colectiv i se alătură, ca un omagiu, contribuțiile adunate în paginile lucrării noastre.

AUTORUL

1 octombrie 1964.

MORFOLOGIE

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CLASE GRAMATICALE CARACTERISTICE LIMBII ROMÂNE

Studiul gramaticii limbii române face necesară o prezentare de ansamblu a problemelor ei specifice. Acestea decurg din particularitățile limbii române față de celelalte limbi romanice, din comparația structurilor morfo-sintactice. În cadrul aceleiași familii de limbi, comparația se poate face atît la nivelul s e m n i f i c a n ț i l o r, urmărind realizările lingvistice, deosebite în sistemul de expresie, ale acelorași categorii, cît și la nivelul s e m n i f i c a ț i i l o r, urmărind corespondența dintre categorii sau confruntînd diversele moduri de organizare a elementelor înăuntrul acelorași categorii[1].

În cele ce urmează, vom examina unele aspecte ale specificului limbii române, în modul de organizare a elementelor sale morfematice în clase paradigmatice și în categorii. Înțelegerea particularităților structurii gramaticale a limbii române va contribui la lămurirea unor probleme de ordin terminologic din lucrările de gramatică românească.

1. Unul din aspectele cele mai controversate ale structurii limbii române este existența, în cadrul categoriei gramaticale a genului, a unui al treilea membru, opus masculinului și femininului, și denumit de gramatica românească genul „neutru".

Așa cum a arătat acad. Al. Graur[2], clasa substantivelor neutre se distinge de celelalte substantive prin conținut, cuprinzînd numai substantive care desemnează inanimate (opunîndu-se prin această exclusivitate masculinului și femininului, în care se includ deopotrivă animate și inanimate),

---

[1] Pentru metoda comparării structurilor morfo-sintactice în limbi diferite, vezi A. J. G r e i m a s, *Idiotismes, proverbes, dictons*, în „Cahiers de lexicologie" (Publication du Centre d'Etudes du Vocabulaire Français de l'Université de Besançon), 1960, 2, pp. 43–49.

[2] „Romania", LIV, p. 249 și urm.; *BL*, V, p. 5 și urm.; *BL*, VI, p. 260 și urm.

și prin formă, selectînd articol și determinante masculine la singular și feminine la plural și posedînd indici formali proprii, *-uri* (< lat. *-ora*, existent și în sardă și în italiană: sard. *pettora*, sic. *pittira*, tosc. *campora*). În acest sens, neutrul românesc continuă neutrul latin, ca o categorie vie, spre deosebire de celelalte limbi romanice, în care, la fel ca în italiană *(il labbro - le labbra, il frutto - le frutta, il muro - le mura, il dito - le dita)*[1] sau în v. franceză (sg. *bras* - pl. *brace)*, nu se păstrează decît resturi mai mult sau mai puțin sporadice ale substantivelor neutre latinești.

Existența reală a unui gen neutru, urmaș al neutrului latinesc în limba română, a fost nu o dată contestată. Încă nu au dispărut ecourile părerilor care susțin că româna nu posedă un neutru veritabil, ci un a m b i g e n, o clasă de substantive comportîndu-se ca masculinele la singular și ca femininele la plural. Este ideea pe care o mai dezvoltă și azi unii specialiști în filologia română din străinătate[2], și chiar unii dintre lingviștii români (I. Pătruț)[3]. Cercetări mai recente, statistice, tind, de asemenea, să dovedească instabilitatea neutrului latinesc în limba română, repartizarea masivă a inanimatelor în cadrul femininului[4] și masculinului[5], și, în consecință, inexistența unui neutru substantival. În română, după o statistică recentă, efectuată de Ecaterina Goga, numele de inanimate se repartizează astfel: 2674 feminine, 1470 neutre, 222 masculine. Procentual, după cum a arătat I.I. Bujor, substantivele inanimate se repartizează în proporție de 11,66% în genul masculin, 59,93% în genul feminin și numai 28,41% în cadrul genului neutru. Asemenea încercări mai au de învins, teoretic,

---

[1] G. R o h l f s, *Hist. Gramm. it. Spr.*, II, pp. 81–82.

[2] A. G u i l l e r m o u, *Manuel de la langue roumaine*, Paris, 1952, p. 28; M. A. G a b i n s k i, în „Voprosy jazykoznanija", 1956, 1, pp. 86–87; V. H o ř e j š i, *SCL*, VIII (1957), pp. 407–411.

[3] „Cercetări de lingvistică" (Cluj), I, 1–4, p. 29; articolul lui I. I. B u j o r, *LR*, IV (1956), 6, p. 51 și urm., în care se pledează pentru denumirea *ambigen*, este rezultatul unor cercetări interesante, dar nu este scris de un specialist.

[4] Ceea ce dă dreptate constatărilor lui L. S p i t z e r, *Feminisación del neutro*, în „Revista de filologia hispánica", Buenos Aires, III (1941), 4, pp. 339–371, cu toate obiecțiile acad. Al. Graur în *Genul neutru în românește*, *LR*, III, 1, p. 30 (vezi și *Studii de lingvistică generală*, varianta a II-a, p. 347).

[5] În limba română contemporană, limbajul tehnic are tendința de a folosi numele obiectelor tehnice la genul masculin; cf. I o r g u I o r d a n, *Lb. rom. contemp.*, p. 278.

caracteristica principală a neutrului românesc: incompatibilitatea dintre animat și neutru; neutrul cuprinde în mod exclusiv inanimate și colective. De acest aspect este legată și problema originii neutrului românesc: unele ipoteze[1], care încercau să atribuie influenței slave rolul de a fi conservat și dezvoltat neutrul latinesc dispărut din alte limbi romanice, au întîmpinat justificate obiecții legate de faptul că substantivele neutre slave au intrat, în română, în categoria masculinului sau femininului. O ipoteză în această discuție a formulat-o de curînd lingvistul sovietic M. A. Gabinski[2], care, pornind de la constatarea că și în albaneză există substantive cu formă masculină la singular și formă feminină la plural (*malij-malë* „munte", *filim-filimë* „început", *llaf-llafë* „cuvînt"), socotește că o asemenea particularitate nu are legătură cu genul „neutru" (albaneza cunoaște și un gen neutru propriu-zis) și că ea s-ar datora substratului traco-ilir. Astfel poate fi detașat, teoretic, neutrul autentic („indo-european") de „ambigen" (Iorgu Iordan). Acad. Al. Rosetti, într-un articol publicat în „Revue de linguistique romane", t. XXV, 99—100 (juillet-décembre 1961), p. 369, consideră, după L. Hjelmslev, constituirea neutrului românesc ca un efect al „tendinței de motivare" a raportului dintre forma și substanța cuvîntului, apărută și în română, așa cum a apărut și a dispărut în cursul istoriei indo-europene, adică o dezvoltare proprie românei, nu un împrumut.

2. În cadrul substantivului, în interiorul genului masculin și feminin, gramaticile românești moderne menționează existența unui așa-numit „gen personal". Termenul aparține, în lingvistica românească, lui C. Racoviță[3] și a fost adoptat și extins, în special, prin lucrările școlii lingvistice de la București. Acad. Al. Graur[4], dezvoltînd ideile lui C. Ra-

---

[1] Al. Graur, *op. cit.*, LR, III, 1, p. 33; Al. Rosetti, *Despre genul neutru și genul personal în limba română*, *SCL*, VIII, 4, p. 409.

[2] M. A. Gabinski, *op. cit.* în *loc. cit.*, p. 86.

[3] C. Racoviță, *Sur le genre personnel en roumain*, *BL*, VIII, I, p. 154 și urm.

[4] Vezi Al. Graur, *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain*, *BL*, XIII, 1945, pp. 97—104. Cf. și lui E. Seidel, *Gibt es ein Genus personale*, *BL*, XVI, 1948, pp. 5—93. Existența unui gen „personal" în limba română este afirmată și de recenta ediție a *Gramaticii limbii române* a Academiei R.P.R., care vorbește despre „substantive proprii și comune care denumesc persoane sau animale personificate" (p. 59).

coviță, a descoperit o nouă serie de caracteristici sintactice și morfologice specifice substantivelor cu sens personal. Este vorba de particularități de flexiune și de regim care caracterizează clasa substantivelor nume proprii de persoană sau nume comune, referitoare la persoane cunoscute sau obiecte personificate. Aceste substantive au o flexiune realizată și prin procedee sintactice: ele primesc articolul proclitic la genitiv-dativ (*lui Ion*; în vremea din urmă și numele de persoană feminine urmează această flexiune și numele proprii feminine: *lui Maria* în loc de *Mariei*), prepoziția *pe* la acuzativ-obiect direct (*văd pe Ion, văd pe Vasile* dar *văd peretele*). De asemenea, ele se caracterizează și prin unele particularități morfologice: formă specială de vocativ (celelalte substantive au la vocativ o formă identică cu a nominativului), genitiv-dativ feminin cu conservarea consonantismului și a vocalismului (*Florica, Floricăi, Florichii*, dar *munca-muncii*; *Ioana-Ioanei*, dar *floarea-florii* etc.) prin sufixe moționale proprii (*-lasă,-ă*). Mărcile genului personal românesc se manifestă în interiorul clasei substantivelor și, într-o măsură mai redusă, la pronume. Ele apar, mai ales, la singular, atît în limba literară cît și în limba vorbită.

Cercetări mai noi[1] au arătat însă că prezența acestor semne morfologice și sintactice nu este legată de sensul personal al substantivului; sînt cazuri cînd, la acuzativul obiect direct, prepoziția *pe* nu apare, deși substantivul desemnează o persoană: *iubesc o fată*; *am întîlnit un prieten pe stradă*. Se poate deduce de aici că sensul personal al substantivului este insuficient pentru a cere un regim special; pentru a necesita o formă sau o construcție deosebită, sensului personal trebuie să i se alăture determinarea strictă, limitată la o persoană cunoscută, într-un cuvînt individualizarea. Numele proprii, substantivele personale articulate sînt cele care cer semnele morfo-sintactice ale genului „personal". Aceste indicii ne fac să considerăm că sensul personal apare înăuntrul categoriei determinării. În limba română s-ar putea vorbi în locul unui „gen personal", de o clasă flexională a persoanei individualizate.

---

[1] Al. Niculescu, *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues roumaines*, în „Recueil d'études romanes" p. 167; B. Pottier, *L'objet direct prépositionnel. Faits et théories*, *SCL*, XI, 1960, 3, pp. 676–678.

3. Și în domeniul articolului sînt de semnalat unele caracteristici ale românei. În cadrul determinării, româna dispune de variante poziționale specifice de articole definite, care apar în anumite condiții sintactice. Există astfel, în română, în grupul substantiv (nearticulat sau articulat nedefinit) + substantiv în genitiv, un articol genitival (posesiv) avînd formele *al*, *a*, *ai*, *ale* (*un frate al meu*; *o carte a prietenului tău*); acest articol a cărui origine este *ad-illum* servește ca element de legătură în relații posesive sau ca articol al numeralului ordinal: *al doilea*[1].

Un articol corespunzător celui românesc există în albaneză, în construcții ca *një djalë i fqinit* = *un băiat al vecinului* (sau chiar după substantivul articulat: *djali i fqinit* = = *băiatul al vecinului*, la fel ca în v. rom. *toți oamenii a dumitale* (Doc. Hurm. XI, 349). El nu este un element fix, așa cum consideră Asgar Rosenstand Hansen[2], pentru că se acordă în gen și număr cu substantivul care exprimă obiectul posedat[3]. Această dependență sintactică ne arată că, în ciuda poziției lui proclitice, independente, față de substantivul care exprimă pe posesor, articolul genitival este o determinare suplimentară a substantivului precedent, insuficient articulat.

În ceea ce privește articolul, mai trebuie menționată, în română, în interiorul grupului substantiv articulat + adjectiv, existența unui articol a d j e c t i v a l, *cel*, *cea*, *cei*, *cele* (lat. *ecce-ille*) cu aceeași origine ca adjectivul demonstrativ de depărtare (*acel*, *acea*, *acei*, *acele*). Și articolul adjectival are un corespondent în limba albaneză: *njeriu i mirë* = *omul cel bun*. El se întrebuințează atunci cînd un substantiv articulat este urmat de un adjectiv, *omul cel bun*, sau două nume proprii, individualizate, însoțite de un adjectiv: *Ștefan cel Mare*, *Alexandru cel Bun*. Este vorba de un articol aderent la adjectiv: *omul - cel bun*, *Ștefan - cel Mare*, *fata - cea - frumoasă*, de un element substantivizant; el pune adjectivul sub regimul acordului dependent de genul, numărul și cazul substantivului

---

[1] I v a n G ă l ă b o v, *Slavisticen Sbornik*, 1963, pp. 141—148, consideră tipul de formare a numeralelor, în limba română, drept un rezultat („sigur"!) al unei influențe bulgare.

[2] A s g a r R o s e n s t a n d H a n s e n, *Artykel systemet i rumansk*, Copenhaga, 1952, p. 165.

[3] Articolul genitival nu se acordă în caz cu substantivul care desemnează obiectul posedat: N.A. *o casă a fratelui său;* G.D. *unei case a* (în loc de *ale*) *fratelui meu*, probabil prin analogie cu masculinul.

(în ce privește cazul, acordul astăzi nu se mai exprimă formal: *omului cel bun* în loc de *omului celui bun*). Articolul adjectival poate însoți, de asemenea, un numeral ordinal: *cel de-al treilea*, sau cardinal: *cei trei*; el servește și la formarea superlativului relativ: *cel mai bun*, avînd deci aceleași funcții pe care, în alte limbi romanice, le îndeplinesc descendenții lui *ille*. Ne găsim, fără îndoială, în fața unui fenomen sintactic românesc, care a dus de la extinderea întrebuințării construcției demonstrative *ecce - ille*, la transformarea demonstrativului în articol. Într-un fel, s-ar putea spune că s-a repetat fenomenul latinesc care a avut drept urmare ștergerea valorii demonstrative a lui *ille* și transformarea lui în articol. Se pare deci că, în română, există o puternică tendință de slăbire a valorii elementelor demonstrative; de aici nevoia de acumulare a particulelor demonstrative și, implicit, a articolelor: cf. v. rom. *Alexandru Vodă cela bunul*, rom. reg. mod. *omul ăla tînărul*; cf. arom. *h'il'u ațela marili*[1]. Această construcție sintactică a fost eliminată în cursul dezvoltării românei din limba literară[2]. Româna are tendința articulării graduate, redundante, și, în această privință, se aseamănă cu albaneza, unde extensiunea determinantelor de ordinul articolului este dezvoltată: *djali i fqinit* „băiatul al vecinului", *njeriu i mirë* „omului celui bun"[3].

4. În domeniul pronumelui, româna se caracterizează prin forme și nuanțe de politețe multiple. Ea dispune de un inventar variat de pronume și de forme de politețe, care, din punct de vedere semantic, merg de la respectul înalt *(dumneavoastră)* pînă la cel familiar *(matale, mătăluță)*. Ceea ce caracterizează însă, în special, româna este existența unui al treilea membru al paradigmei, sensul politeții se distri-

---

[1] Cf. R. A. Budagov, *Funcțiunea pronumelor personale*, trad. rom., *SCL*, 1950, 1, p. 145, care relevă existența în română a determinării suplimentare prin articol; repetarea printr-un pronume neaccentuat a obiectului direct exprimat prin substantiv articulat și așezat înaintea predicatului este, după R.A. Budagov, o consecință a acestui fenomen. Pronumele repetat ar fi „un articol de gradul al doilea".

[2] Vezi Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale*, *SCL*, XII, 1961, 2, p. 167.

[3] E. Çabej, *Unele probleme ale istoriei limbii albaneze*, *SCL*, X (1959) 4, pp. 531—532, arată că, spre deosebire de română, albaneza apelează la forme de articol distincte de acelea ale articolului hotărît propriu-zis.

buie ternar: *tu — dumneata — dumneavoastră*[1]. Forma *dumneavoastră* însoțită de adresarea la persoana a II-a plural, la origine un plural, devine la începutul secolului al XIX-lea, în urma calchierii modului francez de adresare cu persoana a II-a plural, o formă de respect adresată unei singure persoane, apărînd la singular alături de dumneata. *Dumneavoastră* a avut, dintru început, un sens reverențial, emfatic; urmat de persoana a II-a plural, ca formă de politețe de singular, s-a răspîndit prin limba literară pornind de la orașe, din mediile culturale. *Dumneata* este termenul politeții neemfatice; ca termen unic de adresare reverențială, *dumneata* nu a dispărut cu totul: această formă apare și azi la țară, la vorbitori mai în vîrstă, ca unică modalitate reverențială sau, general, în adresarea familiară.

A doua caracteristică a românei în domeniul politeții este existența unui pronume de politețe de persoana a treia. Românul are posibilitatea de a vorbi reverențios despre o persoană care nu participă la convorbire: N.A. *dumnealui*, *dumneaei*; G.D. *dumisale* (rom. sec. XVI—XIX), *dumnealui*, *dumneaei* (începînd din secolul al XIX-lea)[2]. Nu asistăm, în română, la procesul de adresare indirectă de tipul italian *lei*, germană *Sie*, așa cum crede eronat J. Svennung[3], în cazul: *unde merge dumnealui* tradus prin *„wo geht der Herr hin"*, cu mențiunea că în asemenea cazuri „și predicatul poate sta la persoana a II-a" („das Prädikat auch in der 2-en Person stehen kann"!).

Alături de aceste forme se creează în prezent în româna literară și la persoana a III-a un sistem ternar de pronume de politețe în care, alături de *el* și *dumnealui*, a intrat, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, *dînsul* cu sens de politețe medie: *el - dînsul - dumnealui*. *Dînsul*, pronume personal întrebuințat regional la acuzativ cu prepoziție, își extinde, sintactic și semantic, întrebuințarea căpătînd în cursul secolelor XVIII—XIX posibilitatea de a apărea la nomi-

---

[1] Al. Niculescu-Al. Roceric, *Pronumele* dînsul *în limba română, SCL*, VII (1951), 3, p. 315 și urm.

[2] În italiana secolelor al XVI—XVII-lea există de asemenea o formă reverențială de pers. a 3-a sg, *sua Signoria*, folosită numai cînd se vorbea despre persoane administrativ, religios și politic ierarhic oficiale.

[3] J. Svennung, *Anredeformen. Vergleichende Forschungen zur indirekten Anrede in der dritten Person und zum Nominativ für den Vokativ*, Lund, 1958, p. 44.

nativ și genitiv, pe deplin paralel cu *el*, dar diferențiat de acesta prin sensul exclusiv personal, și, mai tîrziu, reverențial[1].

Româna se dovedește astfel a avea o deosebită acuitate în exprimarea nuanțelor de politețe. Ea introduce sensuri reverențiale și în cadrul exprimării posesiunii; astfel, dintre cele două modalități pronominale de exprimare a posesorului, prima prin pronume personal *(casa) lui, ei*, a doua prin pronume adjectival posesiv (casa) *sa*, formele (al) *său*, (a) *sa* sînt mai politicoase și se întrebuințează mai ales referitor la persoane cărora li se cuvine respect. În acest caz, valoarea reverențială pe care o capătă *(al) său* în detrimentul lui *(al) lui* se explică literar: *(al) său* este o formă întrebuințată mai ales în limba literară, *(al) lui* este o formă caracteristică limbii populare.

5. Flexiunea verbală oferă și ea prilejul unor observații privitoare la specificul limbii române. Este vorba mai întîi de o serie de elemente caracteristice ale paradigmei modale. În domeniul modurilor personale, trebuie menționată existența unei valori de o p t a t i v a condiționalului, care apare în propoziția independentă: *aș merge și eu la teatru*, fr. *je voudrais (j'aimerais) aller au théâtre* (în alte limbi romanice, condiționalul apare cu această valoare de obicei numai la verbe cu sens optativ). Este vorba de o variantă pozițională a condiționalului, care, în propoziție independentă, poate indica o dorință.

O serie de forme perifrastice „supracompuse" îmbogățesc flexiunea verbală românească cu nuanțe modale și temporale deosebite. În română există și posibilitatea exprimării prin construcții perifrastice a unor nuanțe aspectuale (construcții incoative de tipul *a prinde să spună, a apuca să spună, a da să spună*) sau temporal-modal (construcții de tipul: *era să vină*, „il était sur le point de venir").

Cel mai important element specific al structurii verbale românești apare însă în domeniul modurilor nepersonale. În limba română există o întrebuințare deosebită a unei forme identice cu aceea de participiu trecut, pe care gramatica românească o numește s u p i n . Este vorba de forma care denumește acțiunea verbului întocmai ca infinitivul: *mersul trenului, apă de băut, nimic de zis, treieratul*

---

[1] I o r g u I o r d a n, *op. cit.*, p. 383.

grîului (corespunzătoare construcțiilor cu infinitiv final în alte limbi romanice). Este dificil de demonstrat proveniența directă din supinul latinesc; între supinul românesc și cel latinesc nu există decît unele asemănări de funcție: ambele pot fi complemente de relație ale adjectivului *(res facilis dictu* = rom. *lucru ușor de spus)*, atribute substantivale și complemente cu valoare finală după un substantiv *(apă de băut)* sau după un verb *(mă duc la scăldat* = lat. *eo dormitum)*. Se poate presupune că aceasta e o calitate a prepoziției *(de, la)* care însoțește forma verbală. Un caz asemănător apare în albaneză, unde este semnalată existența unor construcții cu participiul avînd valoare de infinitiv (în toscă, o formă de infinitiv nu există; el este înlocuit, în construcții finale, corespunzătoare supinului românesc, de participiu însoțit de prepoziția *për*: *(am de legat ceva* = alb. *kam për të lidhur dicka*; *le dă de mîncat* = alb. *u jep për të ngrënë)*. W. Meyer-Lübke[1] consideră aceste forme drept derivate verbale cu sufixul -*tus*, -*sus* (sau -*ta*), care apar în romînă în -*at*, -*it*, -*ut*, sau cu forme ale participiilor tari *(coptul prăjiturii, fiertul apei)*, iar în spaniolă numai în *-ado* (*agramado* „das Haufbrechen", *aspirado* „Atmung", *llamado* „Aufruf"); italiana cunoaște numai sporadic asemenea forme în *-ato* (*accorciato* „Abkürzung") sau în *-ito (domandito, lascito)*. Sînt ele derivate verbale substantivale, dezlegate de flexiunea verbală, sau sînt participii cu funcții sintactice schimbate, așa cum presupunea, încă de mult, A. Mussafia? Iată întrebări la care nu s-a răspuns încă în lingvistica românească și cea romanică. O primă observație arată că supinul se deosebește, semantic, de participiu, printr-o opoziție de a s p e c t: supinul are sens durativ[2] (echivalent cu infinitivul), participiul are sens perfectiv, ceea ce înseamnă că identificarea sau confundarea lor nu este posibilă. În română formațiile de supin depășesc, în extindere și însemnătate, formațiile asemănătoare din celelalte limbi romanice, ceea ce îi dă o poziție importantă în structura limbii.

S-ar mai putea menționa aici și alte fapte particulare ale structurii gramaticale românești, care atrag atenția asupra

---

[1] W. M e y e r - L ü b k e, *Gram. rom. Spr.*, II, pp. 523—527.

[2] Pentru sensul durativ al formațiilor cu sufixul *-tus*, cf. derivatele cu sufixul *-ata* de tipul fr. *journée, soirée*, it. *cavalcada*, sp. *locada*.

unor elemente inexistente în alte limbi romanice. În domeniul conjuncțiilor, româna este singura limbă romanică în care există o conjuncție adversativă slabă *(cine vrea să învețe, învață, iar cine nu, se uită și își pierde timpul)*, *iar* cu funcții adversative și copulative totodată. Ar putea fi socotită o conjuncție adversativă-copulativă de felul bulg., s. cr., rus. *a*, cu valoarea intermediară dintre „și" și „dar" (un fel de lat. *autem* sau al gr. δέ). Există, de asemenea, în română o conjuncție care se găsește deopotrivă în categoria coordonării ca și în aceea a subordonării: *de*. Conjuncție de coordonare în cazuri ca: *a venit* **de** *a luat o carte, de* poate fi și conjuncție circumstanțială de scop; *du-te* **de** *te culcă*, de mod (consecutivă); *e cald* **de** *nu mai pot* și chiar și funcție relativă: *omul* **de** *a venit aseară la mine.*

Aceste aspecte morfologice și sintactice ale limbii române sînt rezultatul unei evoluții specifice a latinei, care, izolată de timpuriu de romanitatea vestică și venită în contact cu medii lingvistice diverse, s-a dezvoltat independent și și-a organizat în alt fel decît celelalte limbi romanice clasele structurii sale fundamental latine.

BCU IASI/CENTRAL UNIV

NOTE ASUPRA VOCATIVULUI ROMÂNESC

Un articol al lui Heinrich Schmid, *Der Vokativ in den europäischen Sprachen* („Vox Romanica", 15, 1956, nr. 2, p. 19), aduce din nou în actualitate problema formei cazuale de vocativ în limba română.

După cum se știe, această chestiune a preocupat îndelungă vreme pe unii dintre cei mai distinși cercetători ai istoriei limbii române. Prezența unei forme de vocativ în limba română nu-și găsește justificare suficientă nici în perspectiva romanică, nici din punctul de vedere al substratului. Româna este singura limbă romanică care are forme de vocativ atît la declinarea masculină *(bărbate, omule)*, cît și la declinarea feminină nearticulată *(bunico)*, precum și la pluralul masculin și feminin articulat *(oamenilor, fetelor)*, ceea ce dovedește că vocativul este o categorie morfologică vie.

Cu excepția sardei, unde mai apar resturi de vocativ la numele de botez masculine de felul lui *Barbate, Benedikte, Dominike, Paule* (M. L. Wagner, *Lingua sarda*, p. 326), și a unor cazuri izolate ca v. prov. *dom, don* (< *domine* = Doamne), (cf. A. Beyer, *Die Flexion des Vokativs im Altfranzösischen und Provenzalischen* (*ZRPh.*, VIII, 1887, p. 44), sau a compuselor de felul lat. *Domine-deus*> vfr. *Dam(l)edieu*, it. *Domineddio*, rom. *Dumnezeu* — limbile romanice nu cunosc astăzi asemenea forme cazuale.

Albaneza posedă forme speciale de vocativ numai la declinarea articulată: nom. fem. pl. *ara* „oțelul", *faqja* „fața"/ voc. fem. sg. *äre, faqe*; nom. fem. pl. *arat, faqet* /voc. fem. pl. *ara, faqe*; nom. masc. sg. *mali* „muntele"/ voc. masc. sg. *malin*/ nom. masc. pl. *malet*/ voc. masc. pl. *male* (M. Lambertz, *Albanisches Lesebuch*, I, pp. 22—24). G. Weigand (*Jhrb.*, XVII—XVIII, p. 189) a arătat că în graiul gheg din Borgo-Erizzo vocativul este împrumutat din sîrbo-croată: *tate, babo*. Nici aceste forme puțin dezvoltate nu pot explica extensiunea vocativului în română.

Iată motivele care i-au determinat pe cercetători să se adreseze superstratului slav. K. Sandfeld (*Ling. balk.*, pp. 146—147) a invocat, primul, în explicarea faptelor românești, influența bulgarei, care ar fi introdus nu numai vocativul feminin în *-o*, „calqué sur le bulgare", dar și pe cel masculin în *-e*. Mai tîrziu, cu mai multă prudență, se raliază la această părere și acad. Al. Graur, *Puncte de vedere asupra elementelor slave din limba română* („Studii și cercetări de istorie și lingvistică", București, 1947)[1].

O asemenea ipoteză a adus, încă dintru început, obiecțiile lui S. Pușcariu, *LR*, I, p. 175, care, pornind de la constatarea că formele de vocativ feminin nu sînt strict obligatorii (*soro*, *Ano*, dar și *soră*, *Ană*[2]), cum sînt cele de masculin (*bărbate*, *stăpîne*), susține originea neîndoios latină a acestora din urmă (cf. *DR* IV_2, p. 1355 și *Etudes de linguistique roumaine*, p. 31). Explicarea exclusiv prin latină a formelor de vocativ românești au încercat-o, fără succes, H. Tucker (*Language*, XX, p. 22 și urm.) și, în alți termeni, L. Spitzer (*BL*, XIII, p. 5 și urm.) care ajunge la concluzia că „menținerea și dezvoltarea vocativului în română este una din trăsăturile primitive ale acestei limbi" (p. 38).

Adevărul pare a sta însă la mijloc; el a fost enunțat de acad. Al. Rosetti (*BL* XV, pp. 104—105; cf. și *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române*, sec. VI—XII, p. 32): forma de vocativ masculin în *-e* a fost conservată din latină, dar întrebuințarea ei a fost întărită de vocativul slav masculin în *-e*. În acest stadiu al discuției a fost părăsită, fiind socotită rezolvată, problema vocativului românesc.

*

Articolul lui H. Schmid are meritul de a lua în considerare faptele în cadrul vast al mai multor limbi din Europa și în lumina tezelor geografiei lingvistice.

---

[1] „Ar trebui, ca să ne ferim de exagerări, să spunem cel puțin că amîndouă posibilitățile rămîn deschise. Dacă ne gîndim că vocativul latin nu s-a păstrat în nici una din celelalte limbi romanice, atunci rezerva față de teoria latină trebuie să devină și mai accentuată. Un argument foarte important în favoarea limbilor slave îl aduce însă paralelismul cu vocativul substantivelor feminine cu desinența *-o* (p. 8)".

[2] Formele au o repartizare regională care ar trebui luată în considerare.

Autorul constată că formele cazuale de vocativ sînt azi cunoscute limbilor din două extremități ale bătrînului continent: în vest, gaelica irlandeză și scoțiană, în răsărit limbile neogreacă, albaneză, română, bulgară, sîrbo-croată, ucraineană, bielorusă, lituană și letonă, adică în cinci familii de limbi diferite (celtica-gaelică, romanică, slavă, germano-baltică și ilirică). Dintre acestea, irlandeza, româna unele dialecte sîrbo-croate și albaneza (în cazul declinării articulate) prezintă forme cazuale de vocativ și la plural[1].

Comparînd această stare de lucruri cu situația probabilă de acum un mileniu, cînd, atestate sau presupuse, toate limbile indo-europene trebuie să fi avut o formă de vocativ (cel puțin la singular), H. Schmid ajunge la concluzia că dispariția formelor de vocativ s-a efectuat întocmai ca înăuntrul unui teritoriu lingvistic omogen, începînd cu centrul Europei latin și germanic. Latina a fost de bună seamă prima care a înlăturat vocativul și de la singura declinare care îl mai avea (substantivele masculine în *-us*, de declinarea a II-a); aceasta trebuie să se fi întîmplat în primele secole ale erei creștine (cf. Grandgent, *Introd.*, p. 87: „în latina vulgară forma vocativului a dispărut, probabil în întregime, cu eventuala excepție a unor formule cristalizate, ca *mi domine*")[2]. În celtică, vocativul a dispărut o dată cu flexiunea cazuală, cam în aceeași vreme (cf. H. Schmid, *op. cit.*, p. 22), iar în germanică, în cursul primului mileniu (cf. O. Behaghel, *Die deutsche Sprache*, Halle, 1955, p. 242: „Vocativul s-a contopit cu nominativul în primele secole de existență ale germanei"[3], (secolele VI—VIII e.n.) Față de această zonă centrală, inovatoare, în extremitățile de est și vest ale Europei există domenii conservatoare în care limbile neînrudite între ele prezintă în comun forme de vocativ conservate sau nou create. În aceste regiuni apare chiar o „exagerare a caracterelor morfologice "(Jaberg, *Aspects géographiques*, p. 95), așa cum apare

---

[1] Cf. J. Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax*, I, p. 306, unde se face o enumerare, parțială, a limbilor indo-europene, care mai păstrează forme de vocativ la unele categorii de substantive (gotica, neogreaca, limbile slave). În ceea ce privește limbile romanice, Wackernagel consideră însă că vocativul latin este „ganz verschwunden".

[2] „Nel latino volgare la forma vocativa probabilmente scomparve interamente, eccetto forse in alcune frasi fatte: per *mi domine*".

[3] „Der Vokativ ist in den frühesten Zeiten des Deutschen mit dem Nominativ zusammengefallen".

la periferia oricărui domeniu lingvistic continuu: unele limbi extind formele de vocativ și în flexiunea pluralului.

*

Teza lui H. Schmid este, fără îndoială, interesantă și atrăgătoare pentru a explica în acest cîmp european larg și vocativul românesc. În ceea ce privește însă limbile care au forme speciale de vocativ, trebuie atrasă atenția asupra erorii autorului de a le pune pe toate pe același plan. În albaneză, vocativul este mai puțin dezvoltat decît în slavă și în română; faptul că apare numai la declinarea articulată ar putea fi un indiciu asupra vîrstei lui recente. Pe de altă parte, trebuie eliminate din discuție interferențele lingvistice, și ele recente; acesta pare a fi cazul lit. *vyre*, vocativul lui *vyra* „bărbat", în care recunoaștem desinența slavă de vocativ masculin *-e*. Poate că ar trebui îndepărtat și vocativul feminin românesc în *-o*, a cărui origine slavă, de asemenea recentă, e neîndoioasă.

În ceea ce rămîne, se poate constata cu claritate că, indiferent de apartenența lor genealogică, limbile din extremele de est și de vest ale Europei și-au menținut forme speciale de vocativ.

În acest mediu lingvistic conservator a fost întărită existența vocativului românesc. Explicarea lui nu se poate face așadar izolat și unilateral, numai prin slavă. Trebuie luată în considerare prezența aceluiași fenomen pe de o parte în greacă, albaneză (parțial), baltică, pe de altă parte în celtică. Menținerea vocativului latin, asimilarea formei de vocativ slav și dezvoltarea unor forme cazuale proprii de vocativ în română sînt, așadar, rezultatul p o z i ț i e i geografice a acesteia față de extremitățile lingvistice arhaizante ale Europei. Ea este legată, de bună seamă, și de tendința generală a limbilor din această regiune de a conserva flexiunea nominală.

Așezarea geografică a creat, în răsăritul Europei, mai mult decît în apus, o ambianță favorabilă persistenței formelor cazuale în general și a vocativului îndeosebi. Într-adevăr, idiomurile est-europene deplasate din acest mediu prielnic în zone fără vocativ își pierd această formă cazuală. Este cazul istroromânei, care, în contact cu slovena și italiana, și-a construit un vocativ identic cu nominativul: istr. *o Domnu* „Dumnezeule" (cf. S. Pușcariu, *Istr.*, II, p. 150;

cf. *LR*, I, p. 231) și al aromânei din Albania (în albaneză vocativul apare numai la declinarea articulată): ar. *hil'u*, *tiniru* în *Codex Dimonie* (Capidan, *Ar.*, p. 386), ar. *o Domnu*, *o vrutu* într-un text fărşerot vechi (secolul al XVIII-lea) păstrat în Albania (com. M. Caragiu). Este, în sfîrșit, cazul citat de H. Schmid (*op. cit.*, p. 24), al limbii grecești din enclavele din Calabria, care și-a pierdut, datorită italienei, formele originare de vocativ.

Iată, așadar, că vocativul românesc păstrat din latină, întărit prin slavă și dezvoltat prin mijloace proprii și la plural, cere o explicație de largă perspectivă: el este, în primul rînd, consecința lingvistică a poziției geografice a românei la extremitatea estică a Europei; mediul prielnic, constituit din limbi care și-au menținut această formă cazuală, nu a făcut decît să întărească această tendință latentă. Formele de vocativ în limba română confirmă, o dată mai mult, separarea românei, prin mediul lingvistic înconjurător, de legăturile ei genealogice.

Sub aspect teoretic, discuția de față interesează prin confirmarea valabilității legilor geografiei lingvistice gilliéroniene și bartoliene: prin acțiunea lor, care se exercită peste limitele genealogice, ele se dovedesc a face parte dintre legile generale care guvernează viața limbii.

CARACTERISTICI ALE FLEXIUNII PRONOMINALE ROMÂNEŞTI

Flexiunea pronominală românească pune în faţa cercetătorului o serie de probleme specifice, în comparaţie cu celelalte limbi romanice. Ele constau nu numai din deosebiri, ci şi dintr-o serie de asemănări, în urma evoluţiei convergente şi divergente paralele.

1. Ca şi celelalte limbi romanice, româna cunoaşte şi ea flexiunea pronominală, forme accentuate şi forme neaccentuate la dativ şi acuzativ: *eu - mie - pe mine/ mi - mă, tu-ţie -pe tine/ ti - te, el, ea - lui, ei - pe el, pe ea/ i-l, o, noi - nouă - pe noi/ ne, ni, voi - vouă - pe voi/ vă, vi, ei, ele - lor -pe ei, pe ele/ le, li-i, le*. După cum se vede, româna se distinge prin forme neaccentuate şi la plural la pers. 1 şi 2, comune (în celelalte limbi romanice nu apar asemenea forme) pentru dativ ca şi pentru acuzativ. Toate aceste forme pot apărea în poziţie conjunctă, enclitic sau proclitic: *dîndu-mi, mi-arată, i-aduce, dă-i, lasă-l, bate-ne, duceţi-vă*. Ele apar însă şi în poziţie lexical independentă atunci cînd sînt urmate de un pronume reflexiv acuzativ: *mi se pare* sau de alt pronume personal: *ţi l-a dat, mi le ia*.

Ceea ce este însă mai relevant e faptul că româna şi-a construit o serie pronominală proprie din forme neaccentuate care apar în poziţie independentă: *îmi, îţi, îi* (numai la singular). Aceste forme se întrebuinţează atunci cînd cuvîntul precedent se termină în consoană şi cel următor începe printr-o consoană (poziţie interconsonantică): *cînd îmi dai cartea*? sau la iniţială absolută: *îmi aduc aminte*. Dacă însă după pronumele personal apare un pronume reflexiv, forma neaccentuată rămîne neschimbată: *îmi aduc aminte — mi se pare*.

Româna a creat aşadar în cadrul opoziţiei general-romanice accentuat/neaccentuat, în cadrul termenului neaccentuat, opoziţia independent / conjunct, distinctă şi în cadrul

formal: *(mi / îmi)*. Inventarul formelor pronominale neaccentuate devine astfel în română complicat.

pers. 1 sg.	pers. 2 sg.	pers. 3 sg.
D. *mi, îmi, mi-, -mi*	*ți, îți, -ți, ți-,*	*i, îi, -i, i-*
A. *mă, m-, -mă*	*te, t-, -te*	*îl, l-, -l*
pl.		
D. *ne, ni, ne-, -ne*	*vă, v-, -vă*	*le, li, -le, le-*
A. *ne, -ne, ne-*	*vă, v-, -vă*	*le, -le, le-*

2. Cea mai însemnată caracteristică a flexiunii pronominale românești este menținerea distincției cazuale dativ/acuzativ. În limba română nu s-a petrecut procesul de sincretism al formelor neaccentuate de dativ și de acuzativ la pers. 1, 2 sg. care a dus în italiană, franceză și spaniolă la o formă unică pentru aceste două cazuri: it. *mi*, sp. *mi*, fr. *me*. Româna are în această privință o poziție asemănătoare cu aceea a engadinei (dat. *mi*, *ti*, ac. *me*, *te*) și a vechii franceze (dat. *mi*, *ti*, ac. *moi*, *toi*), cu forme separate de dativ și de acuzativ: dat. *mie*, *ție*; *mi*, *ți*, acuz. *(pe) mine*, *(pe) tine*, *mă*, *tă*.

3. Și în cadrul flexiunii pronumelui reflexiv se pot remarca în română caracteristici asemănătoare. Spre deosebire de celelalte limbi romanice, în română se înregistrează existența a două serii cazuale separate, de dativ și de acuzativ, precum și a unei opoziții dintre formele accentuate și neaccentuate. Flexiunea reflexivă devine în română, în comparație cu celelalte limbi romanice, mult mai complexă:

1. forme accentuate:	D. *sie, sieși (*v. rom. *șie)*
	A. *sine (*v. rom. *sineși)*
2. forme neaccentuate:	D. *își, și (și-, -și)*
	A. *se (se-, -se, s-)*

De aici și verbele reflexive românești se construiesc cu două feluri de pronume: 1. *a se ruga*, *a se îmbrăca*. 2. *a-și aduce*, *a-și închipui*.

4. Pronumele de întărire românesc are de asemenea o flexiune personală, cu morfeme de gen, număr și caz, care conferă declinării o structură complicată:

pers. 1 sg. *însumi, însămi*	pers. 1 pl. *înșine, însene*
2 sg. *însuți, însăți*	2 pl. *înșivă, însevă*
3 sg. *însuși, însăși*	3 pl. *înșiși, înseși*

Construcția sintactică corectă a pronumelui de întărire cere așadar acordul cu substantivul în gen, număr și caz: *Fratele lui însuși mi-a spus aceasta. Chiar moartea însăși este o părere (Eminescu)*. Cu toate acestea limba română contemporană renunță la acest acord. Începînd din secolul al XIX-lea este atestată tendința de generalizare a unei singure forme pe toată paradigma personală și cazuală. Construcții ca *însuși protocoalele vă vor dovedi adevărul* (Kogălniceanu) în loc de *înseși protocoalele* — s-au extins considerabil în ultimele decenii, ajungîndu-se la construcții precum *tu însăși, noi însăși*. *Însăși* are tendința de a deveni formă unică de pronume de întărire în româna actuală.

5. O particularitate a românei în cîmpul romanic este prezența formelor descendente din *ipse* în flexiunea prenominală personală. În legături prepoziționale cu *in, cum* a luat ființă în limba română *îns, însa, înșii, însele*, forme care și-au păstrat proprietatea construirii prepoziționale cu *dintru, printru, întru*: *dintr-însul, printr-însul, într-însa, într-însele, printr-însele*. Regimul lor echivalează cu cel al construcțiilor similare care conțin un pronume personal obișnuit: *din el, prin el, în el, în ele, prin ele* și aparține unui stil mai înalt al limbii.

Cea mai însemnată consecință a acestei conservări a lui *ipse* este prezența în română a pronumelui *dînsul*, care dublează pronumele *el*, într-o flexiune paralelă: *dînsul, dînsa — dînsului, dînsei — pe dînsul, pe dînsa*. Această flexiune s-a dezvoltat în interiorul limbii române, din secolul al XVI-lea pînă astăzi, în urma extinderii acestei forme: la început dînsul era întrebuințat numai în construcții prepoziționale (*cu dînsul, la dînsul*) și numai în domeniul lingvistic moldovean; cu timpul utilizarea formei a trecut în Muntenia și a cîștigat cazurile nominativ și chiar și genitiv. În cele din urmă, pentru a corecta omonimia totală cu formele lui *el*, *dînsul* a căpătat în româna literară sens reverențial[1].

6. Pronumele de politețe au, în limba română, o structură caracteristică, mai complicată decît în celelalte limbi romanice. În adresarea reverențială către o persoană se pot folosi două posibilități:

sg. *dumneata* + pers. 2 sg. sau
pl. *dumneavoastră* + pers. 2 pl.

---

[1] Vezi Al. Niculescu — Al. Rocerie, *loc. cit.*

Prima modalitate de adresare aparține vorbirii familiare, obișnuite în relațiile cu persoane aparținînd cercului de prieteni, rude sau membri ai familiei. În mediul rural, *dumneata* este încă frecvent întrebuințat față de străini:

M-am trezit pe nesimțite/Că-mi zice satul: Dumneata (O. Goga)

Dumneata construit cu pers. 2 sg. a verbului nu este o apariție izolată în cîmpul romanic. În regiunea Abruzzilor, în Italia, *ssigniri (<vostra signoria?)*[1] este o formă care apare în condiții identice, construită cu pers. 2 sg. Și *vossignoria*, în același domeniu dialectal italian, unde predomină adresarea la pers. 2 sg., este construit în unele dialecte italiene de sud cu pers. 2 sg.: cal. *Vussignuria duve vai?*

Dumneata este forma de adresare reverențială către un singur interlocutor. Pentru plural, adresarea reverențială către mai multe persoane a folosit întotdeauna pronumele *dumneavoastră*: *dumneavoastră, oameni buni, nu știți ce bucurie vă așteaptă.*

Începînd din secolul al XIX-lea, sub influența limbii franceze, dumneavoastră apare întrebuințat și la singular. Această modalitate de adresare reprezenta o formă a politeții culte, întrebuințate în primul rînd în mediile orășenești.

Mai tîrziu, cînd cele două procedee de adresare s-au întîlnit în aceleași medii social-culturale, *dumneata* și *dumneavoastră* au devenit două trepte diferite de politețe ale sistemului reverențial. *Dumneavoastră* exprimă un sens reverențial superior lui *dumneata*, corespunzător relațiilor oficiale, respectuos distante.

Un exemplu, în care sistemul cu 2 termeni pentru exprimarea politeții *(tu-dumneata)* intră în conflict cu sistemul modern caracterizat prin 3 termeni *(tu - dumneata - dumneavoastră)* ilustrează această stare de fapte:

— *Dumneata ești domnu Gherasim?*

— *Cum ai zis, măi?*

— *Dumneavoastră sînteți coconu Gherasim?*

— *Așa. Vreau să aflu dacă sînt ori nu cel mai mare aici.* (Ionel Teodoreanu).

În expresiile românești ale politeții, la nivelul semnificațiilor, apare așadar opoziția f a m i l i a r / o f i c i a l. Situația amintește de corelația *Lei - voi* din limba italiană,

---

[1] Etimologia *vostra signoria* > *ssigniri* nu este sigură. Posibilă pare a fi și *signoria* > *ssigniri*.

care se definește structural tot prin opoziția o f i c i a l / f a m i l i a r.

Ceea ce caracterizează îndeosebi limba română în comparație cu celelalte limbi romanice (și chiar cu unele limbi neromanice) este posibilitatea de a vorbi respectuos despre o persoană absentă de la convorbire. Limba română cunoaște forme prenominale de politețe de pers. 3 sg. *dumnealui*, *dumneaei* și de pers. 3 pl. *dumnealor*, *dumneasa*.

O evoluție în această direcție a avut *dînsul*, care în vremea din urmă, la vorbitorii din Muntenia, este întrebuințat ca pronume de politețe: *A venit tovarășul inginer Acrian și cu sora dînsului* (Marin Preda). Această folosire nu este încă recunoscută de gramaticile normative (v. spre exemplu *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R., I, 148), iar formele de genitiv-dativ sînt chiar condamnate, ceea ce însă nu împiedică cîtuși de puțin răspîndirea lor în limba vorbită și chiar în scris.

În sfîrșit, în domeniul reverențial, româna cunoaște o serie de forme pronominale care dau exprimării respectului nuanțe de familiaritate, necunoscute în alte limbi romanice. Alături de *dumneata (domnia-ta)* apar în română forme contrase de tipul *mneata*, *mata*; forma de gen-dat. *dumitale* a generat pe *matale*, care funcționează cu regim de nominativ, alături de *mata*. De la *matale* au fost formate diminutive de felul lui *mătăluță*, *mătălică*, *tălică*, cu circulație regională.

În acest fel, sistemul prenominal de reverență al limbii române are o structură mult mai complicată decît în celelalte limbi romanice:

pers. 2 sg. *dumneata, mata, matale, mătăluță, mătălică, tălică*
pers. 3 sg. *dumnealui, dumneaei, dumneasa, dînsul*
pers. 2 pl. *dumneavoastră*
pers. 3 pl. *dumnealor.*

El poate fi cel mult comparat cu sistemul reverențial al portughezei, în care de asemenea întîlnim o complexitate de termeni: *você, vossemercê, o senhor, vossa senhoria, vossência*, însă cu deosebirea că, în portugheză, diversitatea atinge termenii care exprimă gradul cel mai înalt de respect, în timp ce, în română, acest fenomen apare, pe treapta inferioară, în cadrul relațiilor familiare. Introducerea nuanțelor de familiaritate în exprimarea respectului este o dovadă a rezistenței limbii române față de formele culte complicate ale protocolului reverențial, în ultimă instanță o dovadă a caracterului r u s t i c al Romaniei răsăritene.

7. Pronumele posesiv prezintă și el o serie de aspecte specifice limbii române. Demnă de remarcat este în primul rînd împletirea dintre flexiunea pronominală personală și aceea a pronumelui posesiv. Astfel, la pers. 1, 2 sg. și pl. pronumele personal românesc nu cunoaște forme de genitiv; pentru a exprima un raport posesiv se folosesc formele de pronume posesiv: *al meu, al tău, al nostru, al vostru*. Cu alte cuvinte, româna nu are posibilitatea limbii franceze sau italiene de a construi forme propoziționale ale pronumelui, înlocuind genitivul: (it. *di me*, fr. *de moi*, it. *di te*, fr. *de toi*)[1].

Dimpotrivă, la pers. 3 sg. și pl. forme pronominale personale intră în flexiunea pronumelui posesiv. Formele *lui*, *ei* gen.-dat. masc. și fem. pers. 3 sg. sînt întrebuințate mai frecvent decît adjectivul posesiv *său, sa* (*prietenul lui, prietenul ei* alături de *prietenul său*), pentru că ele au avantajul de a nu fi sintactic influențate de genul obiectului posedat (nefiind adjective, ci pronume) și de a fi sensibile numai la genul posesorului *(casa lui, casa ei)*[2]. Întrebuințarea uneia sau celeilalte dintre formele pronominale care exprimă posesiunea are și aspecte dialectale: *său* apare mai frecvent în aria dialectală nordică (nordul Moldovei — nordul Ardealului) a teritoriului dacoromânesc[3]. Între *său* și *lui, ei* apar și opoziții stilistice: *său* aparține limbii scrise, arhaice, culte (îl întîlnim la Mihail Sadoveanu, Ion Creangă), *lui* caracterizează limba vorbită: în culegerea Candrea-Densusianu-Sperantia (*Gr. N.*, I, II), raportul de frecvență este net în favoarea formei *lui*. *Lui* aparține astăzi limbii române vorbite populare. În schimb *său*, datorită apariției mai ales în limba scrisă, circumscris la întrebuințări limitate, regionale sau arhaice, a căpătat în limba română nuanțe semantice suplimentare: el se referă în primul rînd la persoane și, în cadrul sensului personal, exprimă sensuri reverențiale.

---

[1] Posibilitatea de construire prepozițională a raportului de posesiune exprimat de genitiv apare în română totuși, ca și în celelalte limbi romanice, dar limitată la substantiv: *mijloc de codru = mijlocul codrului, miez de noapte = miezul nopții*. O substituire a substantivului prin pronume este, în aceste cazuri, imposibilă.

[2] Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, București, 1958, p. 34, crede a avea de-a face, în cazul *său-lui*, cu un „arhaism slavo-român", de tipul bg. *negov-svoi*, srb. *njegov-svoi*, rus. *ego-svoi*, ignorînd corespondentele latinești *suus-ejus*. De fapt, fenomenul românesc este o întărire a unei caracteristici sintactice latinești, probabil sub influența slavă.

[3] Vezi Elena Berea, *SCL*, XII, (1961), 3, pp. 323—324.

Acad. Iorgu Iordan a semnalat acest fenomen încă mai demult în lucrarea *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. a II-a, București, 1947, p. 311: *„al său* este ori pare mai politicos decît *al lui"*, pe material lingvistic cules între 1930 și 1940, dar îl atribuie unei influențe străine, franceze sau germane (v. și Iorgu Iordan *Lb. rom. contemp.* 2, p. 383). Explicația nu pare a fi suficientă: se observă și în cazul *lui-său*, ca și în cazul cuplului pronominal *el-dînsul*, că limba română are tendința de a rezolva sinonimiile gramaticale din domeniul pronumelui către sensuri p e r s o n a l e și r e v e r e n ț i a l e . Este rezultatul acțiunii de motivare prin categoria persoanei care se manifestă în română mai puternic decît în celelalte limbi romanice. După cum am arătat mai înainte, acad. Al. Rosetti în *RLiR*, XXV, juillet-décembre 1961, 99—100, p. 369, aplicînd ideea lui L. Hjelmslev remarcă în română o asemenea tendință de motivare în direcții opuse a n i m a t / i n a n i m a t, care ar fi dus la constituirea unui gen personal dar și a unui neutru în română (v. și *SCL*, VIII, 4, p. 409).

Absența din limba română a unei distincții între posesivul reflexiv și posesivul non-reflexiv a fost remarcată de Alain Guillermou, *Manuel de langue roumaine*, 67—68. Constatarea trebuie însă limitată la româna modernă: limba română din secolele XVI-XVII păstrează încă urme ale unui *suus* întrebuințat la plural cu sens reflexiv: *atunci-și vor vede toți oamenii faptele sale* (Hasdeu, *Cuvente den betrani*, II, 456); *oamenilor ce ș-au dat sufletele sale derept numele Domnului nostru Is. Hr.* (Coresi, *Praxiul*, 36 ap. Densusianu, *HLR*, II, 391). Întrebuințat în concurență cu *lor*, aceste fapte modifică într-o oarecare măsură împărțirea lui W. Meyer-Lübke, *Gramm. Rom. Spr.*, II, 116—117, după pronumele posesiunii la plural *(suus-illorum)*, asociind vechea română teritoriului Romaniei care cunoaște încă urmași ai lui *suus* (la plural), împreună cu spaniola și portugheza, nordul Italiei (lombard, dialectele venete, mantovan), provensala și, parțial, cu dialectele retoromane. *Suus* și *illorum* au coexistat în română, în secolele XVI-XVII. Generalizarea formei *lor*, la plural, ca unică posibilitate de exprimare pronominală a raportului posesiv, integrarea românei în aria *illorum*, dispariția întrebuințării reflexive a lui *suus* sînt fenomene tîrzii, posterioare acestei epoci.

Infiltrarea pronumelor personale în flexiunea posesivelor apare și mai evidentă în construcțiile în care formele neac-

centuate de dativ ale pronumelor personale înlocuiesc pronume posesive. În română sînt posibile, în mod obișnuit, construcții ca *mi-am pierdut cartea*; *de doru-ți mă topesc*, care, față de unele paralele romanice de tipul sp. *me he dejado los guantes*, fr. *il s'est mis le chapeau*, se remarcă printr-o extindere a întrebuințării acestui procedeu sintactic.

Se disting două posibilități de construcție a pronumelor personale în dativ cu sens posesiv: 1. pronumele neaccentuat are funcție de obiect indirect: *îmi iubesc părinții*; *tatăl meu simte că i-au slăbit puterea și sănătatea*. În această funcție sintactică poate apărea și pronumele reflexiv în dativ *(î)și (sibi)* cu sens posesiv: *își respectă fratele*. 2. pronumele neaccentuat are funcție de atribut: *în brațele-mi întinse, s-alergi* (M. Eminescu); *ochii-mi n-au putut să vază* (Gr. Alexandrescu). Prima dintre aceste construcții apare atît în limba vorbită cît și în limba literară; pe cea de-a doua o întîlnim mai ales în scris, în locuțiuni fixate, în poezia populară. În poezia cultă a secolului al XIX-lea, la Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, M. Eminescu, asemenea construcții sînt foarte răspîndite. Se poate chiar afirma că construcțiile pronominal-enclitice, precum *la pieptu-i*, *pe chipu-ți*, nu sînt cîtuși de puțin populare; ele sînt dublate, în limba de toate zilele, de construcțiile *la pieptul meu*, *pe chipul lui* etc. În aceste construcții apar mai ales pronumele personale. În limba veche, pînă prin secolul al XIX-lea, cu funcție posesivă, apărea uneori și pronumele reflexiv atribut *(trupu-și, în casă-și)*. Construcțiile de acest tip nu apar în alte limbi romanice. K. Sandfeld, *Ling. balk*, p. 190, a explicat această particularitate a românei prin limbile balcanice, apelînd la cazuri ca serb. *gdje mi je glava*? (cf. rom. *unde mi-e capul*), bulg. dial. (sud-vest) *stajata mi* „mein Zimmer", *sestre-mu* „meine Schwester". Dar situația din română pare mai degrabă o dezvoltare a unui tip romanic, sub influența contactului cu limbile balcanice, decît un fenomen exclusiv balcanic.

8. Evoluția pronumelui relativ și interogativ latinesc în limbile romanice, și în special în română, are o serie de aspecte demne de semnalat. Așa cum remarca W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.* III, 552, româna, alături de limbile iberice (spaniola, portugheza), folosește încă urmași ai lui *quis-quem* (rom. *cine*, sp. *quien*, pg. *quem*), cu funcție interogativă directă și indirectă referitoare la persoane.

Această situație a creat în limba română un sistem pronominal relativ-interogativ sui-generis. Româna dispune de un pronume interogativ personal *cine* [nom. acuz. *cine*, gen.-dat. *(al) cui*] cu întrebuințări relative la cazurile oblice (rom. pop. *să mergem la casa cui ne are*) și două pronume relative *care* și *ce*, primul declinabil (N.A. *care*, G. *(al) cărui(a)*, *cărei(a)*, D. *cărui(a)*, *cărei(a)*, al doilea invariabil. În interogație, *care* este un pronume al s p e c i f i c ă r i i.

1. INTEROGAȚIE	*cine*	pron. interogativ referitor la persoane.
	ce	pron. interogativ referitor la lucruri.
	care	pron. interogativ de specificare referitor la persoane și la lucruri.
2. RELAȚIE	*care*	pron. relativ referitor la persoane și la lucruri.
	ce	pron. relativ referitor la persoane și la lucruri.
	cine	[gen.-dat. *(al) cui*] pron. relativ referitor la persoane.

Situația din română amintește întrucîtva de sistemul relativ-interogativ ibero-romanic, în care pronumelui *quien* (interogativ personal) i se opune relativul *que*, deopotrivă întrebuințat pentru persoane și lucruri. De asemenea, limba italiană folosește sistemul *chi* — *che* — *(il) quale* în condiții similare celor din română (*chi* interogativ, *che* relativ-interogativ și *(il) quale* interogativ-relativ de specificare).

În domeniul pronumelui relativ trebuie menționată poziția lui *qualis*>*care*, devenit în limba română un simplu pronume relativ. Ca și în alte limbi romanice, acesta apare articulat (secolele XVI—XIX: *carele*, *carea*, *carii*, *carile*). Astăzi *care* este invariabil în gen (și cu tendința de a deveni și invariabil din punctul de vedere al cazului, probabil sub influența lui *ce*[1], și se întrebuințează în aceleași condiții ca urmașii vest-romanici ai lui *qui*. În română nu întîlnim, drept consecință a acestei evoluții deosebite, dubletul pronominal relativ romanic *qui* /(ille) *qualis*: fr. *qui*/ *lequel*, it. *chi*/ *(il) quale*, sp. *que*/ *(el) qual*. Un corespondent românesc al formației pronominal relative *ille-qualis* este *cel ce*, *ceea ce*, *cei ce*, *cele ce* cu flexiune de gen, număr și caz[2].

---

[1] Cf. rom. cont. *copiii care i-am văzut; unde e copilul care i-am dat cartea?*

[2] Articolul hotărît *cel*, *cea*, *cei*, *cele*, urmaș al lui *ecce-ille*, pe care gramatica română îl numește „adjectival", este morfemul determina-

9. În sfîrșit, trebuie să menționăm existența anumitor particularități în formarea cîtorva dintre pronumele nedefinite. Ceea ce caracterizează româna în acest domeniu este marea frecvență a compunerii cu forme ale lui *volerere*, proclitic și enclitic. Proclitic, *volet* > *voare* apare în *oarecare* *oarecine*, *oarece* (cf. și adverbele nehotărîte *oarecînd* și *oareunde*) și, trecînd prin faza *oare* > *ori* (din cauza accentuării), în *oricine*, *orice*, *oricare*. Enclitic, *-va* în *cineva*, *ceva*, *careva* (cf. și adv. nehot. *cîtva*, *cumva*) provine, după A. Lombard, „Studia Neophilologica", XI, 204, din *volet* > *voare* > *vare* > *va* (sau după Al. Graur, *BL*, III, 31: *vrea* > *vra* > *va*). Asemenea compoziții cu *volere* își pot găsi o serie de paralele romanice, precum it. *qualsivoglia*, prov. *qualquesvuelha*, sp. *quienquiera*, *qualquiera*, v. sp. *quisquier*, pe baza vechilor compuneri latine de tipul *quiuis*. Cu toate acestea nu trebuie cîtuși de puțin pierdută din vedere, cel puțin în cazul în care urmașii lui *volet* apar enclitic, existența unor formații similare, la fel de frecvente în albaneză, pronumele *kushdo* „oricine, cineva" *tshdo* „ceva" (*-do* 3 sg. de la *duaj* „a vrea") și adverbele *kudo* „undeva", *kurdó* „cîndva", toate cu sens nehotărît ca în limba română.

10. Caracteristicile flexiunii pronominale românești nu depășesc, după cum se vede, fondul latin al limbii. Ele reprezintă fapte care au existat și în latină sau care, parțial și mai puțin frecvent, pot fi întîlnite și în alte limbi romanice. Nimic neromanic nu poate fi identificat în flexiunea pronumelor românești. Particularitățile flexiunii pronominale în limba română constau nu atît în existența sau în non-existența unui element, cît mai ales într-o utilizare deosebită a inventarului de forme moștenit din latină, precum și în v a l o a r e a funcțională atribuită fiecărui element în ansamblul sistemului. Româna se distinge prin conservarea unor poziții funcționale (dativ distinct de acuzativ la pronumele personale, flexiune reflexivă complexă), pe care celelalte limbi romanice le-au pierdut, sau prin

---

tiv corespunzător urmașilor lui *ille* într-o serie de formații și construcții din celelalte limbi romanice: celălalt (it. *l'altro*, fr. *l'autre*); *Ștefan cel Mare:* fr. *Louis le Grand*, it. *Lorenzo il Magnifico*. Și ca morfem al superlativului relativ, româna folosește același articol *(cel mai bun)*, deosebindu-se de celelalte limbi romanice în care apar descendenții lui *ille* (cf. p. 19).

inovații care, deși există și în alte limbi romanice, nu pot să fie separate, dat fiind locul lor preponderent în sistem, de contactul cu mediul neromanic înconjurător (formații indefinite cu *volere* în encliză și procliză, dativul posesiv). În aceeași categorie de fapte trebuie încadrată și structura complexă a exprimării pronominale a politeții în limba română.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

STRUCTURA EXPRIMĂRII PRONOMINALE A POLITEȚII ÎN LIMBILE ROMANICE

1. Pronumele de politețe este o categorie utilizată de vorbitori numai în relațiile din societate și de aceea dependentă de factori extralingvistici în legătură cu orînduirea social-economică și cu aspectele culturale și politice caracteristice acesteia. Exprimarea politeții este deci o convenție care are la bază conștiința individualității sociale a vorbitorilor, inegal distribuiți în procesul activității productive și în repartiția bunurilor materiale ale societății, în diversele funcții ale aparatului social. O asemenea convenție nu apare decît într-un stadiu mai înaintat al dezvoltării societății, pe măsură ce diviziunea socială a muncii ia forme mai complexe, pe măsură ce se accentuează diferențierile sociale. În aceeași măsură pătrunde adresarea reverențioasă în cîmpul restrîns al relațiilor familiale.

2. Organizarea lingvistică a politeții face parte dintr-un cod complex al atitudinilor verbale față de cel căruia îi este adresată comunicarea. În această privință fiecare limbă, fiecare dialect social, fiecare epocă istorică poate avea invariantele sale proprii, față de care variațiile individuale capătă sensuri speciale (Roman Jakobson, *Style in language*, New York, 1960, p. 278). În funcție de atitudinea față de ascultător, apar o serie de opoziții între cei doi poli ai comunicării, diferențiați social. Aceste opoziții turbură caracterul reciproc al adresării sau îl complică introducînd valori semantice secundare.

3.1. Cea dintîi opoziție este întemeiată pe inegalitatea poziției sociale a vorbitorilor: adresarea respectuoasă se îndreaptă de la inferior la superior. Inferiorul poate recepta un mesaj lipsit de forme reverențiale, dar este social obligat a utiliza în adresare semnele marcînd respectul. În acest caz politețea este non-reciprocă. Roger Brown și Albert Gilman, *The Pronouns of Power and Solidarity* în *Style in language*, p. 255, au denumit această

componentă semantică a pronumelor de politețe „*power-semantic*“: „the pronoun usage expressing this power relation is also assymetrical or non-reciprocal, with the greater receiving V and the leser T“ (p. 257).

3.2. Această opoziție se neutralizează în cazul în care inegalitatea de poziție socială se transformă în d i f e r e n- ț i e r i pe același plan (vorbitorii aparținînd acelorași categorii sociale). Relațiile reverențiale devin reciproce. Roger Brown și Albert Gilman (*op. cit.*, p. 258) numesc acest aspect al relațiilor de politețe s o l i d a r i t a t e („solidarity is... the general relationship and solidarity is symmetrical“). Se poate observa însă că, și în acest caz, intervin distincții întemeiate pe l i m i t e l e mediului în care are loc comunicarea. În cadrul unui colectiv restrîns de vorbitori (familie, rude, mediu social imediat înconjurător) neutralizarea este totală: adresarea reverențială dispare, fiind înlocuită de adresarea normală, intimă. În medii sociale mai largi apare nevoia de a exprima o atitudine oarecum distantă în raporturile cu persoane străine, necunoscute sau puțin cunoscute[1]. Neutralizarea se face în direcția generalizării formei de adresare reverențiale (vorbitorii își vorbesc reciproc respectuos). Împreună cu Brown și Gilman, *op. cit.*, p. 259, se poate considera aici o opoziție s o l i d a r i t a t e/ n o n s o l i d a r i t a t e: adresarea în mediu social solidar tinde către intimitate („the reciprocal T for solidary and the reciprocal V for the non solidary“). Este aici și o problemă de frecvență a contactului social: o adresare cu frecvență mare în mediul social solidar duce la ștergerea valorilor semantice ale politeții.

4.1. Semantica politeții este întemeiată pe opoziția distinctivă a valorilor r e v e r e n ț i a l / n o n - r e v e r e n ț i a l, realizată, de obicei, prin doi termeni grama-

---

[1] Originile adresării reverențiale par a fi legate de această opoziție între cunoscut (apartenent la același colectiv social)/ străin (din alt colectiv social). În mediile sociale care nu cunosc pronumele de politețe, de ex. în dialectul aromân, pronumele de politețe împrumutat din limba cultural dominantă este folosit numai față de străini; cf. M a t i l d a C a r a g i u-M a r i o ț e a n u, *Fonetică și dialectologie*, I, pp. 90–91: „în relațiile dintre tineri /bătrîni, părinți/ copii, bărbați /femei, rude/ străini (neînrudiți *N.N.*), superiori/supuși se folosesc în aromână pronumele personale... în împrejurări cu totul excepționale (în sensul că vorbitorul se adresează unei persoane cu totul necunoscute, de rang mare etc.) se întrebuințează cuvîntul grecesc *afindil'e* (αφεντια)...“

ticali: pronumele adresării ordinare, intime (fr. *vous/ tu*, sp. *usted/ tu*). Există însă limbi în care coexistența unor sisteme de politețe istoric succesive a complicat această structură binară introducînd al treilea termen: al politeții a t e n u a t e (medii). Este cazul românei literare contemporane care dispune de trei grade de exprimare pronominală a politeții: *tu - dumneata - dumneavoastră*[1] (începînd din secolul al XIX-lea), al italienei literare *tu - voi - Lei*[2] (începînd din secolul al XV-lea), al portughezei literare: *tu-você-senhor*[3]. Pronumele politeții medii introduce în semantica diverselor expresii ale respectului, o diferențiere de e m f a z ă, creînd astfel, în interiorul termenului marcat, un contrast de tipul: reverențial-emfatic (respect distant)/ reverențial-non-emfatic (respect familiar[4]), rom. *dumneavoastră/ dumneata*, it. *voi/ Lei*, pg. *você: senhor*[5]. Aceste distincții în planul expresivității apar în domeniul semantic al s o l i d a r i t ă ț i i.

---

[1] Cf. A l. N i ç u l e s c u - A l. R o c e r i c, *SCL*, VIII (1957), 3, 337.

[2] Cf. B. M i g l i o r i n i, *Saggi linguistici*, Firenze, 1957, 195, citează mărturii contemporane ale deprecierii lui *voi*, în urma apariției procedeului de adresare la pers. 3 sg.: „Un altro mal uso regna oggi, ch'è di alcuni signori i quali parlando o scrivendo ad alcun che lor paia disonorarlo col dargli *voi* e di troppo honorarlo col dargli *Signoria* gli parlano e scrivono in terza persona *egli, li, le, suo, sua, suoi, sue* ed altri che molte volte non se ne puo cavar sentimento alcuno" (S. M. A l e s s a n d r i, *Paragone della lingua toscana e italiana*, Napoli, 1560, p 64); G. R o h e f s, *Hist. Gramm. it. Spr.* II, menționează uzul lui *voi* în dialectele italiene actuale: „Als höfliche Anredeformen gilt *voi* im südlichen Kalabrien, im Napolitanischen, in Nordapulien, in Rom, im Tessin und in Korsika. Im Sinne des französischen «vous» wird die zweite Person des Plurals ziemlich allgemein in Oberitalien gebraucht, ohne dass der Form eine besondere Respektsgeltung zukommt, also im Verkehr zwischen Gleichgestellten, Unbekanten sowie in der Andere an Untergebene".

[3] Cf. J. M a t t o s o C a m a r r a, *Miscelanea homenaje a Andre Martinet*, I, La Laguna, 1957, 44: („*Você* peut être un équivalent de *tu* ou déceler une attitude un peu plus respectueuse")

[4] V. G u ț u, *Recueil d'études romanes*, 85, consideră seria *tu-dumneata-dumneavoastră* o opoziție graduală cu trei termeni.

[5] De remarcat că la realizarea acestor distincții semantice (expresive) se asociază uneori schimbări de persoană a verbului: rom. *dumneavoastră* — 2 pl. /*dumneata* — 2 sg., it. *voi* — 2 pl./ it. *Lei* — 3 sg.

4.2. O distincție însemnată în semantica adresării reverențiale apare și înăuntrul granițelor n o n - s o l i d a r i t ă ț i i. Ea se bazează de asemenea pe prezența caracteristicilor relevante e m f a t i c e ale formelor pronominale utilizate. Se deosebește astfel politețea relațiilor o f i c i a l e, pe care noi o numim *ceremonial* (componenta semantică: augmentarea distanței inferior-superior) și care apare în circumstanțe solemne de ordin politic, cultural, religios, de politețea i n d i v i d u a l i z a t ă din relațiile sociale comune. Forme pronominale de ceremonial, emfatic marcate, sînt întrebuințate în adresarea către personalități politice [rom. *excelența voastră*, it. *vostra signoria*, sp. *su señoria*, fr. *(votre) excellence, grâce*], către reprezentanți ai monarhiei [rom. *maiestate, înălțimea, alteța voastră*, fr. *votre majesté, altesse*, it. *sua (vostra) maesta, altezza*], ai clerului [rom. *sfinția voastră (ta)*, it. *santità vostra, vostra beatitudine*, fr. *votre éminence, magnificence*] etc.

Ele se caracterizează prin existența exclusiv literară, prin cadrul restrîns al circulației sociale. Opoziția *ceremonial / politețe* este deci exprimabilă în termeni stilistici și, implicit, prin frecvența uzului (pronumele de ceremonial este mai rar utilizat în cercuri sociale restrînse).

În diacronie, formele de ceremonial generează forme pronominale de politețe prin extinderea ariilor de circulație în societate[1]. Este cazul rom. *domnia-ta, domnia-voastră, domnia-lui, dumneata, dumneavoastră, dumnealui*, sp. *vuestra merced, usted*[2], it. *vostra signoria*, > *vossignoria* (încă din

---

[1] K r. N y r o p, *Linguistique et histoire des moeurs*, Paris, 1934, p. 55: „L'usage des titres honorifiques et des vocatifs flatteurs était primitivement limité aux plus hauts dépositaires du pouvoir; mais il s'étendit rapidement aux autres classes de la société et particulièrement à la haute noblesse... Plusieurs de ces appellatifs vivent encore avec leur signification primitive et leur pleine force dans la langue honorifique officielle de beaucoup de pays".)

[2] I d e m, *op. cit.*, p. 60: „Comme dernier exemple de la dépréciation des titres honorifiques nous citerons l'espagnol *usted*... C'est aujourd'hui un terme complètement neutre et effacé dont on se sert entre gens bien éléves". *Usted* pare a fi un împrumut din arabă, ceea ce ar confirma teza originii orientale a procedeelor de politețe din spaniolă.

secolul al XV-lea)[1] păstrat dialectal[2]. Sincronic, opoziția se restabilește prin crearea altor forme de ceremonial în interiorul non-solidarității, în cadrul stilurilor oficiale ale limbii (juridic, administrativ, politic, academic). În româna contemporană, de exemplu, formele de ceremonial s-au refăcut prin a n a l i z a pronumelor politeții: *dumneavoastră* > *domnia voastră*, *dumnealui domnia lui*. Opoziția apare și în flexiune: (politețe) n., gen., dat., ac., *dumneavoastră*; (ceremonial) n., ac. *domnia voastră*, gen. dat. *domniei voastre*.

5. Prezența componentelor emfatice în semantica adresării reverențiale solidare și non-solidare de la inferior la superior ne obligă, pentru a ne apropia de realitate, să adăugăm semanticii exprimării pronominale a politeții, stabilite de Roger Brown și Albert Gilman, încă o coordonată: a e x p r e s i v i t ă ț i i. Ea creează în cîmpul bidimensional (superioritate - solidaritate) opoziții constitutive ale structurii exprimării pronominale a politeții în limbile examinate.

6.1. Confruntînd acum utilizarea pronumelor de politețe cu întregul „pattern" al formelor pronominale și verbale din codul general al limbii, așa cum sugera Roman Jakobson, se observă că exprimarea pronominală a politeții se întemeiază pe trei tipuri de relevanțe gramaticale:

a. contrastul dintre forma pronominală ordinară și forma pronominală reverențială același context verbal direct adresat (pers. 2 sg.): rom. *tu citești* / *dumneata citești* (politețe). Putem denumi această modalitate de exprimare a politeții cu un termen folosit de R. Austerlitz[3], *focus*: „expresia deictică e îndreptată spre un singur punct" („the deixis is directed at a single point");

---

[1] B. M i g l i o r i n i, *op. cit.*, p. 196: „Nella seconda metà del Cinquecento l'uso si cristalizza e accanto a *Vostra Signoria* appare la forma più rapida di *Vossignoria*".

[2] Cf. G. R o h l f s, *op. cit.*, p. 220: cal. *vussignuria* (-2 sg., sic. *vossignuria* (-3 sg.), lig. *vuscia* (-3 sg.).

[3] R o b e r t A u s t e r l i t z, *Semantic components of pronoun systems: Gilyak*, *Word*, 15, 1, (April, 1959), 104—106.

b. contrastul de p l u r a l i t a t e (neutralizarea opoziției din codul general al limbilor singular/plural, prin singularul reverențial echivalent cu pluralul): it. *tu canti—voi cantate* (2 pl. politețe = singular), fr. *tu chantes—vous chantez* (2 pl. politețe = singular), care ar putea fi denumit, împreună cu R. Austerlitz, *spectrum*: adresarea reverențială devine difuză, îndreptată către o pluralitate;

c. contrastul i d e n t i t ă ț i i dintre persoana adresantului și forma pronominală a adresării (neutralizarea opoziției normale dintre persoana adresării - pers. 2 și persoana non-adresării - pers. 2 și persoana non-adresării-pers. 3[1]): it. *tu canti, voi cantate* / *Lei canta* (3 sg. politețe), sp. *tu cantas* / *usted canta*, pg. *tu cantas* / *você, o senhor canta* (3 sg. politețe). Putem denumi această modalitate, care se opune celorlalte două prin indirectitate, adresîndu-se nu persoanei ci, abstract, conceptului valorii ei sociale, *metaforică*[2].

6.2. Se observă de obicei asocierea redundantă a acestor procedee gramaticale. Contrastul de identitate este însoțit de un contrast de forme pronominale (it. 3 sg. ordinar *essa, ella* / 3 sg. = pers. 2 politețe *Lei*; sp. 3 sg. ordinar *el, ella* / 3 sg. = pers. 2 politețe *usted* etc.); redundanța nu este însă întotdeauna obligatorie: cf. it. *ella* de politețe[3] = 3 sg. fem. ordinar *ella*; și contrastul de pluralitate poate fi însoțit de un contrast de forme pronominale: rom. *dumneavoastră ați învățat*, marcat prin *dumneavoastră* (față de *voi*) și prin plural (față de singular).

6.3. Distribuția semantică a acestor procedee este reglată de codul fiecărei limbi în parte. În general, se poate afirma că fiecare modalitate gramaticală are o valoare distinctă în cadrul semanticii adresării reverențiale. În limbile în care apar cîte două asemenea procedee se creează între ele dife-

---

[1] În sistemul personal al pronumelor se poate lua în considerare opoziția *ego/non-ego* (pers. 1/celelalte persoane) și în cadrul termenului *non-ego*, distincția dintre persoana adresării și persoana non-adresării (pers. 3).

[2] Cf. T. V i a n u, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, 1957, p. 73.

[3] Cf. B. M i g l i o r i n i, *op. cit.*, p. 196.

renţe g r a d u a l e de politeţe. Astfel, în română, unde există laolaltă procedeele *focus* şi *spectrum*, diferenţierea este sensibilă: rom. *dumneata ai învăţat / dumneavoastră aţi învăţat*[1]. Există de asemenea diferenţe gradual reverenţiale între procedeele spectrum şi metaforă, în limbile în care apar amîndouă: it. *voi / Lei*, pg. *você / o senhor*.

7. Analiza întreprinsă pînă aici descoperă componentele semantice şi caracteristicile gramaticale relevante care constituie codul complex al atitudinii verbale reverenţiale exprimate prin pronume în limbile menţionate.

---

[1] O situaţie similară apare în ghiliacă: ghil. *cin* „engl. *ye*"/*ci* „engl. *thou*", în care „the difference in degree of politeness between *ci* and *cin*... can be reinterpreted as the difference between *focus* and *spectrum* (R. A u s t e r l i t z, *op. cit.*, pp. 105–106).

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

AFIRMAREA PRIN *DA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. Problema afirmației în limba română nu a fost încă rezolvată, cel puțin sub raport istoric. Însemnările lui Sextil Pușcariu (*LR*, I, pp. 113, 280) și harta anexată arată că, cel puțin azi, nu întreg teritoriul cunoaște, în mod obișnuit, procedeul de afirmare prin adverbul *da* și că, alături de acesta, se mai folosesc *așa*, *ia (ie)*, *ei*, sau alte mijloace (repetarea întrebării cu ton afirmativ, gesturi etc.). Florica Dimitrescu (*SCL*, VI, 1955, nr. 3—4, p. 205 și urm.) a descris, stilistic, procedeele de afirmație în limba română vorbită, ca și în limba literaturii beletristice. Autoarea arată că „astăzi adverbul de afirmație *da*, nefolosit încă în toate regiunile țării noastre și cunoscut numai prin școală, este pe cale de largă răspîndire prin influența exercitată de limba literară". Discuțiile în jurul unei comunicări ținute la Institutul de lingvistică din București, în care I. Fischer semnala lipsa lui *da* în traducerile lui Grigore Alexandrescu întrebîndu-se, de aici, dacă nu avem a face, în folosirea lui *da* ca procedeu de afirmație, cu o influență rusească, au readus problema în actualitate. Este semnificativ, în acest sens, faptul că *Dicționarul Academiei* s.v. *da* citează, drept cea mai veche atestare a cuvîntului, un text din... Vlahuță (și acesta după H. Tiktin).

2. De cînd datează, în limba română, procedeul afirmării cu ajutorul adverbului *da*? Prima atestare a cuvîntului este fundamentală pentru stabilirea etimologiei și istoriei lui. Adresîndu-ne textelor, constatăm că ele nu-l înregistrează în secolele XVI—XVIII; mărturie stau în acest sens textele traduse și netraduse ale secolului al XVI-lea, letopisețele cronicarilor moldoveni, *Istoria Țării Românești* (ed. C. Grecescu) și *Letopisețul cantacuzinesc* (ed. C. Grecescu și Dan Simonescu), Dimitrie Cantemir, Antim Ivireanu și scrierile reprezentanților Școlii Ardelene.

Da, adverb afirmativ, nu apare nici la unii scriitori de la începutul secolului al XIX-lea: *Cronograful* lui Dionisie Eclesiarhul, piesele de teatru și dialogurile lui Iordache Golescu, poeziile unora dintre Văcărești, ale lui V. Cîrlova, ale lui M. Nicoleanu, nici în poeziile și proza lui C. Stamati (între care și o scenetă: *Cum era educația nobililor români în secolul trecut, cînd domnea fanarioții în țeară*). Între aceștia trebuie inclus, așa cum a arătat I. Fischer, și Gr. Alexandrescu. Să deducem oare de aici că afirmarea prin *da* nu era cunoscută de limbă în această epocă? După părerea noastră comitem, judecînd astfel, o eroare.

Într-adevăr, excerptînd alte texte din aceeași perioadă de timp, observăm că *da*, ca procedeu de afirmare sau de întărire a afirmației, apare de mai multe ori. Îl întîlnim, astfel, pentru întîia oară, într-o poezie de Iancu Văcărescu, *La ochi*, III, scrisă probabil între 1815 și 1817: *Ce zic? Să mă urască? /*Da! *Învinovățire/ De dragostea-mi prea multă/ Ea poate să-mi găsească* (*Poeții Văcărești. Viața și opera lor poetică*, ed. Paul I. Papadopol). Apare, de asemenea, în scrierile lui Anton Pann, o singură dată în *Fabule și istorioare* (în două „tipărituri": 1841, 1847): *Să vă fac o întrebare*: */Ceea ce naște au fată /Nu răposează vrodată?/* — Da, Da — *i-au răspuns — să poate/ cîte-n lume nasc, mor toate* (A. Pann, *Pagini alese*, I, ed. I. Fischer, p. 112) și de cîteva ori în *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii* (în două ediții: 1847, 1852): *Prietene, vezi tu turnul acel nalt și luminos?/* — Da, *acesta îi răspunse* (*ibidem*, p. 161); *Un prieten întrebîndu-l de ce bate pe băiat /Cînd îi da ulcioru-n mînă, fără a fi vinovat*: */Îl bat*, da — *el îi răspunde — ca să ia seama mergînd* (*ibidem*, p. 162); *Ci numai îmi spune, de vei ști cumva /De are-mpăratul amor la ceva/ Însă dintre vite, precum cîini, pisici /Sau niscaiva păsări, dar mari nu prea mici?/* — Da — *el îi răspunse — are un cățel / Și de drag ce-i este umblă tot cu el* (*ibidem*, 174). Primele noastre opere dramatice cunosc adeseori procedeul afirmării prin *da*, în vorbirea unor personaje diverse, aparținînd păturilor sociale celor mai diferite. Iată, bunăoară, un dialog între doi țărani din sceneta *Sărbătoare cîmpenească pentru 30 august 1837*, a lui I. Heliade Rădulescu:

Coman: *Dumnezeu să-l aducă cu bine, că biata Florica de cinci luni de cînd îl așteaptă. De i-aș vedea odată căpătuiți! Îmi pare bine că și-a cumpărat vitișoare; bun băiat mi-a trimis Dumnezeu.*

Vasile: **Da**, *flăcău ca dînsul puțini, moș Comane. Blînd, muncitor, și cartea lui cine-o mai știe! Alde Diaconul Dinu nu mai tace de dînsul: cînd este el în sat, el ține biserica.* (I.H. Rădulescu, *O.T.*, ed. D. Popovici, p. 270), sau între două fete de la țară:

Florica: *Ai văzut pe Nițu?* Fata pîrcălabului: **Da**, *și vine și el; a rămas la tîrg, își cumpăra niște junculeți* (*ibidem*, p. 275).

În comediile lui Costache Caragiale, în care limba vorbită este realist redată, *da* afirmativ apare în mai multe împrejurări. Îl folosesc actorii în discuțiile dintre ei, în *O repetiție moldovenească* sau *Noi și iar noi* („farsă în I act compusă... la anul 1844 martie 17"): Boian: *Dați-mi textu! Să intru-n bortă?* Caragiali: **Da**, **da**... *Domnilor, cît n-aveți trebuință pe sțenă, trageți-vă-ntre culise...* (*Primii noștri dramaturgi*, ed. Al. Niculescu, 196—197); Greceanu: *Pardon, nu luasem seamă! Pe unde intru? Pe aice?* Caragiale: **Da** (*ibidem*, 197) sau chiar oameni simpli, „calfe de plăpămărie": Stoian: *Fete, dragă jupîneasă /Eu cu chila le găsesc...* **Da**! **Da**! */Pre legea mea!* **Da**! **Da**! *Pre legea mea!* (*Îngîmfata plăpămăreasă sau cucoană sînt*: „scena se petrece la anul 1846"; *ibidem*, 250); „slugi la boieri": Ileana: *Ați rămas aseară tîrziu, ca și noi, la bal. Ați avut tot aceeași plăcere.* Anghelache: *o*, **da**, *mai este vorbă! Ce se potrivește! Pe viața mea* (*ibidem*, 260) sau „coțcari": Cocoana Măndica: ... *Dumnealui am auzit că are o vie la Moldovă, are o moșioară în ținutu Bacăului; după cum spune, să vede că e om cu stare bună.* Nicolaie: **Da**, *prea bună; pă moșia dumisale umblă acum să statornicească un tîrg de vite.* (*Doi coțcari sau Păziți-vă de răi ca de foc*, 1849; *ibidem*, p. 278). Afirmația cu ajutorul lui *da* este semnalată și în vorbirea oamenilor mai instruiți, în comedia lui C. Bălăcescu, *O bună educație* (1845), unde îl întrebuințează *Galantescul* „exmilitar, june elegant": Măzărescu: ... *Dar, mă rog vreun semn, ceva se află pe trupul d-tale?* Galantescul: *Dară, se află. Pentru ce însă această întrebare?* **Da**, *domnule, am un semn ca o măslină mare pe umărul drept și altul asemenea pe pulpa piciorului stîng* (*ibidem*, p. 170) sau Măzărescu „prezident al tribunalului, om trecut în vîrstă": Briganovici: *Și dumneata le-ai făcut toate acestea? Eu, mă rog dumitale bun, le auzeam cîntecele astea pe bietul răposatul răspopa Ioniță de la Colțea...* Măzărescu: **Da**, *le cînta popa Ioniță, dar le lua de la mine. P-atunci era stihuri, p-atunci era limba* (*ibidem*, 158). În

sfîrşit, *da* adverbial de afirmaţie apare în vorbirea unor oameni în vîrstă, „cuconi" şi „cucoane", reprezentanţi ai vechii orînduiri feudale: Cuconu Anastase: ... *El se va-nsura, te-ncredinţez eu, şi-l vor defaima şi pe dînsul alţii... Îl vor defaima*! **Da**, *îl vor ocărî, precum defaimă, precum ocăreşte el* (C. Caragiale, *O soarea la mahala*, 1847, în *Primii noştri dramaturgi*, 218); Arghiriţa: *Dar se vede că eşti prea ocupat de ţ-ai adus aminte aşa de tîrziu de noi*. Jean: *Demoazelo! Fiecare om îşi are cuvintele sale*. Cocoana Măndica: **Da**! **Da**! (La o parte) *Îmi vine să-i scot ochii* (*ibidem*, 224).

3. Chiar din unele exemple de pînă aici se observă uşor că *da*, în funcţia lui adverbială afirmativă, apărea în secolul al XIX-lea în concurenţă cu alte particule de afirmare. Aceleaşi texte, în alte locuri, relevă cazuri de întrebuinţare a lui **dar(ă)**[1]; el apare în convorbirea dintre cei doi ţărani de mai sus din sceneta *Sărbătoare cîmpenească pentru 30 august 1837* a lui I. Heliade Rădulescu: Coman: ... *Ce mai face Păun? Nu l-am văzut de mult. Ce om de ispravă!* Vasile: **Dar**, *sărmanul şi cu stare bune, cu dobitoace — să-i trăiască! — cu dichisuri* (I.H. Rădulescu, *O*. I, 271), în *Culegere de proverbe sau Povestea vorbii* a lui A. Pann: *Ce faci, fine? l-a-ntrebat — |Cum văz, ţ-ai cumpărat peşte?|* **Dar** — *îi zise — am luat (Pagini alese* I, 311), în comediile lui C. Caragiale sau ale lui C. Bălăcescu la aceleaşi personaje care îl folosesc şi pe *da*: Marghiriţa: *Cu Zinca, taică?* Coconu Anastase: **Dar**, *cu Zinca* (C. Caragiale, *O soarea la mahala*, în *Primii noştri dramaturgi*, 218); Briganovici: *Dumnezeu să vă ţie cu bine şi să vă dea noroc*. Măzărescul: **Dară**, *negreşit, frăţioare*,

[1] Vezi şi alte exemple la Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 269: Viorica: *Dumneata?* Vlad: **Dar**, *Viorico! Eu vînam prin pădurile aste şi, cum te-am văzut, inima mea s-a aprins de dragoste pentru tine* (M. Millo, *Baba Hîrca*, Bucureşti, 1851, p. 36); Caliopi: *Ne cunoaştem de douăzeci de ani!* Trohin: **Dar**, **dar**, *douăzeci de ani dacă nu mai mult* (C. Negruzzi, *Muza de la Burdujăni*, în Scrierile lui C. Negruzzi, III, p. 59). *Dar* apare şi la Iordache Golescu: *— Acum, fătul meu, zise, dacă vei fi băgat de seamă bine ce este cugetul, cînd îţi voi zice că cel împotriva cugetu(lui) este şi se zice lipsă de cuget, oare nu vrei pricepe aceasta? —* **Dară**, *zisei, pricep şi înţeleg bine că este ceia ce cu totul se împotriveşte cugetului* (Iordache Golescu, *Cărticică coprinzătoare de cuvintele ce am auzit de la însuşi cugetul meu*, ap. N. Bănescu, *Viaţa în scrierile marelui-vornic Iordache Golescu*, Vălenii de Munte, 1910, p. 235). Acad. Al. Rosetti consideră că această întrebuinţare a lui *dar(ă)* ar fi putut genera, în anumite condiţii sintactice, afirmarea prin *da* (com. orală). Dar între cele două particule se pot înregistra deosebiri de valoare stilistică (*dar* este o afirmaţie întărită) care sînt pînă astăzi sensibile pentru vorbitor.

eu sînt încredințat acum că va avea norocire (C. Bălăcescu, *O bună educație*, 171).

Afirmația prin adverbul *așa* este de asemenea răspîndită în aceeași vreme cu *dar* și *da*. Ea apare în farsa lui C. Caragiale *O repetiție moldovenească sau Noi și iar noi*: Caragiale: *Îmi pare că d-ta joci un rol de slujnică*. Mme Horniceanu: Așa. (*Primii noștri dramaturgi*, 189); sau în dialogul imaginat de I.H. Rădulescu între un italian și un român: I.: *Tu sei veduvo?* R.: Așa, *frate, de trei ani*... I.: *Tu sei dala munte?* R.: Așa, *sînt muntean* (I.H. Rădulescu, *O*. II, 550). După cum a arătat I. Fischer, în comunicarea menționată, afirmarea prin *așa* este general întrebuințată în opera lui Gr. Alexandrescu[1].

Aceste fapte dovedesc că, în ciuda răspîndirii lui la vorbitori aparținînd unor categorii sociale diverse, *da* nu era încă pe deplin instalat, la începutul secolului al XIX-lea, în limba română vorbită, cel puțin sub aspectele reflectate în operele literare. O asemenea situație nu poate fi decît consecința pătrunderii lui nu mult anterioare acestei epoci. Avem deci dreptul să credem că această particulă afirmativă este ceva mai veche decît secolul al XIX-lea — poate din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea — dar că ea nu a apărut în textele literare decît atunci cînd limba vorbită a început să fie realist redată, o dată cu literatura noastră modernă.

4. În baza considerațiilor de pînă aici sîntem în măsură a ne pune întrebarea esențială privitoare la istoria procedeelor de afirmare în limba română: care este originea lui *da* în funcție afirmativă? Explicațiile care atribuiau, în general, influenței slave această particularitate a limbii române [S. Pușcariu, *op. cit.*: „afirmațiunea «da» pe care o avem de la slavi"; *Dicționarul Academiei*, s.v. *da*: „din slav (paleosl., bulg., sîrb., rus., rut.) *da* (cu funcții asemănătoare cu cele din limba română)"; vezi și G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, 215—216: „în bulgară, rusă și, parțial, în s. cr. *da* înseamnă afirmație... sens cu care a și pătruns în limba română"] trebuie acum precizate. În stabilirea originii lui *da* este necesar să ținem seamă de faptul că la începutul secolului al XIX-lea, *da* apăruse deja

[1] Harta lui S. Pușcariu (*LR*, I, pp. 280—281) ne arată că *așa* afirmativ s-a menținut pînă azi, compact, în regiunile arhaizante ale domeniului dacoromân (Țara Oașului, Banat, Munții Apuseni, Bucovina și N. Moldovei) și, parțial, la aromâni.

în limba română, în vorbirea unor pături sociale diverse, dar, după cît se pare, în lumina atestărilor de pînă acum, mai întîi în graiul muntenesc. O asemenea situație exclude dintru început explicarea prin rusă a fenomenului. Dacă afirmația prin *da* ar fi de origine rusă, ea ar fi apărut la începutul secolului al XIX-lea, ca neologism — ca și celelalte elemente lexicale sau gramaticale datorite influenței rusești — în vorbirea categoriilor sociale cultivate, în special la reprezentanți ai burgheziei și boierimii, deopotrivă în Moldova ca și în Muntenia. Or, *da* avea în acea vreme, după cum am văzut, o răspîndire destul de largă, chiar la vorbitori din rîndul oamenilor simpli, dar numai în Muntenia. Este semnificativ că *da* nu apare în textele scriitorilor moldoveni de la începutul secolului al XIX-lea, la fel cum lipsește și astăzi, în regiunile influențate în trecut de limba rusă; în Moldova, *da* este foarte puțin întrebuințat. Harta publicată de Sextil Pușcariu (*LR*, I, pp. 280—281, harta 21) nu îl înregistrează pe *da* decît într-o arie foarte redusă, în trei localități, în jurul orașului Botoșani și încă în trei localități între Roman-Huși (Iași, Roman, Huși, Bacău aparțin, după datele *ALR*, I, încă astăzi domeniului în care afirmarea se face prin *așa*) unde pare a fi de dată recentă. Considerente asemănătoare îndepărtează și ipoteza influenței sîrbo-croate: și în acest caz, cu excepția a două puncte, Beba Veche (p. 49), Checia (p. 40) situate pe granița cu Iugoslavia, regiunile limitrofe cu domeniul de limbă sîrbocroat — Banatul — nu cunosc afirmarea cu ajutorul lui *da*.

Interpretarea hărții 21 publicate de Sextil Pușcariu, în *LR*, I, pp. 280—281, contrazice afirmația autorului însuși că „pentru *da* nu există o arie propriu-zisă" (p. 280) și arată că *da* apare exclusiv ca procedeu de afirmare într-o arie sud-estică c o m p a c t ă care cuprinde regiunea dintre Craiova — Pitești — Sinaia — Ploiești — Buzău — Odobești — Focșani — Galați — Tulcea, la nord, iar la sud Dobrogea — Călărași — Giurgiu — Turnu-Măgurele — Corabia, adică, în general, în Cîmpia Dunării. O asemenea extensiune nu poate să nu fie pusă în legătură cu limba bulgară în a cărei imediată vecinătate se găsește această regiune a domeniului lingvistic dacoromîn.

G. Weigand semnala, în *Jahresbericht des Inst. für rum. Spr.*, VIII, pp. 248—252, numărul mare de locuitori bulgari ai Munteniei din anul 1898. De-a lungul Dunării, în fostele județe Dolj, Romanați, Teleorman, Vlașca, Ilfov, în 30 de

localități, populația bulgărească depășea o treime din numărul total al locuitorilor; de asemenea, în nordul Munteniei, în Buzău, locuiau 3 000 de bulgari (din cei 20 000 de locuitori), iar în Ploiești circa 5—7 000 (din circa 40 000 de locuitori). Toți aceștia, în marea lor majoritate oameni simpli, grădinari, meseriași, cîntăreți bisericești, mici negustori, trăiau în bună înțelegere cu românii, în permanent contact social și lingvistic. În aceste condiții, sîntem cu totul îndreptățiți să presupunem că aria sud-estică, mai sus conturată, a întrebuințării particulei afirmative *da* este rezultatul influenței bulgare în primul rînd în limba vorbită în mijlocul oamenilor simpli, țărani, tîrgoveți, adică în mediile sociale care veneau în contact direct cu populația de limbă bulgară. Afirmația prin *da*, în limba română, provine așadar „de jos", din vorbirea populară din Muntenia, cu siguranță înainte de secolul al XIX-lea, dar în limba literară ea a pătruns mai ales în prima jumătate a acestui secol. Nu este exclus ca procedeul de afirmare prin *da* să fi avut, în vremea aceea, chiar o ușoară nuanță vulgară, care ar fi putut îndepărta pe unii scriitori de la folosirea lui în stilul „susținut" al literaturii.

5. Examinarea modului în care se întrebuințează particula afirmativă *da* în limba bulgară confirmă de altfel constatările noastre, istorice și dialectologice, din domeniul românesc. Într-adevăr, limba bulgară, atît astăzi, cît și în secolele trecute, utilizează pentru afirmație în special particula *da* în aceleași condiții ca în limba română. Această particulă apare pentru a răspunde afirmativ la întrebări: Boian: *Našata rota šte se razbuntuva?* Demirev: *Da*! „Compania noastră s-a răsculat? Da". (K. Zidarov)[1]; — *Zdrasti! Kak si?* — *Blagodaria, dobre săm. Svobodem li si dnes?* — *Da. Zašto?* în conversația curentă, pentru a întări o afirmație, prin repetare: Boian: *Vie vidiahte li očite si, gospodin polkovnik?* Harbov: *Da, da... vidiah...* „Dvs. ați văzut cu ochii dvs., domnule colonel? Da, da... am văzut" (K. Zidarov), sau, în sfîrșit, pentru a sublinia, reluînd, ideea precedentă: *No tuk može niakoi da ni kaže: naukata, literaturata, poeziiata... sa proizvedenie i otraženie na samiia život na naroda... Da,*

---

[1] Exemplele și observațiile privitoare la întrebuințarea particulei *da* în limba bulgară se datoresc expunerii lui L. Andreičin, M. Ivanov, K. Popov, *Săvremenen bălgarski ezik*, Sofia, 1957, p. 158.

tova bi imalo smisăl za nas. „Dar aici cineva ne-ar putea spune: ştiinţa, literatura, poezia... sînt creaţii şi oglindirea vieţii înseşi a poporului... Da, aceasta ar putea să aibă un sens pentru noi" (H. Botev). Afară de *da* se mai foloseşte însă, în limba bulgară, şi *taka* „aşa", *točno taka* „întocmai aşa", adverbe de afirmaţie care astăzi apar mai rar în vorbire, dar care au un pronunţat sens demonstrativ. Spre deosebire de ele, *da* este particula afirmaţiei obişnuite şi se bucură de cea mai largă întrebuinţare.

Desigur, condiţiile sintactice şi stilistice asemănătoare în care apare particula afirmativă *da*, în limbile română şi bulgară, nu pot constitui un argument în favoarea originii bulgare a acestui procedeu de afirmare în limba română. Într-un mod în general asemănător, se întrebuinţează *da* în limba rusă — dar acolo concurat în limba vorbită obişnuită de *tak*[1] (cf. *Грамматика русского языка* a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., II, 2, p. 79) şi în limba sîrbo-croată, unde însă afirmarea prin *da* simplu, fără repetarea cuvîntului din întrebare sau fără însoţirea de un adverb întăritor, este p u ţ i n f r e c v e n t ă şi de dată r e c e n t ă (cf. *Rječnik hrvatskogo ili srpskoga jezika* al Academiei iugoslave de ştiinţe şi arte, II, p. 213). Influenţei limbii ruse îi datorăm cele 6 puncte (412-Nicşeni, 420-Todireni-Cerneşti, 518-Trifeşti, între Iaşi şi Botoşani, 526-Dumeşti, 512-Dăneşti, 530-Serbeşti, între Roman şi Huşi, care fac o arie comună, peste Prut, cu alte 4 puncte de pe teritoriul R.S.S. Moldoveneşti (este semnificativ, de altfel, că între Prut şi Nistru, aşa cum reiese din harta publicată de S. Puşcariu, procedeul de afirmaţie general extins este *aşa*; *da* nu apare decît sporadic), iar limbii sîrbo-croate cele 2 puncte din regiunea de graniţă româno-iugoslavă (de asemenea înconjurate de o arie compactă *aşa*). Evident, este vorba, în amîndouă părţile, de infiltraţii lingvistice recente.

Aşadar, afirmarea prin *da* are în română o origine slavă multiplă: bulgară, rusă şi sîrbo-croată. Dar, în timp ce ultimele două limbi nu au introdus acest procedeu decît

[1] *Tak* „aşa", *točno tak* „întocmai aşa", *ladno* „de acord" cu sensuri speciale de afirmaţie întărită.

în zone limitrofe, restrînse, probabil în vremea din urmă, influenței bulgare îi datorăm încă înainte de secolul al XIX-lea în cursul unui proces îndelungat, apariția lui *da* în aria graiului muntean și, de aici, începînd din acest secol, și în limba literară. Astfel, limba română a devenit singura limbă romanică în care se folosește pentru afirmație un procedeu de origine străină.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SINTAXA

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TRĂSĂTURI SPECIFICE ALE SINTAXEI LIMBII ROMÂNE

Structura sintactică a limbii române a atras de multă vreme atenția cercetătorilor romaniști. Examinarea poziției limbii române printre limbile romanice cerea, în mod necesar, luarea în considerație a nivelului sintactic al sistemului limbii. Dar deși primele expuneri comparative ale sintaxei românești și romanice au apărut o dată cu lucrările fundamentale ale întemeietorilor lingvisticii romanice, Fr. Diez și Wilhelm Meyer-Lübke, intitulate fiecare *Grammatik der romanischen Sprachen*, discuțiile privitoare la definirea limbii române în romanitate nu au făcut apel, decît foarte rar, la datele sintaxei. Să fi fost oare convingerea că planul sintactic al limbii nu constituie o structură? Să fi fost poate dificultatea de a clasifica un material de fapte bogat sau aceea de a distinge faptele facultative de cele obligatorii?

Iată de ce o analiză a sintaxei românești în perspectivă romanică este întru totul necesară. O serie de mari lucrări de sintaxă românească descriptivă ne stau astăzi la dispoziție în această întreprindere X Este suficient să menționăm aici marile lucrări de sinteză, *Gramatica limbii române*, editată de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., precum și opera lui Kr. Sandfeld - H. Olsen *Syntaxe roumaine* (Copenhaga, 1950–1962), care închide, în cele trei volume pînă acum apărute, rodul unor cercetări de o viață întreagă pentru a avea o imagine a materialului ce își așteaptă analiza comparativ romanică.

O astfel de expunere nu poate fi decît o selecție. Ea își propune să aleagă dintr-o mulțime de fapte particulare, elementele relevante ale structurii sintactice românești, străduindu-se să distingă concordanțele și discordanțele fortuite de cele istoric explicabile, să discearnă utilizarea stilistică expresivă, de cea strict gramaticală a construcțiilor. Fiecare dintre aceste aspecte poate constitui, în com-

parație cu celelalte limbi romanice, o trăsătură caracteristică a românei.

*

1. În domeniul flexiunii nominale, româna se distinge de celelalte limbi romanice prin identitatea formelor flexionale de genitiv și de dativ (gen dat. *casei*, *omului*, *vulpii*). După cum se știe, aceasta este o trăsătură balcanică comună, realizată diferit de la o limbă balcanică la alta; în română, albaneză, bulgară (constr. prep. *na* + subst.), dativul a devenit genitiv; exprimînd posesia, în greacă, un vechi genitiv a devenit dativ[1]. P. Skek, *Djela jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, Kn. 25, p. 80, a relevat totuși în inscripțiile latinești din Dalmația o serie de forme de dativ cu sens posesiv, genetival. Asemenea cazuri de întrebuințare a dativului în raporturi posesive au apărut și în inscripțiile din Gallia (*Ursiniano subdiacone sub hoc tumulo casa quiescunt* Le Blant, *Inscriptions chrétiennes de la Gaule*, Paris, 1856—65, 293, *Qui foerunt fili Magno*, *CIL* XIII, 2483), dar au dispărut în cursul evoluției limbii. În română se poate presupune împreună cu E. Bourciez, *Elém*, pp. 248—249, efectul contactului cu limbi în care construcția *dativus adnominalis* este foarte dezvoltată.

Această situație face ca distincția dintre formele de genitiv și de dativ, în română, să se poată opera numai prin criterii de distribuție sintagmatică: genitivul se definește ca un determinant al unui substantiv articulat enclitic *(casa profesorului)*, dativul se definește ca determinant al unui substantiv nearticulat *(nepot babei)* sau al unui verb predicativ *(am cerut elevului creionul)*; genitivul poate urma după un substantiv nearticulat enclitic numai dacă este precedat de articolul posesiv *(o casă a profesorului)*. Într-o ordine a cuvintelor mai puțin strictă, genitivul și dativul românesc se pot confunda: *am dat cartea elevului*. Pentru a distinge funcția sintactică a substantivului este necesar să

---

[1] O. Densusianu, *HLR*, I, 167, contestă ipoteza lui Kr. Sandfeld că această particularitate a românei s-ar datori influenței albanezei („l'albanais ne montre pas en effet une tendance aussi accusée que le roumain à simplifier la déclinaison de sorte que c'est plutôt en roumain que le génitif et le datif ont pu être confondus à l'origine"). G. Rohlfs, *Studi linguistici italiani*, II (1961), f 2, pp. 150—151, presupune că identificarea genitivului și dativului sînt rezultatul influenței unui „griechischen Sprachgeist".

se țină seama de opoziția dintre ordinea *am dat cartea elevului* (genitiv) și *am dat elevului cartea* (dativ).

1.2. Acuzativul obiect direct are în dacoromînă o construcție specială: legătura verbului tranzitiv cu obiectul direct se face, în cazul numelor proprii de persoană, al pronumelor și al substantivelor care desemnează persoane cunoscute, prin intermediul prepoziției *pe (per)*. Aceasta este o trăsătură sintactică exclusiv dacoromânească; aromâna și meglenoromâna nu cunosc acest fenomen[1]. După cum se știe[2], construirea prepozițională a obiectului direct mai apare în spaniolă, portugheză și în dialectele italiene de sud, în condiții sintactice asemănătoare, dar folosind prepoziția *ad*. Această situație ne îndreptățește să considerăm fenomenul ca o apariție romanică. În ceea ce privește limba română, adjoncțiunea prepoziției *pe* la obiectul direct pare a fi de dată recentă: în textele din secolul al XVI-lea, întrebuințarea lui *p(r)e* prezintă încă ezitări (în comparație cu alte prepoziții) care nu se pot explica numai prin servilismul traducerii de pe un text sacru, ci și prin vîrsta recentă a fenomenului (Florica Dimitrescu, *SCL*, XI 1961, p. 2). Pe de altă parte, în limba vorbită încă astăzi, construcțiile prepoziționale de obiect direct pot fi, în general, evitate, înlocuite prin substantive articulate *(văd pe soldat = văd soldatul, văd pe copii = văd copiii)*. Numele proprii de persoane se construiesc însă întotdeauna cu prepoziție.

Substantivele nume proprii de persoană și apelativele cu sens personal cunosc și alte caracteristici ale regimului sintactic: ele primesc la genitiv-dativ masculin articolul hotărît proclitic *(bărbatului* dar *lui Ion)*; în vremea din urmă, urmează acest tip morfologic și femininele: *Mariei* este înlocuit cu *lui Maria;* la acuzativul obiect direct primesc prepoziția *pe (iubesc pe fratele meu* dar *iubesc animalele)*. Întemeiat pe asemenea reacții sintactice, C. Racoviță

---

[1] Sporadicele cazuri de apariție a prepoziției *pri* la acuzativul numelor de persoană, în aromână, se datoresc influenței limbii literare dacoromâne (Th. Capidan, *Arom.*, 530).

[2] Bibliografia problemei este foarte vastă. Printre ultimele lucrări cf. H. Meier, *Boletim do filologia*, VIII (1947), p. 237 și urm.; G. Reichenkron, *Romanische Forschungen*, LXIII (1951), p. 342 și urm.; Al. Niculescu, *Recueil d'études romanes... Lisbonne*, București, 1959, p. 167 și urm.; L. Onu, *op. cit.*, p. 187 și urm.; M. Molho, *Vox Romanica*, XVII, 2, p. 209 și urm; B. Pottier, *SCL*, XI (1960), p. 673.

și acad. Al. Graur au introdus în gramatica românească conceptul genului „personal", care, așa cum am văzut mai înainte, este susceptibil de o oarecare revizuire. Semnele sintactice ale genului „personal" apar numai înăuntrul categoriei mai largi a determinării.

2.1. Întrebuințarea articolului în limba română pune o serie de probleme specifice. După cum am văzut mai sus româna dispune de clase de articole proprii: articolul genitival (posesiv) și articolul adjectival. Primul, care apare în grupul substantiv + substantiv atribut, atunci cînd substantivul nu este însoțit de articol definit *(o casă a vecinului)* sau cînd substantivul articulat cu articol definit este separat de substantivul atribut printr-unul sau mai multe cuvinte *(casa înaltă a prietenului meu; ceasurile zilei și ale nopții)*, are o funcție sintactică determinativ-anaforică; articolul genitival determină apozitiv substantivul precedent (cu care se acordă în gen și număr), reluîndu-l în sintagma atributivă *(o casă a vecinului)* pentru a-l lega cu substantivul în genitiv articulat. *Al, a, ai, ale* în română sînt articole care nu și-au pierdut încă utilizarea pronominală. Existența lui dă sintagmei atributive genitivale, în română, o structură mai complexă decît în alte limbi romanice, prin opoziția care se creează între *casa vecinului* și *o casă a vecinului* (în funcție de caracterul articulării determinatului)[1].

Articolul adjectival apare, în sintagma atributivă substantiv + adjectiv, ca un determinant al adjectivului. În română, această sintagmă are două variante de construcție: *casa frumoasă /casa cea frumoasă*, între care există opoziția de relevare (fr. *mise en relief*, germ. *Hervorhebung*) a adjectivului: întrebuințarea lui *cel* reliefează adjectivul[2]. Într-adevăr, determinarea cu ajutorul lui *cel* substantivizează adjectivul *(cel bun)*, construcția adjectivală *(cel de astăzi; cel de-al treilea; cel din pom)* sau propoziția relativă *(cei*

---

[1] Articolul genitival nu este numai „un article de liaison (conjonctif)", cum îl consideră lingvistul danez Asgar Rosenstand Hansen *(Artykel systemet i rumaensk*, Copenhaga, 1952), ci și un elemen, determinativ: acordîndu-se cu substantivul precedent (care exprimă obiectul posedat) în gen și număr, articolul genitival este o completare a determinării substantivului precedent.

[2] Originea acestei construcții este o juxtapunere apozitivă a substantivului și a adjectivului substantivizat: *casa cea frumoasă* (Cf. *Ghiță Botgros, cel lung cît o prăjină*).

care plătesc cu viața)[1] Sub acest aspect, *cel* are funcțiile unui articol care creează în română, spre deosebire de alte limbi romanice, încă o posibilitate de substantivizare a adjectivului prin articol definit: alături de *bunul* (articol enclitic), *cel bun* (articol proclitic). Afară de aceasta, articolul ajdectival apare și în funcție pronominală (de referință și substituție a unui substantiv mai înainte menționat): *s-au adunat toate vietățile: cele din apă, cele de pe uscat*, în care se poate recunoaște originea demonstrativă a acestei forme de articol (în această situație sintactică, celelalte limbi romanice folosesc morfemele articolului cu funcție pronominală).

Sînt oare aceste două categorii de articol românesc o reminiscență a unor procedee de articulare prelatine, așa cum a presupus Kr. Sandfeld, *Ling. balk.*, 178? Paralele româno-albaneze ar putea sprijini această ipoteză: în greacă și albaneză articolul definit apare înaintea adjectivului epitet (gr. ὁ ἄνδροπος ὁ καλός, alb. *njeriu i mirê* = lit. *„l'homme le bon"*); în albaneză cea mai mare parte a adjectivelor trebuie în mod obligatoriu să primească articolul proclitic (indiferent de articularea substantivului determinat: alb. *mik i mirë* Rit. *„ami le bon"* alb. *miku i mirê* „l'ami le bon"). Tot în albaneză există construcții paralele cu rom. *un băiat al vecinului*: alb. *nje djalë i fqinit*. Ceea ce diferențiază însă româna de grupul balcanic este faptul că ea folosește două morfeme separate în aceste două situații sintactice, pentru care în albaneză se folosește aceeași formă de articol definit *(cel, al)*. Pe de altă parte, funcțiile pronominale încă pertinente ale celor două articole, în limba română, ar dovedi vîrsta relativ recentă a fenomenului. Iată de ce se poate presupune că aceste două tipuri de articol românesc reprezintă o dezvoltare proprie limbii române, întărită în urma contactului balcanic.

2.2. Articularea substantivelor în limba română are o serie de norme specifice. Pe de o parte, româna are tendința articulării suplimentare *(casa frumoasă a vecinului*, munt. *casele alea marile)*, ceea ce l-a făcut pe Alain Guillermou, *Manuel de langue roumaine*, Paris, 1953, p. 51, să constate că româna „entoure le substantif d'un luxe de procédés déterminants dont certains peuvent paraître inutiles". Pe

---

[1] În celelalte limbi romanice există un fenomen paralel, foarte limitat: întrebuințarea adjectivului articulat care apare, apozițional, după numele proprii: fr. *Louis le Grand* (cf. rom. *Ștefan cel Mare*).

de altă parte însă articolul poate lipsi într-o serie de cazuri: după prepoziție, în română, substantivul nu primește articol (singura excepție, prepoziția *cu*, care poate apărea și articulat și nearticulat): rom. *pe masă*, *la oraș* (dar *merg cu trenul*, precum și *cafea cu lapte*). Articularea substantivelor după prepoziție se face numai în cazul cînd sînt determinate: *pe masa din bucătărie*, *la orașul copiilor*. În română poate apărea deci, în mod regulat, după prepoziție, opoziția articulat / nearticulat, la substantive: *pe masă* / *pe masa cea mare*, cu funcție gramaticală, determinativă. O asemenea situație apare și în alte limbi romanice în cîteva cazuri: în italiană, după prepoziția in (*dolce sole in mia stanza*) cu o ușoară nuanță de sens arhaică, în unele construcții fixe după prep. *a*: *a casa*, *a bottega*, după prep. *di*: *usci di casa*, precum și în vechea franceză: fr. *sovre païen*, *sur terre*, *en terre*, sp. *en casa*, *a casa*.

Construcția substantivelor fără articol după prepoziție este specifică mai ales stărilor vechi ale limbilor romanice[1]. Româna se caracterizează prin faptul că a conferit acestui procedeu sintactic valoarea unei norme, valabilă în cazul tuturor prepozițiilor, menținîndu-se astfel la o structură romanică arhaică[2]. Explicația propusă de Kr. Sandfeld, *Ling. balk.*, p. 134, care vedea în construcțiile postprepoziționale nearticulate din română un fapt balcanic, poate fi într-o bună măsură revizuită: contactul cu limbile balcanice a ajutat la c o n s e r v a r e a unei trăsături romanice existente. Într-adevăr, în albaneză, în mod regulat, substantivul precedat de prepoziție se construiește fără articol: alb. *aj âsht mbi mal* „er ist auf einem Berg" (= el este pe munte); *mbas dimnit vjen vera* „nach dem Winter kommt der Sommer" (după iarnă vine primăvara); *vate në pallat* (= a plecat la palat).

În general, româna se dispensează de articol cu ușurință atunci cînd substantivul este întrebuințat adjectival sau

[1] Cf. W. M e y e r-Lü b k e, *Gramm. rom. Spr.*, III: „... nach Präpositionen ursprünglich kein Artikel stand, der sich aber im Laufe der Zeit analogisch meht und mehr einfindet." („... după prepoziții nu se folosea inițial nici un articol; însă cu timpul articolul s-a ivit din ce în ce mai des".)

[2] În româna din secolul al XVI-lea, nearticularea substantivelor după prepoziție apărea și în cazul cînd substantivul era determinat: în *dzi ce chiemămu-te* (*PS*, *CP* XIX, 10) și la toponomicile feminine cu formă articulată *Bîrăul de Bistriță*, în Suceava (azi, regional, în Moldova: *la Piatră*).

abstract. În această situație lipsesc atît articolul hotărît cît și cel nehotărît. D. Copceag, „Revue roumaine de linguistique", IX (1964), 2, p. 195 și urm., a relevat o serie bogată de cazuri în care limba română, împreună cu spaniola, catalana și portugheza, se opune francezei și italienei în privința întrebuințării nearticulate a substantivului abstract (D. Copceag îl numește „conceptual": „designando no un objeto determinado sino una noción", p. 197). Și Alain Guillermou, *op. cit.*, p. 38, remarcă diferența dintre construcții paralele în română și în franceză. O construcție precum *nu era fruntaș în satul lui* = fr. *il n'était pas un notable dans son village* sau *nu este nenorocire dacă nu vine* = *ce n'est pas un malheur s'il ne vient pas* sînt frecvente în limba română. Se poate adăuga că, în româna din secolul al XVI-lea, asemenea cazuri sînt și mai numeroase: *iuomi străluci lumiinră, audziiu glasu ce grăi* (*CV*, LXXVI, ed. Sbiera, 76), *vine blînzie spre noi*, (*PS*, 89, 10), *cătră mai mare învățătură și dereptare sufletelor* (Coresi, *Caz. II*, ed. Pușcariu-Procopovici, 2) *aflai dobîndă multă* (*ibidem*, 3). Situația din română este în concordanță cu aceea din celelalte limbi romanice, într-o epocă mai veche: it. *giustizia mosse il mio alto fattore* (Dante), v. fr. *purquei amez vus vanitet et quirez menceunge*; sp. *con aiuda del Criador* (v. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 183). Dar spre deosebire de acestea, care și-au creat, în cursul evoluției lor, construcții cu articol hotărît sau nehotărît, româna persistă în folosirea dezvoltată a substantivelor fără articol. Concluzia la care, independent de noi, a ajuns și D. Copceag, *op. cit.*, p 198, cînd susține că stările de lucruri din română și limbile ibero-romanice reprezintă o conservare a unor trăsături arhaice în cele două arii extreme ale României, este întru totul justă. Consecința acestui fapt sintactic este crearea în limba română a unei opoziții expresive de intensitate între substantivul sau adjectivul nearticulat și cel însoțit de articol nehotărît: *prietenul meu este laș / prietenul meu este un laș, a avea dor / a avea un dor*. Posibilitatea întrebuințării articolului nehotărît, în română, ca procedeu de reliefare stilistică a fost studiată de Florica Dimitrescu, *SCL*, V (1959), 1–2, p. 93.

Tot în domeniul articulării trebuie menționat faptul că româna nu cunoaște restricții în întrebuințarea articolului la anumite clase de substantive. În română este posibilă articularea numelor de ființe sau obiectele unice *(Dumne-*

zeu, soarele, natura), numele de țări și de orașe *(Italia, Parisul, Kievul)*, numele de ființe înrudite *(mama, tata, fratele meu)*, deosebindu-se în această privință de celelalte limbi romanice, în care substantivele de felul celor de mai sus rămîn adeseori nearticulate (cf. it. *natura vuole che l'anima sia invisibile*, v. fr. *quant soleilz esclar cist*, numele divinității: it *Dio*, fr. *Dieu*, sp. *Dios* nu este însoțit de articol, numele ființelor înrudite sînt nearticulate în italiană, spaniolă, franceză: it. *mia madre*, fr. *grand-mère te regarde*, sp. reg. *padre dice*).

În sfîrșit, regulile articulării în grupul substantiv-adjectiv au, în română, o configurație particulară: articolul hotărît enclitic însoțește întotdeauna primul element al sintagmei, substantiv sau adjectiv. Într-o construcție ca *fată frumoasă*, construcția articulată poate fi *fata frumoasă* sau *frumoasa fată*. Această regulă cunoaște excepții în cazul a două adjective: tot *(tot orașul*[1]*, orașul tot)* și *întreg*, care admite o dublă construcție atunci cînd precedă substantivul: *întreg orașul* și *întregul oraș*.

3. 1. Construcțiile pronominale cunosc, în română, o serie de particularități demne de semnalat. Cea mai relevantă dintre ele este folosirea dativului cu sens posesiv la pronumele personale în construcții ca *mi-am pierdut cartea, ți-a venit fratele, își iubește părinții*, care, deși au unele paralele în limbile romanice (fr. sud *il s'est mis le chapeau*, sp. *me he dejado los guantes*), cunosc în română o dezvoltare largă, populară. Kr. Sandfeld, *Ling. balk.*, 190, plasează construcția în cadrul balcanic, alături de srb. *gdje mi je glava* bulg. *Kode mi je glavata* = rom. „*unde mi-e capul*", alb. *i hap kasëllënë*, „il ouvre sa boîte (à elle)".

Ceea ce ar pleda în sprijinul unei explicații neromanice a fenomenului este faptul că, în română, întrebuințarea dativului cu sens posesiv apare și la substantive, în ecliză: *pieptu-ți* „ta poitrine, ton sein", *din parte-mi* „de ma part", *chipu-i* „sa figure", ca un atribut pronominal, fenomen pe care nu îl întîlnim în alte limbi romanice, dar care apare și

---

[1] În privința construcției „tot omul" *jeder Mensch*, româna se distinge de alte limbi romanice prin prezența articolului la substantiv (cf. fr. *tout homme*). Construcția românească are însă un corespondent în portg. *todo o homem*, unde existența articolului, după W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 197, s-ar explica, fonetic, ca o reacție la închiderea timbrului vocalei finale.

în limbile balcanice: bulg. *stajata mi* „ma chambre" (în special în dialectele bulgare de sud-vest: *sestrá' mu* „sa soeur", *tatko im* „leur père") srb. cr. *otac mi je doma* = rom. *tata îmi este acasă* „mon père est à la maison" (cf. arom. *frate ni* „mon frère, *ficörlu-tsi* „ton fils"). Ipoteza lui Kr. Sandfeld trebuie privită însă cu rezervă pentru că ea nu ține seama de repartizarea stilistică a construcțiilor. În ceea ce privește dacoromâna, este necesar să se țină seama că construcțiile de tipul *pieptu-ți*, *chipu-i* nu sînt caracteristice limbii populare; ele apar, în special, în limba literaturii, încă din secolul al XVI-lea — *gonitorii-mi*, *voia-ne*, *părinții-vă* (cf. O. Densusianu, *HLR*, II, 185-186, 192), dar mai frecvent însoțite de pronumele reflexiv *-ș(u)*, *-și*: *trupu-ș*, *casă-și* — și în limba poeziei populare, din motive metrice ușor de înțeles. Prin poezia populară și prin Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, aceste construcții pătrund în stilul poetic românesc și cunosc o largă dezvoltare în secolul al XIX-lea, la scriitorii noștri clasici[1]. Și mai livrești sînt în limba română construcțiile precum *obișnuita-i prietenie*, *din propria-i inițiativă* pe care le menționează Kr. Sandfeld, *op. cit.*, p. 189. Avem deci dreptul a considera că, în română, encliza, pe lîngă substantiv, a pronumelor în dativ ca sens posesiv este un fenomen sintactic secundar, facultativ și parțial răspîndit, care ar putea fi mai degrabă o apariție independentă de celelalte construcții balcanice, fără legătură cu substratul.

3.2. O particularitate pregnantă a pronumelui românesc este larga dezvoltare a reluării prin forme neaccentuate a obiectului direct și indirect. Cu un termen foarte potrivit, Ingeborg Seidel Slotty, *BL*, VIII (1940), p. 142, vorbește despre „hipertrofia" pronumelor în limba română. Într-adevăr, spre deosebire de alte limbi romanice care cunosc reluarea pronominală stilistică a obiectului direct sau indirect numai cînd acesta precedă verbul (fr. *ton frère, je l'ai vu*, it. *io, la mia figliuola non l'avrei data da battezzare a quel canonico là*, cu rol expresiv de relevare, v. C. Th. Gossen, *Studien zur syntaktischen und stilistischen Hervorhebung im modernen Italienisch*, Berlin, 1954, pp. 95—98), româna utilizează reluarea pronominală în mai multe cazuri. Mai întîi, în cazul cînd obiectul direct sau indirect este un pronume personal cu formă accentuată (în orice poziție): *m-au întîlnit pe*

---

[1] Vezi Finuța Asan, *Studii de gramatică*, II, p. 131 și urm.

mine *la școală*: *pe* al meu *nu-l găsesc*. În această situație în care repetarea are rol expresiv, creînd opoziția de relevare *m-au întîlnit la școală*/ *m-au întîlnit pe mine la școală*, româna se găsește alături de alte limbi romanice (sp. *le conoci a él*, it. *me cunosce a me*, pg. *que m'importa a mim a gloria*). Ceea ce distinge româna de celelalte limbi romanice este f r e c v e n ț a și chiar o b l i g a t i v i t a t e a fenomenului: construcțiile de tipul *m-a întîlnit pe mine la școală* sînt caracteristice limbii vorbite (cf. *Gr. N.*, I: *odată i-o murit unuia un bou* (397), *să mă iei pe mine* (98), reliefînd obiectul pronominal, iar în cazuri ca *pe tine hoția o să te mănînce*, *Gr.N.*, I, 367, construcția are caracter obligatoriu. Se poate observa că, în general, în aceste cazuri obiectul direct pronominal este întotdeauna construit prepozițional[1].

Mai frecvent decît celelalte limbi romanice, româna cunoaște și un al treilea caz de reluare pronominală: al obiectului direct sau indirect exprimat prin substantiv atunci cînd acesta se găsește așezat *după* verbul predicativ: *le-o vîndut oamenii vitele* (*Gr. N.*, I, 367); *l-au întîlnit pe fratele tău*. Cea mai mare parte din aceste cazuri de reluare apar atunci cînd obiectul direct și indirect este un nume de persoană, ceea ce ne obligă să considerăm că este vorba de încă o particularitate, pînă acum nerelevată, a genului persoanei individualizate (genul „personal") din română, un semn sintactic al relevării persoanei obiect direct. Un studiu recent asupra acestei probleme[2] susține că fenomenul în discuție constituie „o regulă gramaticală nouă". Dar noutatea acestei construcții nu constă decît în m ă r i r e a f r e c v e n ț e i apariției sale în limba română literară. Construcțiile sînt atestate încă din secolul al XVI-lea, în textele netraduse din Țara Românească: *l-au întrebat pre Danu și pre Häse și pre Ionașcu* (Iorga, *Studii și documente*, IV, 15, nr. 26); *i-au dat la Stănislov pre jumătate de ocină* (*Documente privind istoria României*, VI B, 73, nr. 83). Ele apar în mod obișnuit în limba vorbită, în Muntenia: *le-o vîndut oamenii vitele* (— județ Brăila, *Gr. N.*, I, 367), *l-au oprit copilu* (județ Olt, *Gr. N.*, I, 136), *i-a scos la altu ochiu cu briceagu* (jud. Ialomița, *Gr. N.*, I, 207). Fenomenul este curent, se pare, în aromână: *lo-află acolo (pri) frate-su*;

---

[1] Cf. F i n u ț a A s a n, *op. cit.*, III, 97: „e nereluat complementul mai ales cînd e construit fără prepoziția *pe*".

[2] I. C o t e a n u, *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă? LR*, XII (1963), 3, p. 242 și urm.

ntriba un, ntriba alantu ș-nu-l vidzură (pri) Goglu (Capidan, *Arom.*, 530). Ne găsim așadar în fața unui fenomen sintactic care apare chiar și în alte idiomuri romanice: sic. *Pippinu*, la *canusci* a sta signura? tosc. *La Caterina quando la vedde il currieri*, sard. *au babbu* li *nat* assu *vidzu* („il padre gli dice al figlie"). Este vorba deci de o caracteristică a limbii vorbite care are astfel posibilitatea de a reliefa individualitatea persoanei obiectului direct. Ea apare analogic în zonele în care construcțiile pronominale cunosc repetarea prin forme accentuate. Lipsa lui din textele literare românești poate fi explicată printr-o influență stilistică slavă originară, pe care limba română literară, în cursul evoluției sale, în urma apropierii sale de limba vorbită a eliminat-o treptat. Construcțiile de acest fel încep să apară frecvent în română în scrisul literar la sfîrșitul secolului trecut și în secolul nostru, la scriitori ca I. L. Caragiale, I. Slavici, M. Sadoveanu, Ion Al. Brătescu-Voinești. Kr. Sandfeld observă, pe bună dreptate, că întrebuințarea frecventă a acestui tip de construcții a avut drept consecință gramaticalizarea lor, pierderea valorii expresive[1]. Se poate afirma deci că reluarea obiectului direct prin pronume este astăzi, în limba română, complet gramaticalizată, în timp ce în celelalte limbi romanice ea a rămas un fapt expresiv.

4.1. Construcțiile verbale au în română un regim uneori diferit față de celelalte limbi romanice. Una dintre cele mai însemnate particularități ale românei este înlocuirea infinitivului în construcțiile verb + verb, după verbe semiauxiliare modale („velle", „posse", „sapere", „sentire"), prin forme verbale personale: d. rom. *vreau să scriu*, *nu pot să vin*, arom. *poati-s-hibî*, *știi s-anot* (față de it. *voglio scrivere*, fr. *je veux écrire*.) Acest fenomen este în funcție de verbul semiauxiliar (*potere* admite și construcții infinitivale), de existența aceluiași subiect la amîndouă formele verbale (în ligamente sintactice cu verbe avînd subiect diferit apar construcții personale)[2] și de o anumită repartizare geografică. Substituirea infinitivului prin construcții personale apare în limbile balcanice (bulg. *ako možes da me ozdraves* litt. „si tu peux que tu me guérisses", srb. *ne mogu da umru* litt.

---

[1] Kr. Sandfeld, *Syntaxe roumaine*, I, pp. 113–114: „Le fréquent usage de ce tour le rend à peu près automatique et lui ôte sont caractère d'expressivité".

[2] D. Copceag, *Despre înlocuirea infinitivului în română și italiană*, *SCL*, XII, 1961), 3, p. 369.

„ils ne peuvent pas qu'ils meurent", gr. δέ μπορῶ να σου τό δώσω litt. „je ne peux pas que je te le donne"), unde ea este totală (în albaneză, bulgară, neogreacă, macedoneană) și în dialectele italiene de sud (Calabria, Terra d'Otranto), în care înlocuirea este parțială (infinitivul și-a păstrat o oarecare vitalitate după *sentire*, *fare*, *potere*).

În această zonă, concordanța fenomenului trebuie explicată prin influența unei limbi asupra alteia. Se poate admite, așa cum a arătat Kr. Sandfeld, *Ling. balk.*, 175 și G. Rohlfs, *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 742—743, originea greacă a fenomenului: punctul de plecare trebuie să fi fost în Balcani, în zona de cultură greacă (de altfel, în greacă apar primele cazuri de dispariție a infinitivului, iar în neogreacă, înlocuirea infinitivului prin forme personale ale verbului este normală). Împotriva acestei ipoteze se ridică încercarea lui Knud Togeby, „Romance Philology" XV (1962), 3, p. 22 și urm., de a explica fenomenul prin evoluție proprie, în fiecare limbă balcanică: în română, se presupune confuzia dintre infinitiv și verbul personal, care a provocat restrîngerea întrebuințării infinitivului și adjoncțiunea prepoziției *a*.

4. 2. Tot în domeniul construcțiilor verbale întrebuințarea gerundivului (gerunziului) prezintă o serie de aspecte specifice demne de remarcat[1]. Funcțiile sale cunosc o dezvoltare mult mai mare decît în celelalte limbi romanice.

Participiul gerundiv exprimă o acțiune simultană cu acțiunea principală, încadrată durativ între limitele temporale ale acesteia: privea zîmbind în jurul lui. De aici întrebuințarea adverbială temporală și modală și cauzală a gerunziului în limba română, în general, ca și în alte limbi romanice (singura deosebire: lipsa totală a posibilităților de construcție prepozițională de tipul *in dormiendum*, *addormiendum*). Această situație este condiționată sintactic prin două caracteristici: simultaneitatea acțiunii și identitatea subiectului.

Dar, în română, gerundivul (gerunziul) apare și în construcții sintactice cu alt subiect decît subiectul acțiunii principale. După verbele *a vedea*, *a auzi*, *a simți*, *a găsi*, *a înțelege* apar construcții gerundivale de tipul a c u z a t i v-g e r u n z i u (corespunzătoare acuzativului cu infinitiv

[1] Un studiu dezvoltat al gerunziului românesc, în care se susține că gerunziul poate fi considerat mod personal, predicativ, se datorește M a t i l d e i C a r a g i u - M a r i o ț e a n u, *Studii de gramatică* II, p. 61 și urm.

latinesc): *fata văzu pe fratele ei venind*; *aud (pe cineva) țipînd în curte*; *cînd îl simțeam intrînd în casă mă înspăimîntam*. Și în alte construcții, subiectul gerunziului poate diferi de subiectul acțiunii principale atunci cînd subiectul este nedeterminat: *bogăția vine muncind* (gerunziul condițional). În aceste cazuri, simultaneitatea acțiunilor este singura condiție sintactică a întrebuințării gerunziului.

În română, gerunziul poate marca însă anterioritatea sau posterioritatea unor acțiuni. Într-o construcție ca *venind ciobanii și văzînd toate astea se mirară*, gerunziile *venind*, *văzînd* exprimă acțiuni a n t e r i o a r e verbului principal (*îndată ce au venit*, îndată ce au văzut); dimpotrivă în fraza *vestea cea mare pătrunse pînă la noi, punîndu-ne pe gînduri*, gerunziul exprimă o acțiune p o s t e r i o a r ă față de regentă[1]. Trebuie să remarcăm însă că, în toate aceste cazuri, este vorba de intervale reduse de timp (anterioritatea sau posterioritatea imediată).

Din astfel de întrebuințări sintactice derivă, în română, posibilitatea de a construi gerundival verbul unei propoziții coordonate: *Ștefan cel Mare a murit în 1504, fiind îngropat la mănăstirea Putna* (= a fost îngropat); *într-o vreme l-a preocupat teatrul, scriind chiar două comedii* (= și a scris). Aceste construcții sînt literare, dar nu aparțin celui mai îngrijit aspect stilistic. În întrebuințarea frecventă, chiar abuzivă, a gerunziului în limba română se remarcă stilul publicistic, scrierea rapidă, neglijentă.

În sfîrșit, în română, gerunziul poate comporta subiect propriu, uneori diferit de cel al verbului din propoziția regentă. Putem vorbi de existența, în română, a unui gerunziu subiectiv: *văzînd eu așa ispravă, am fugit cît am putut mai repede* (același subiect): *trecînd cele trei zile, filozoful veni din nou*; cf. totuși și sp. *mi madre murió sien do yo muy niña* (Perez Galdós).

Frecvența întrebuințării gerunziului în limba română trebuie pusă în legătură și cu influența stilistică de origine slavă literară. Către o asemenea presupunere ne trimite și constatarea că în cursul evoluției sale istorice, expresia literară românească recurgea mai frecvent la construcțiile gerundivale decît astăzi. Iată un fragment dintr-un text tradus din secolul al XVI-lea: *Și îmblîndŭ și stîndŭ și așe-*

---

[1] Se poate observa că gerunziul de anterioritate precedă verbul, iar cel de posteritate urmează verbul acțiunii principale.

zîndŭ și culcîndu-ne și sculîndu-ne și mîncîndŭ și bîndŭ, să fimŭ de pururea neclătiți întru învățăturile lui Dumnezeu și să fugimŭ de dobînda ceaia spurcata, nevoindu-ne mai vîrtos a fi derepți și cu bună-govire și cuvioșŭ cum se cade creștinilor (Coresi, *Carte de învățătură*, ed. Pușcariu-Procopovici, p.549).

Aceeași densitate a construcțiilor gerundivale o întîlnim şi în secolul al XVIII-lea: *Și nădăjduind și măriea ta să te întorci cu slavă și cu cinste în scaun, iar nemergînd cînd te cheamă și făcînd și banul ceea ce au făcut cîte vor zice vrăjmașii minciuni de măriea ta, toate vor să le crează, ca cum ar fi adevărate* (*Istoria Țării Româneşti*, secolul al XVIII-lea, p.63). Chiar C. Negruzzi, care, la începutul secolului al XIX-lea, face trecerea de la expresia literară veche, la cea modernă, întemeiată pe limba vorbită și pe contactul cu limbile romanice occidentale, face apel adeseori la construcția gerundivală: *În trecutele zile un june... îmi ceti o compunere a sa, care n-ar fi rea dacă autorului nu i-ar fi fost drag a se face cunoscut prin originalitate mai mult decît prin simplitate,* **întrebuinţînd** *ziceri culese din vechii scriitori... dînd unora înțelesul ce poate au avut întîi; în sfîrșit,* **fabricînd** *de la sine ziceri, și vrute și nevrute* (Scrisoarea a XV-a).

5.1. Construcțiile prepoziționale (exocentrice) au, în fiecare limbă, o structură specifică. Organizarea în sistem și regimul prepozițiilor în limba română ne oferă prilejul unor observații demne de semnalat. Prima constatare care se impune este existența unor posibilități duble de construire prepozițională. În română, în anumite condiții sintactice apar dublete prepoziționale: *în/întru*: *a pătruns în cameră/a pătruns într-o cameră*; *prin/printr-o*: *a scăpat prin minune/a scăpat printr-o minune*; *din/dintru*: *a descins din caleașcă/a descins dintr-o caleașcă*; *de*: *despre/ vorbeam de tine/ vorbeam despre tine, lasă pe mîine/pentru mîine*. Nu este vorba în aceste cazuri de variante provocate de cauze de ordin fonetic, ci de cauze de ordin sintactic: *întru* în loc de *în* apare numai înaintea unui articol nehotărît și nu înaintea oricărei vocale (cf. *în odaie* față de *într-o odaie*, într-una din odăi). Alteori intervin cauze stilistice: *vorbesc despre tine* aparține, în raport cu construcția *vorbesc de tine*, unui plan stilistic mai înalt, literar.

5.2. Sistemul general al prepozițiilor românești conține o serie de caracteristici interesante[1]. Se poate observa, spre exemplu, în limba română opoziția dintre seria *în, întru — din, dintru — prin — printru* și *între — dintre — printre*, primele capabile de a selecta substantive indiferente la număr *(în casă, într-o casă, în case, într-unele case)*, celelalte selectînd numai pluralul: *între oameni, dintre popoare, printre dealuri*. Aceasta corespunde semantic unei opoziții de continuitate/discontinuitate: într-un perimetru care limitează un spațiu continuu raporturile de interioritate sau exterioritate cu întrebuințarea prepozițiilor *în, întru — din, dintru — prin, printru*, în timp ce într-un spațiu discontinuu, alcătuit dintr-o pluralitate de obiecte, se întrebuințează prepozițiile *între — dintre — printre* (de fapt aici mai intervine și o opoziție momentan/ durativ: construcțiile cu *între — dintre — printre* — au un sens durativ: mișcarea sau inamovibilitatea ca procese în timp).

Prepozițiile care indică direcția au o distribuție sintactică și semantică determinată: *la* indică direcția cu punct final *(merg la Craiova)*, *către, spre* indică direcția fără punct final *(merg spre Craiova)*, *în* indică pătrunderea în interiorul unui domeniu *(merg în oraș)*[2], *prin* indică străbaterea unui spațiu fără indicarea direcției. Așadar, opozițiile prepoziționale pertinente în română sînt:

1. direcție/direcție + punct final: *către, spre, la*;
2. direcție + atingerea unui punct final/direcție + pătrunderea în spațiul final: *la /în*;
3. direcție/non-direcție: *la, în/prin*.

Prepozițiile originii direcției în limba română sînt *din* și *de la*: *din* este prepoziția care exprimă ieșirea dintr-un perimetru plan *(pleacă din pădure)*, descendența *(coboară din pod)*, ascendența *(vine din pămînt)* iar *de la*, originea concepută ca un punct al mișcării în spațiu plan *(vine de la București)*. Cele două prepoziții sînt comutabile în construcții în care originea mișcării în spațiu plan, concepută de la

---

[1] O descriere a sistemului prepozițiilor românești din punct de vedere semantic a făcut L a u r a V a s i l i u, *Studii de gramatică* II, p. 11 și urm.

[2] În general, ca prepoziție a direcției, *în* se folosește în ligamente sintactice care exprimă distanțe mici *(merg în oraș, plec în centru)* sau distanțe mari (nume de continente: *plec în Africa*, de regiuni: *plec în Ardeal, plec în Polonia*), ale acțiunii de intrare într-un spațiu.

distanță, neutralizează termenii opoziției punct/perimetru spațial: *vin din pădure = vin de la pădure.*

În română, prepozițiile direcției și ale originii semantice sînt în raport cu originea sau punctul final al mișcării (punct/ perimetru în spațiu). Iar în funcție de acestea și conceptul de distanță creează opoziții sintactice pertinente. Astfel se explică faptul că în limba română, construcția *vin din București* se întrebuințează în situații în care vorbitorul se găsește aproape de locul de plecare (care apare în limitele unui spațiu larg), în timp ce construcția *vin de la București* apare, de obicei, cînd vorbitorul se găsește la o mare distanță de locul de plecare (care apare ca un punct).

Un regim sintactic demn de menționat îl are în română prepoziția *per>pre>pe*. În combinație cu prepozițiile *în, la*, *per>pe* dă construcției un sens nedeterminat: *per+in>prin* (cf. opoziția *în pădure/prin pădure*), *pe la* „ungefähr" (cf. *la șapte/pe la șapte, la școală/pe la școală*).

Construcțiile temporale prepoziționale folosesc, în română, o serie de prepoziții specifice. *La* + substantiv marchează în general o dată punctuală: *la ora nouă a intrat profesorul în clasă*; *la 18 august s-a născut copilul meu*; *la vremea mesei, s-au adunat toți copiii*. Împreună cu un substantiv cu sens temporal durativ, prepoziția *la* poate da naștere construcției în care durata este concepută ca limită de timp: *la toamnă ne vom întîlni din nou* „cet automne". În același sens, *la* poate marca frecvența într-o perioadă de timp: *la două săptămîni pleacă în străinătate*, cf. *la anul și la mulți ani*.

Spre deosebire de *la*, *în* apare numai în construcții cu sens d u r a t i v: *în 1870, Mihail Eminescu se găsea la Viena*; în *zilele de toamnă erau pustii*. Cu ajutorul prepoziției *în (tr)u* + art. nehot. se construiesc, în română, determinări temporale în care se limitează un moment nedeterminat în cadrul unui spațiu temporal mai larg: *într-o vară m-am întîlnit cu prietenul meu*; *într-o sîmbătă seara a apărut și el*; cf. *într-una din zile* „un beau jour".

În sfîrșit, prepoziția *pe* are numai un sens durativ (cf. germ. *auf*): *are un salariu bun pe lună*; *pe săptămînă are 5 ore de curs* (pe săptămînă = „săptămînal"); *pe dată a plecat ca o furtună* (pe dată = „imediat"); cf. *pe vremuri*.

6.1. Construcția frazei are în română o serie de aspecte conjuncționale specifice. Una dintre caracteristicile principale în acest domeniu este modul în care se construiesc în română propozițiile completive. Fraza completivă are, în

limba română, două construcţii conjunctivale: după verbele intelective (*crede, auzi, zice*): *nu cred că am să vin, zice că va veni*, în timp ce verbele volitive se construiesc cu ajutorul conjuncţiei *să (a ruga, a dori, vrea, a îndrăzni, a cuteza, a căuta)*: *caută să vină, roagă să cînte.*

În această privinţă, româna merge împreună cu o serie de limbi balcanice (albaneza, neogreaca, bulgara) care cunosc şi alte opoziţii conjunctivale final completive: alb. *të/që*, ngr. νά/πως, bg. *da/če (što)*.

Şi în domeniul coordonării româna dispune de procedee specifice: cel mai relevant dintre toate este existenţa unei conjuncţii adversativ-copulative *iar*, cu reluare intermediară între *şi* şi *dar*: *cine vrea să înveţe, învaţă, iar cine nu, se distrează.* Ea nu are corespondent în celelalte limbi romanice, care nu o pot traduce decît prin urmaşi ai lui *magis* sau *per-hoc* (fr. *mais*, it. *ma*, sp. *pero*), sau prin urmaşi ai lui *et*, dar îşi găseşte o deplină identitate în conjuncţiile slave de tipul bulg., s. cr., rus. *a* (ca şi gr. δέ) în construcţii ca bg. *toĭ e učítel', a brat' mu činovnik*, rus. *ja citaĭu a ty pišeš.* În această ambianţă lingvistică s-a constituit în română conjuncţia adversativ-copulativă *iar* folosită în primul rînd în limba literară. Ţinînd seama de prezenţa acestei categorii atît în limba latină cît şi în limbile slavă şi greacă, existenţa unei conjuncţii adversativ-copulative trebuie considerată ca un fapt arhaic, conservat sub influenţa contactelor balcanice.

6. 2. O problemă sintactică deosebită ridică, în limba romînă, conjuncţia *de*, care se găseşte deopotrivă în categoria coordonării ca şi în aceea a subordonării. În funcţie subordonatoare *de* apare în construcţii consecutive *e cald de nu mai pot* sau în construcţii atributive (cu funcţie identică cu a unui pronume relativ): *omul de a venit aseară la noi*. Mai deosebită este însă funcţia coordonatoare, a cărei caracteristică principală este aceea de a introduce în coordonare un sens final: *du-te de te culcă; ia boii şi du-i la tîrg; a venit de a spus că pleacă.* Sînt oare acestea propoziţii coordonate? Gramaticile româneşti (şi chiar unele gramatici ale limbii române scrise de străini) oscilează în clasificarea lor: unele dintre ele le consideră chiar subordonate. Pentru a lămuri această problemă trebuie să ne întemeiem pe criterii formale. Sub acest aspect prima observaţie care se impune este aceea că conjuncţia *de* nu schimbă formele de imperativ din propoziţia pe care o introduce (*du-te; te culcă*). Or, o astfel de însu-

șire nu au decît conjuncțiile coordonatoare: *du-te de te culcă—du-te și te culcă*. Trebuie, în al doilea rînd, remarcată construcția contextului: conjuncția *de* leagă verbe la aceeași persoană, același timp și același mod. Originea acestei conjuncții rămîne însă obscură: este o evoluție proprie a românei sau un element de substrat? Stadiul actual al cunoștințelor noastre nu ne permite un răspuns la această întrebare. Singurul indiciu de care dispunem în căutarea originii fenomenului este caracterul popular al construcției: conjuncția *de* este caracteristică vorbirii populare și dublează, la acest nivel, construcții literare coordonatoare *(a venit de a spus că pleacă = a venit și a spus că pleacă)* sau subordonatoare *(omul de a venit aseară la noi = omul care a venit aseară la noi)*. Cf. rom. pop. *alde*, *al (a) de*, construcție pronominală personală[1].

*

Iată în linii mari, trăsăturile caracteristice ale sintaxei limbii române în raport cu celelalte limbi romanice. Aspectele pe care le-am relevat mai sus, sînt așa cum spuneam la început, rezultatul unui sumar examen comparativ al structurii sintactice românești. Definirea sintaxei limbii române în perspectivă romanică, distingerea a ceea ce este romanic de ceea ce este românesc ar avea mult de cîștigat în urma unei cercetări mai amănunțite a fiecărui tip de construcție sintactică. De asemenea, în lumina analizei descriptive, structura tipologică a românei ar ieși și mai mult în evidență. Dar, trebuie să recunoaștem, în acest domeniu s-a făcut pînă în prezent destul de puțin.

---

[1] Un studiu recent asupra unor aspecte particulare ale întrebuințării lui *de* în română a scris de curînd M. Repina de la Universitatea din Leningrad, vezi M. Repina, *К вопросу о происхождении союза* де *в румынском языке*, *SCL*, XI (1960), 3, p. 677 și urm.

OBIECTUL DIRECT PREPOZIȚIONAL ÎN LIMBILE ROMANICE

Existența unor procedee prepoziționale de construire a acuzativului-obiect direct în mai multe limbi romanice a atras atenția cercetătorilor încă de la primele cercetări comparatiste în domeniul neolatin. Semnalată de Fr. Diez, *Gramm. rom. Spr*[5]. p. 836, care considera aceste construcții caracteristice obiectelor directe cu sens animat, pentru a împiedica confuzia cu subiectul, și reluată, cu încercarea de a stabili perimetrul extensiunii lor teritoriale și de a le explica originea, de W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 371 și urm., problema obiectului direct prepozițional a preocupat de-a lungul vremii nu numai pe romaniști, ci și pe specialiștii din alte domenii lingvistice, fără să se ajungă, în cele din urmă, la o rezolvare definitivă.

Mai întîi s-a delimitat aria răspîndirii fenomenului. După cum se știe, obiectul direct se construiește cu prepoziția *a* în spaniolă, în dialectele italiene de sud și de centru (Sicilia, Calabria, Lecce, Abruzzi, Roma)[1], în portugheză, și, izolat, în engadină și pe valea Münsterului (W. Meyer-Lübke, *op. cit*, p. 373). O delimitare mai precisă a răspîndirii geografice a acestei construcții a făcut G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romane*, 452, adăugînd la regiunile mai sus indicate, Elba, Corsica, Sardinia, Istria romanică (dialectul triestin), Franța meridională de la Carcassonne pînă la Narbonne, ba chiar în franceza vorbită la Bruxelles[2], sau în Elveția, în cantonul Fribourg. Recent, G.

---

[1] Pentru Italia, perimetrul domeniului de răspîndire a fost schițat de G. Bertoni, *Italia dialettale*, 178: Sicilia, Calabria, Puglia, apoi „in una certa misura", Abruzzi, Roma, Elba, Corsica. Se poate adăuga aici și dialectul napolitan; cf. I o r g u I o r d a n, *Dialectele italiene de sud și limba română*, în „Arhiva", XXXV, (1928), 183—184 și G. R o h l f s, *Estudios sobre geografia lingüistica de Italia*, 233.

[2] În ceea ce privește franceza belgiană, cf. L. S p i t z e r, *Zur Bewertung des „schöpferischen" in der Sprache*, în „Arhivum romanicum", VIII (1924), 4, p. 377, care emite ipoteza unei influențe olandeze.

Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, II, 434, a semnalat în dialectul galo-italic din Nicosia (Sicilia) construirea obiectului direct cu prepoziția *da* și în gasconă, prepoziția *en (d) a* într-o funcție identică (Rohlfs, *Le gasc.*, 122). Dacă adăugăm la aceasta și domeniul dacoromîn, unde obiectul direct personal se construiește regulat cu prepoziția *p(r)e* — aromâna, meglenoromâna și istroromâna prezintă cazuri sporadice, nesigure de întrebuințare a acestei prepoziții ca morfem al obiectului direct personal[1] — obținem o arie continuă în partea sudică și vestică a României, din Italia pînă în Peninsula Iberică, dar neregulată în nordul, și mai ales în răsăritul ei (engadină, Istria romanică, Triest și română).

O asemenea repartiție geografică a pus în dificultate al doilea aspect al problemei: explicarea fenomenului. Aria compactă a construcțiilor cu *a* în sudul și vestul României a generat ipoteza moștenirii lor din romanica comună (Millardet, *op. cit.*: „il n'est pas téméraire de penser que ce tour n'était pas inconnu au roman commun"; și I.-A. Candrea avea o părere asemănătoare, aducînd în discuție și prepoziția rom. *p(r)e*, cf. *BL*, VIII (1940), suppl. *Comptes-rendus des séances de la Société roumaine de linguistique*, séance du 17 janvier, 1940, p. 3), în care au fost atestate, pe la începutul secolului al XI-lea, în chartele latine din Spania, sintagme ca *decepit ad suo germano* (Bourciez, *Elém.*, 225), *ad illa una matabit.*

Deosebirea de prepoziție dintre diversele limbi romanice [rom. *p(r)e*, it. sp. prov. *a*, gasc. *en (d) a*, galo-it. (sic.) *da*] a fost însă considerată ca o dovadă împotriva continui-

---

[1] Prezența lui *p(r)e* în unele texte sud-dunărene a fost interpretată de cercetători ca o influență literară dacoromânească asupra limbii celor care au cules aceste texte (cf. S. Pușcariu, *DR*, II, 566; Al. Rosetti, *ILR*, IV, 68; Th. Capidan, *Megl.*, I, 203: „numele de persoană la cazul acuzativ nu primesc înaintea lor prepozițiunea *pe*"; Th. Capidan, *Arom.*, 397, 530, dar cu rezerva că „la numele de persoane, ea apare din cînd în cînd"). Nu întîlnim exemple sigure în textele vechi aromânești. Totuși, în urma unei analize amănunțite, N. Drăganu, *Morf.*, 94—104, e de părere că „nu se poate tăgădui existența lui *p(r)e* la acuzativ în dialectele din sudul Dunării" (p. 104). Aceeași convingere o are și L. Onu, *Acuzativul cu* pe — *calc slav în limba română?* în „Recueil d'études romanes", p. 187 și urm., care susține chiar influența românei asupra bulgarei și macedonenei, în ceea ce privește folosirea, dialectală, a unei prepoziții în fața obiectului direct personal.

tății latine[1]. De aici, necesitatea de a urmări procesul apariției și dezvoltării mijloacelor prepoziționale de construire a obiectului direct în perspectiva Romaniei dezmembrate, căutînd asemănările și deosebirile de situație în diversele limbi romanice care cunosc acest fenomen. W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 373, încearcă să explice apariția prepoziției *a* la obiectul direct personal prin extinderea regimului de dativ al interesului asupra acuzativului personal („Die Form des Interesses tritt an Stelle des einfachen Objekts"). Dar situația contradictorie din română, unde *p(r)e* nu apare în funcție de dativ, a provocat obiecțiile lui Th. Kalepky, *„Präpositionelle Passiv-objekte" im Spanischen, Portugiesischen une Rumänischen*, *ZRPh*, XXXVIII (1913), pp. 358—364, care explică apariția prepozițiilor la obiectul direct personal pornind de la sensul lor local *(ad, pre)*, în legătură cu anumite verbe intranzitive. Ipoteza lui Kalepky este fundamentată, teoretic, mai tîrziu, de L.Spitzer, *Rum. p(r)e*, span. *a vor persönlichem Akkusativ-Objekt*, *ZRPh*, XLVII (1928), p. 423 și urm., care dezvoltă o idee, valabilă pentru română, a lui S. Pușcariu, *Despre p(r)e la acuzativ*, *DR*, II, 480: prezența prepoziției după verbele avînd sensul „a învinge", „a repurta o victorie asupra cuiva". L. Spitzer vede în adjoncțiunea prepoziției cu sens local un fel de „dușmănoasă năvălire asupra cuiva, de pătrundere în sfera de influență a cuiva" („feindliches Einstürmen auf jemand, Eindringen in jemandes Einflusssphäre"), care reliefează obiectul direct, întărește expresivitatea: „«a tăbărî asupra cuiva» este mai tare decît «a lovi pe cineva», suprafața atacată este mărită în aceeași măsură" („«einhauen, loshauen auf jemand» ist ja affektstärker al «jemanden hauen», die Angriffsfläche ist gleichsam vergrössert"- p. 426)[2]. În sfîrșit, unii explică acest fenomen

[1] Cf. L. Spitzer, *ZRPh* (1928), 3—4, 431: „besser als historische Kontinuität wird man immer wieder neue Autogenese annehmen".

[2] Vezi obiecțiile față de această interpretare, formulate de Th. Kalepky, *Zum „Warum" des „präpositionalen Passivobjekte" im Spanischen, Portugiesischen, Rumänischen und anderen Sprachen*, ZRPh, 50 (1930), 219—221. El demonstrează că: 1. prepozițiile sînt lipsite de valoare afectivă (220: „was Spitzer an Affekt in den Präpositionen *a* und *p(r)e* zu entdecken glaubt, liegt in den vorangehenden verbalen Ausdruckbestandteilen, romanische Präpositionen sind irgend einer Affektandeutung, sei es welche es wolle, nicht mehr fähig"); 2, construirea prepozițională a obiectului direct personal apare numai

prin substratul iberic-basc al limbilor iberoromanice (E. Lewy, *Substrat ibère derrière esp.* a *avec objet*, în *Festschrift Heinrich Winkler*..., Melrichstadt, 1920, p. 17, iar alții socotesc Italia latină ca centru de iradiere a fenomenului[1] (cf. recent, Harri Meier, *Sobre as origens do acusativo preposicional nas linguas romanicas*, în *Ensaios de fil. rom.*, Lisboa, 1948, p. 115 și urm.), eliminînd însă din discuție faptele similare din dacoromână.

în limbile cu flexiunea slăbită (220—221: „Warum sind die drei von ihm zur Erklärung des *a* und *p(r)e* ins Feld geführten Faktoren gerade nur in den Sprachen wirksam gewesen, die beim Namen keine flexivische Unterscheidung des Nominativs und des Akkusativs kennen?") Concluzia: „Die romanischen Sprachen, die das flexivische (Mittel zur Scheidung zwischen Träger- und Erleiderverhältnis) eingebüsst, haben, schaffen sich aus Eigenem ein neues: sie setzen Präpositionen ein" (p. 221).

[1] În ceea ce privește studierea fenomenului în fiecare limbă romanică în parte, trebuie să recunoaștem că ea s-a făcut în mod inegal. Dintre limbile cele mai favorizate însă fac parte româna și spaniola. În afară de lucrările mai înainte menționate, în română au fost dedicate acestei probleme o serie de studii: St. Stinghe, *Die Anwendung von pre als Akkusativzeichen*, *Jhrb.*, III (1896), 183—197, IV (1897), 228—245, cu observațiile lui G. Weigand, *W. Jhb.*, IV, 246—249, Ilie Bărbulescu, *Vechimea acuzativului cu pre*, „Arhiva" XXVIII (1921), p. 49 și urm., S. Pușcariu, *op. cit.*, *DR*, II, 565 și urm, dintre care cel mai aprofundat, întemeiat pe analiza bogată și minuțioasă a faptelor, rămîne, fără îndoială, lucrarea publicată postum, a lui N. Drăganu, *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943.

Și pentru spaniolă există numeroase lucrări de specialitate. Trebuie amintită aici lucrarea fundamentală a lui J. Brauns, *Über den präpositionalen Accusativ im Spanischen** I, II, Ostern, Hamburg, 1908, 1909; cf. de asemenea E. C. Hills, *The Accusative a* „Hispania", III (1920), p. 216 și urm; F. C. Tarr, *Prepositional Complementary Clauses in Spanish**... în „Revue hispanique", LVI (1922); J. Vallejo, *Complementos y frases complementarias en español*, în „Revista de filologia española", XII (1925, p. 117 și urm.). Dintre lucrările mai recente vezi Anna G. Hatcher, *The Use of A as a Designation of the Personal Accusative in Spanish** în „Modern Language Notes", 57 (1942), pp. 421—492 și G. Reichenkron, *Das präpositionale Akkusativ-Objekt im ältesten Spanisch*, *RF*, LXIII, 1951, pp. 342—397. Din păcate însă pentru celelalte limbi romanice nu avem decît mențiuni, e drept destul de amănunțite, în lucrări de specialitate, monografii dialectale, pe care le vom cita în cursul lucrării.

1. Explicațiile propuse pînă aici au pornit în general de la ideea că construcțiile prepoziționale de obiect direct sînt consecința sensului personal al acestuia, în scopul evitării confuziei obiect-subiect în cazul numelor de persoană. De aceea, în discuție, s-a operat nu rareori cu ipoteze nefundate pe cazuri reale, pierzîndu-se din vedere aspectele concrete ale folosirii lor în limbile romanice actuale. Din ce cauză, bunăoară, nu apare prepoziția la obiectul direct atunci cînd acesta desemnează o persoană necunoscută vorbitorului, nedeterminată: sp. *busco un médico* („caut un medic"), rom. *flăcăul acela se trezise printre străini fără să cunoască tată și mamă* (I. Creangă)? Cum se explică obligativitatea construcțiilor prepoziționale în fața numelor proprii (de persoane sau de animale, în spaniolă adesea și de țări, orașe dacă nu sînt articulate? Ce legătură cronologică și structurală există între construcția prepozițională a obiectului direct și fenomenul repetării obiectului direct sub forma pronumelui aton pleonastic, pe care le întîlnim adeseori împreună în aceleași limbi romanice? Iată numai cîteva aspecte, nu lipsite de importanță, ale problemei, care ne arată că cercetările asupra obiectului direct prepozițional în limbile romanice nu au ajuns la rezultate satisfăcătoare.

Pentru a putea înainta eficient pe calea rezolvării acestei complexe probleme, trebuie să examinăm mai întîi condițiile în care apar construcțiile prepoziționale de obiect direct în fiecare idiom și să stabilim asemănările și deosebirile dintre ele. În lipsa datelor documentare, numai cunoașterea locului f u n c ț i o n a l al acestor construcții în structura fiecărei limbi ne poate conduce către descoperirea condițiilor apariției lor. Examenul s i n c r o n i c tipologic oferă date interpretabile discronic, în aceeași măsură în care structura unei limbi la un moment dat reflectă evoluția ei istorică.

2. Prima constatare care se impune cercetătorului acestui fenomen sintactic romanic este legătura dintre prezența prepoziției și caracterul determinat al obiectului direct. Ideea de persoană, de ființă, asupra căreia insistă de obicei

gramaticile, se dovedeşte a fi insuficientă pentru a reclama construcția prepozițională a obiectului direct; sînt cazuri cînd un substantiv, deși desemnează o persoană, se construiește fără prepoziție: cf. sp. *llama un amigo* („cheamă un prieten"), rom. *iubesc o fată*; *văzînd împăratul un tînăr așa de cuminte* (Ispirescu). Pentru a necesita întrebuințarea prepoziției, sensului personal trebuie să i se alăture d e t e r m i n a r e a strictă, limitativă la o persoană cunoscută, anumită, a substantivului obiect direct. Această condiție esențială a apariției construcției prepoziționale de obiect direct a fost însă prea puțin luată în seamă de cercetători. În treacăt, ea a fost semnalată de G. Rohlfs, *Le gascon*, Bhft. z. *ZRPh*, LXXXV, Halle, 1935, p. 122 („le complément direct, pourvu qu'il désigne une personne bien déterminée, est introduit par la préposition *a*"), și J. Vallejo, *Complementos y frases complementarias en español*, „Revista de filologia española", XII, 2, p. 118 („el acusativo con *a* es de rigor tratandose de una persona determinada"). O observație asemănătoare — rămasă însă fără consecințe teoretice și practice — făcea pentru română și H. Tiktin, *Rum. Gramm.*, § 129, p. 66: „numele de ființe primesc la acuzativ prepoziția *pre* cînd este vorba de ființe cunoscute" (im Akkusativ bekommen die Wesennamen die Präposition *pre*, wenn es sich um bekannte Wesen handelt) contra căreia rezervele lui St. Stinghe, *Die Anwendung von pre als Akkusativzeichen*, *WJhb*, IV, 236, sînt cu totul neîntemeiate. În sfîrșit, V. Bröndal, *Théorie des prép.*, 89 a enunțat-o cu mai multă claritate, în special pentru spaniolă („c'est une singularité connue de l'espagnol que la préposition *a* s'emploie devant un objet quand celui-ci désigne une personne ou en général une individualité tout-à-fait déterminée"), dar, preocupat exclusiv de prepoziții, n-a dezvoltat constatarea sa în planul lingvisticii generale.

2.1. Cu toată tăcerea lucrărilor de specialitate, condiția determinării stricte a obiectului direct construit cu prepoziție există în toate idiomurile care prezintă această particularitate sintactică. Iată de ce normele construirii prepoziționale a obiectului direct se aplică unanim, în primul rînd asupra *numelor proprii*, înțelegîndu-se prin acest termen

atît numele proprii originare cît și apelativele devenite nume proprii. După cum se știe, numelui propriu îi este caracteristică u n i c i t a t e a semnificantului, aplicarea concretă la obiect, i n d i v i d u a l i z a r e a extremă[1]. Funcția lui principală este de a i d e n t i f i c a obiectul, prin izolarea lui de celelalte obiecte din aceeași categorie (S. Ullmann, *Précis de sém. fr.*, 24). În fața numelor proprii de persoană (iar în spaniolă și în dialectul toscan din insula Elba chiar și înaintea numelor proprii de țări și orașe cînd acestea nu comportă articol)[2], întrebuințarea prepozițiilor *a*, resp. *p(r)e*, este absolut obligatorie: dr. *ș-a venit tătari să robească pă Radu-Vodă* (Densusianu, Candrea, Sperantia, *Gr. N.*, I, 122)/ sp. *he visto a Maria*; *Don Quijote amaba a Rocinante*, dar și *los romanos conquistaron a España* (S. Gili y Gaya, *Curso superior de sintaxis española*, Barcelona, 1955, p. 633), prtg. *a nação aclamou rei de Portugal a D. João*; cat. *Ja sé com l'hai d'amoixar a Na Roso* (F. de B.

---

[1] Cf. printre ultimele lucrări consacrate acestei probleme, E u g e n i o C o s e r i u, *El plural en los nombres propios*, în „Revista brasileira de filologia", I (1955) 1, p. 14: „...el nombre proprio es siempre individual; puede aplicarse a un objeto o a un conjunto de objetos reales, pero siempre individualmente (al objeto, o al conjunto como individuos)"; J. K u r y ł o w i c z, *La position linguistique du nom propre*, în „Onomastica", II, I, p.2: „Un nom propre comme *Cervantes* a... un contenu infiniment riche, de sorte qu'attaché à un seul individu il n'est pas en principe transmissible. Au lieu de simplement désigner, comme fait le nom commun, il *nomme*"; P a v e l T r o s t, *Zur Theorie des Eigennamens*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 868: „Die Eigennamen sind Individualabzeichen auf Grund einer individuellen Zeichenkonvention... Statt der Beziehung auf ein ideales Gegenstandsmodell herrscht hier die Beziehung auf ein konkretes Individum, statt einer bestimmten Bedeutung, ein fester Gegenstandbezug".

[2] Apariția prepoziției *a*, în spaniolă, la obiectul direct exprimat prin nume geografice, pune probleme destul de dificile cercetătorilor. După cum reiese din prezentarea lui G. Reichenkron, *op. cit.*, 371—380, în vechea spaniolă prezența prepoziției era legată de caracterul de nume propriu al toponimicului: acolo unde se simțea încă apelativul, substantivul comun, nu se folosea prepoziția. Cf. *troçen las Alcarria e ivan adelant* (*alcarria*„flaches, nicht begrastes Hochland"; Reichenkron, 372) față de *troçieron a Santa Maria e vinieron albergar a Fronchales* (*ibidem*, 374). S-ar părea totuși că numele de rîuri, deși apar nearticulate, nu sînt însoțite de prepoziție.

Moll, *Gramática historica catalana*, 496), prov. (toul.) *le conneisetz al Jacou*, béarn.) *as bist a Yan*: (narb). *enfin a Sanssouci l'aben un pauc susprès* (J. Ronjat, *Essai de syntaxe des parlers provençaux modernes*, Paris, 1913, p. 87); it. sud. (cal). *chiama a Pẹtru*, (sic.) *io amu a Diu*, (bares.) *avime scanesciute pure a Cudde*, (tosc.) (Elba) *conoscio a Mmichele*, dar și *o veduto a Ppisa* (G. Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, II, 434; *Coincidencias lingüísticas entre Cerdeña y la Italia Meridional*, în *Estudios sobre geografia lingüística de Italia*, Granada, 1952, p. 233); sard. *a bbiḍ a ssantu Marku* (Rohlfs, *Coincidencias...*) gasc. *que cerqui a Mario* (G. Rohlfs, *Le gascon*, Bhft. z. *ZRPh*, LXXXV, 1935, p. 122); ret. (eng. și val. Münster) *amar a Dieu sur tottas chiasas* (Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 373).

2 . În același fel ca numele proprii se comportă substantivele care desemnează persoane înrudite de aproape (*frate, tată, mamă, soră, noră, nevastă* etc.), fie singure, articulate (*mama, tata*), fie însoțite de pronumele posesiv (*frate-meu, nevastă-mea*; it. sud. *fratimo, patrətə*). Referindu-se la persoane unice, cunoscute, aceleași substantive cer folosirea prepoziției[1]: dr. *a măritat pe fiică-sa după un om bun* (Ion Creangă) //it. sud. (sud-roman) *ai vvisto a fràtimo* (abruzz.) *salutəmə a ppatrətə*, it. tosc. (Elba) *ò visto a ttuo babbo* (Rohlfs, *Hist. Gramm.* II, 434); gasc. *qu'ey bist a papay* „*j'ai vu mon père*" (Rohlfs, *Le gascon*, 122), sp. *he visto a tu padre*.

3 . De asemenea, prepoziția apare în mod obligatoriu în fața oricărui apelativ, dacă el se referă la o persoană dinainte cunoscută, individualizată pentru vorbitor în momentul comunicării. În această situație, substantivele se prezintă în general articulate, urmate sau nu de un determinativ: dr. *dă-mi, te rog, pe domnul ministru* (Camil Petrescu, T.I, 228), *Căpitane dumneata/ Mai slăbește pe popa* (*Gr. N.*, I, 118), *Să fi văzut pe împăratul cum plîngea* (Stinghe, *WJhb.*, IV, 233), *Prindeți pe hoața* (Caragiale), gasc. *la*

[1] Cf. totuși omisiunea prepoziției, în română, în cazurile semnalate și discutate de B. Cazacu, *Emploi des adjectifs possessifs en roum.*, *BL*, XV, 101-102. Și în v. spaniolă, după constatările lui G. Reichenkron, *op. cit.*, 359—360, se întîlnește o situație asemănătoare: deși asimilate numelor proprii, substantivele — nume de rudenie, cer în mod normal adjoncțiunea prepoziției; sînt însă o serie de cazuri (mai ales la plural) în care această normă sintactică nu se respectă; cf. *reçiba a mios yernos comme elle pudier*, față de *enbio mios yernos amos a dos*.

youcnesse a causit à Moussu qui ci aquin „la jeunesse a choisi le monsieur qui est ici"; *que coumbidaram à Moussu maire*; span. *he saludado al medico*; pg. *a mia senhor feze a Deus mais fremosa de quanto el fez* (J. Huber, *Altpg. Elementarbuch*, Heidelberg, 1933, p. 254); cat. *no hi han trobat al vicari* (F. de B. Moll, *Gram. hist. cat.*, 338).

În limba română însă asemenea apelative apar în formă nearticulată, pentru că prepozițiile cer aici, în general, regim nearticulat. Este vorba de cazurile în care persoana desemnată de substantivul obiect direct a fost prezentată mai înainte, cînd ea este cunoscută din context. În acest caz, prezența prepoziției este strict necesară: *se duce în treaba lui și lasă pe boeriu în pace* (I. Creangă), *alergă numai-decît acolo și găsi pe călugăr spînzurat de o frînghie* (I. C. Fundescu), *împărăteasa chemă pe bucătăreasă* (P. Ispirescu).

Cu toate acestea, romîna dispune, în astfel de situații, și de posibilitatea înlocuirii construcției *pe* + substantiv nearticulat prin substantivul articulat fără prepoziția *pe*. Ne găsim, fără îndoială, în fața unei consecințe a funcției d e m o n s t r a t i v e fundamentale a articolului hotărît: referirea la un obiect deja amintit. Aceasta a dus, mai întîi, la e c h i v a l a r e a celor două construcții, *cheamă pe fată la el* = *cheamă fata la el* (cf. și observațiile lui Stinghe, *Wjhb.*, IV, 236 și Drăganu, *Morf.*, 178). Alături de ele au apărut însă și construcții de tipul *cheamă această fată la el*, cu pronumele demonstrativ determinînd substantivul personal, ceea ce confirmă o dată mai mult valoarea demonstrativă evidentă a construcțiilor cu *pe*: acolo unde această valoare este marcată printr-un morfem distinct, propriu, prezența lui *pe* începe să-și piardă caracterul obligatoriu.

O dată existente aceste posibilități diverse de construire a obiectului direct personal, s-a putut vorbi în limba literară contemporană de o tendință de dispariție a prepoziției *pe*, discutată de Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, 285: „lipsa lui *pe* nu-i posibilă decît în ipoteza că substantivul are pe lîngă el un determinativ care «individualizează» noțiunea". Iată și exemple: *publicul a încurajat sportivii români*; *cursurile sale atrăgeau studenții*. Sînt însă aceste construcții cu substantivul articulat identice semantic cu similarele lor propoziționale? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să le judecăm comparativ, pornind de la identitatea *chem pe fată* = *chem fata*. O serie de observații mărunte ne arată că, îndeobște, vorbitorii limbii române

simt ca mai *concretă*, mai *individualizată*, referirea personală conținută în prima dintre cele două construcții. Însuși acad. Iorgu Iordan exemplificînd, în *Limba română actuală*, 286, tendința de înlăturare a prepoziției *pe*, citează cazul *Claudel care socoate poetul ca un intermediar*, nu fără a adăuga în notă (nr. 3): „*pe poet* ar putea însemna «pe un anumit poet» (despre care s-a vorbit înainte)". În „Cum vorbim", II (1950), 5, p. 24, Elena Ana Retezeanu remarcă: „cînd zicem *l-ai văzut pe soldat* se înțelege că se știe despre care soldat e vorba, în timp ce, dacă am zice *ai văzut soldatul* nu se știe despre care soldat e vorba și se simte nevoia unei completări". Într-adevăr, lipsa prepoziției *pe*, în al doilea caz de mai sus, răpește construcției capacitatea individualizării depline; de aceea unii vorbitori simt nevoia adăugirii lui *pe* chiar în acest caz (cf. mai sus, *să fi văzut pe împăratul cum plîngea*; *ea zărise de pe fereastră pe negutătorul*, ap. Stinghe, *WJhb.*, III, 237), ceea ce are drept consecință individualizarea extremă, pînă la limita numelor proprii. Cu alte cuvinte, prezența lui *pe* înaintea obiectului direct personal este indiciul *concretizării individuale* a persoanei desemnate de substantivul obiect direct. Așadar, înlocuirea construcției prepoziționale prin substantiv articulat în limba română modernă nu se face fără pierderea unor nuanțe de sens: articolul, prin funcția sa determinativă esențială prevalînd asupra celei demonstrative — originare —, nu poate asigura caracterul concret a d p e r s o n a m al obiectului direct[1]. Așa se explică, în sfîrșit, și faptul statistic că, după cum pare a rezulta din cazurile prezentate, dispariția prepoziției se întîlnește mai ales înaintea substantivelor la p l u - r a l. (cf., bunăoară, exemplele lui G. Reichenkron, *op. cit.*, 355—358, dintre care marea majoritate sînt substantive la plural). O constatare asemănătoare a făcut pentru gasconă R. Rohlfs, *Le gascon*, 122: întrebuințarea prepoziției *a* este mai puțin frecventă, chiar necunoscută, cînd complementul este format dintr-un plural. Asemenea observații ne-ar atrage încă o dată atenția asupra caracterului i n d i v i- d u a l i z a t, concret, al folosirii prepozițiilor în fața

---

[1] Cu toate acestea apar uneori și cazuri în care construcția *pe* + substantiv nearticulat indică specia, generalitatea, întocmai ca articolul definit; cf. exemplele lui N. Drăganu, *Morf.*, p. 179: *nevoia îl învață pe om minte;* cf. și *pe filozof îl preocupă lupta de idei*. Sînt construcții rezultate din identificarea totală a celor două posibilități de exprimare a obiectului direct.

obiectului direct personal. Pluralul are, prin el însuși, chiar în cazul ființelor sau persoanelor, un pregnant caracter colectiv, mai abstract.

2.3. În sfîrșit, obligativitatea construcției prepoziționale apare la obiectele directe pronominale. Deși abstracte prin natura lor, pronumele se referă întotdeauna la un obiect concret [cf. L. Hjelmslev, *Principes de gramm. gén.*, 337) „une catégorie constituée par les sémantèmes qui... restent abstraits... mais qui servent toujours à indiquer des objets (des personnes) concrets"]. Appolonius Dyscolus afirma chiar că pronumele are aceeași valoare limitativă, individualizantă, ca un substantiv însoțit de articolul definit (cf. L.Hjelmslev, *op. cit.*, p. 338). Din aceste motive, apropierea dintre pronume și numele proprii, sugerată de V. Bröndal, *Essais de linguistique gén.*, p. 103 și de L. Hjelmslev, *op. cit.* p. 335, este întru totul justificată: pronumele și numele propriu au în comun referirea la un anume obiect, cunoscut. Pronumele trimite la obiectul menționat mai înainte (R. Magnusson, *Studies in the theory of part of speech*, Lund-Copenhagen, 1954, p. 29). Uneori însă determinarea se face numai în planul gîndirii; obiectul la care s-a gîndit vorbitorul (A. Belić; cf. Fr. Mikuš, *A propos de la syntagmatique du prof. A. Belić*, Ljubljana, 1952, p. 140). Într-un fel, pronumele are întotdeauna funcție d e m o n s t r a t i v ă.

Necesitatea întrebuințării prepoziției înaintea obiectului direct exprimat prin pronume decurge așadar nu numai din caracterul „personal" al acestuia, ci și din capacitatea lui de a i n d i v i d u a l i z a, prin raportare la o persoană anterior prezentată. Aceasta apare mai clar în cazul pronumelor personale. Într-adevăr, asemenea pronume cer construcția prepozițională, indiferent dacă se referă la un lucru, la o ființă ori la o persoană. Regimul direct prepozițional este condiționat în aceste cazuri de caracterul lor accentuat sau neaccentuat. După cum se poate constata, în limbile care cunosc construcția prepozițională a obiectului direct, prezența prepoziției poate fi înregistrată numai înaintea formelor accentuate: rom. *asta nu* **mă** *privește* **pe mine**; *nu*-**l** *iubești tu* **pe el** *cît* **te** *iubește el* **pe tine** (Slavici; Sandfeld-Olsen, *Synt. rom.*, I, p. 128, 125) // sp. *lo conoci* **a el**; **a mi** *no* **me** *han visto*; pg. *que* **m'***importa* **a mim** *a gloria*; *protegei*-**a a ella** (Carl von Rheinhardstaettner, *Grammatik der portugiesischen Sprache*, Strassburg, 1878, p. 289); cat. *jo se que tu ames molt* **a mi**;

t'*ha mirat e* tu (F. de B. Moll, *Gram. hist. cat.*, p. 338); prov. (agen.) me *pago* a mi (camagn.) *me penjeras* a jou „tu me pendras"; (béarn.) *lou qui* m'*aime a* vou (J. Ronjat, *op. cit.*, p. 87); cf. fr. sud. *il* t'*a vu* à toi (Spitzer, *ZRPh*, XLVII, p.429); it. dial. roman) *sentite*-me *a me*; me *conosce* a me (Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 373); *cerchiemo propio* a tene (G. Rohlfs, *Hist. gramm.*, II, p. 434) it. sud. (abruzz.) *a tte te piglia* (Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 373), nap. *ha lassat'a tté solo* (G. Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, II, p. 435), *spoglia a me*; *a vieste a te*; Ischia: *mó m aġġ a pagygya a ttajo* „ora ho da pigliarte"; umbr. *bella se vedo a vo* (G. Rohlfs, *Coincidencias lingüisticas entre Cerdeña y la Italia meridional*, în *Estudios sobre geografia lingüistice de Italia*, p. 233, 234); it. (Triest) *mi* te *go prega* a ti *de farme sto piasser*; cf. și it. lit. *ma a me non m'aspetta il piroscafo* (Sem Benelli ap. C.Th. Gossen, *Studien zur syntaktischen und stilistischen Hervorhebung im modernen Italienisch*, Berlin, 1954, p. 101, n. 1). În aproape toate aceste exemple, construcția prepozițională a pronumelor accentuate cu rol de obiect direct implică reluarea obiectului direct printr-o formă pronominală neaccentuată, de obicei în același caz cu cealaltă[1], dar fără prepoziție. Față de construcțiile simple, în care pronumele aton obiect este legat d i r e c t de verb, așa cum întîlnim în toate limbile romanice (rom. *mă vede*, pg. *o applaudiremos*, sp. *la saludo*, fr. *il me voit*, it. *mi cerca* etc.), reluarea obiectului direct prin forma accentuată a pronumelui personal este, după cum s-a și afirmat, un procedeu stilistic general de intensificare, de insistență asupra persoanei desemnate de obiectul direct. Prepoziția în fața formei accentuate se încadrează și ea deci printre mijloacele de r e l e v a r e (fr. *mise en relief*, germ. *Hervorhebung*) a

---

[1] Sub aspectul concordanței cazuale dintre cele două forme pronominale, v. spaniolă și portugheza par a face excepție: portugheza așază pronumele accentuat precedat de prepoziții în dativ și pe cel neaccentuat în acuzativ (v. mai sus), iar v. spaniolă, pronumele neaccentuat în dativ și pe cel accentuat în acuzativ: *Al bueno de mio Cid en Alcoçer* le *van cercar* (Reichenkron, *RF*, 63, 3/4, p.350). Această construire a obiectului direct prepozițional a determinat pe unii cercetători să-și întemeieze ideea posibilei fuziuni dintre dativ și acuzativ în cazul numelor de persoană. Dar, pentru portugheză, cum se poate dovedi că *a mim, a ella* sînt forme exclusiv de dativ și că nu au, în același timp, și funcție de acuzativ? Pentru cele cîteva cazuri din spaniolă, cf. Reichenkron, *op. cit.*, care consideră, după Menéndez Pidal, forma de dativ *le* un fenomen de „leism".

ideii obiectului direct, confirmînd teza lui L. Spitzer, *ZRPh.*, XLVIII (1928), 3—4, asupra intensității afective a construcțiilor prepoziționale de obiect direct. Insistența asupra unui obiect duce însă la individualizarea lui strictă. După cum a arătat R. A. Budagov, „Izv. Akad. Nauk SSSR", otd. lit. jaz., 1948, VII, 5, p. 429 și urm. [cf. trad. rom. *SCL*, I (1950) 1, p. 35 și urm. [1]], în română, reluarea obiectului direct printr-un pronume neaccentuat în acuzativ are loc numai atunci cînd substantivul-obiect se găsește înaintea predicatului și este determinat: *banii* **i**-*am luat* (față de *bani am luat* sau *am luat banii*), astfel încît pronumele aton devine un fel de articol secundar. Se poate adăuga aici și cazul obiectului direct exprimat prin nume propriu (deci, individualizarea extremă), care de asemenea cere reluarea pronominală, chiar dacă urmează după predicat: *l-am întîlnit pe Vasile*. Aceeași situație apare în provensală: toul. *aimats-le pla a vostre paire* (Ronjat, *op. cit.*, 88), uneori însă cu valoarea intensivă pertinentă: *li cinq sous... li baiarés i paures* (Ronjat, *op. cit.*, p. 133). Apariția prepoziției înaintea obiectului direct, exprimat prin pronume personal în formă accentuată, este prin urmare un semn al relevării perspectivei i n d i v i d u a l e stricte în care este considerată persoana-obiect direct.

În afară de pronumele personal se construiesc cu prepoziție și alte categorii de pronume, de ex. pronumele demonstrativ, posesiv, relativ-interogativ, chiar dacă nu se referă la persoane. Se observă însă și în aceste cazuri, cel puțin în română, preferința pentru construcțiile prepoziționale însoțite de reluarea obiectului printr-un pronume personal aton: dr. *atunci ea* **îl** *întrebă și pe* **aista** (I. Creangă); **o** *cunosc eu* **pe aia** (Sandfeld-Olsen, *Synt. roum.*, I p. 160); *un băiat (băiatul)* **pe care l**-*am întîlnit*[2]; *dă-mi-l* **pe al meu** *îndărăt*. Astfel de construcții, obligatorii în limba română, apar, în alte limbi romanice, în spaniolă bunăoară, numai atunci cînd obiectul direct precedă predicatul, cînd el este scos, distinct, în relief: sp. **a esa no la** *cunosco*; **otro** *libro tengo*

---

[1] Vezi și *Етюды по синтаксису румынского языка*, Москва, 1952, pp. 64—103. Această construcție se poate justifica și prin poziția obiectului direct *(băiatul, pe care)* înaintea predicatului. Cauzele construcției apar însă mai clar în situație interogativă: *pe care l-ai întîlnit?* față de *pe cine ai întîlnit?* Referirea la o persoană anumită aduce în primul caz reluarea pronominală; absența unei accepții individual limitate atrage după sine absența repetiției obiectului direct.

que le llamo supplemento (Cervantes, ap. B. Cross, *Language* 23, 4, p. 32). Se dovedeşte astfel, o dată mai mult, originea stilistică a construcţiei: intenţia de a releva obiectul direct printr-o individualizare cît mai strictă; ea asociază în acelaşi scop folosirea prepoziţiei *a*, resp. *p(r)e*, şi reluarea obiectului direct printr-un pronume personal aton. Astfel se explică prezenţa frecventă a repetării pronominale în idiomurile care construiesc regimul direct prepoziţional. Ea a fost remarcată pentru provensală de J. Ronjat, *op. cit.*, p. 131: „plusieurs exemples de répétition de régime dans les parlers qui font préder le regime direct de *a*". Reluarea obiectului direct prin pronume este însă complet gramaticalizată în română, în timp ce în celelalte limbi romanice ea a rămas în planul stilistic[1].

O problemă deosebită în cadrul obiectului direct pronominal ridică pronumele nehotărîte. Situaţia din limbile romanice care construiesc acuzativul direct cu prepoziţie ne arată că obiectul direct exprimat prin pronume nehotărîte cere adjoncţiunea prepoziţiilor *a*, resp. *p(r)e*: dr. *nici n-ar fi iubit el aşa pe orişicine* (Sandu-Aldea); *auzind pe cineva cîntînd din urmă* (I. Creangă); sp. *quiero a todos*; *conosco a alguien*; it. sud. (march.) *chiama a uno*. În acelaşi mod se comportă şi pronumele negativ *nimeni*, sp. *ninguno*, *nadie*; dr. *nu asupresc pe nimeni*, sp. *no quiero a ninguno*; *no conosco a nadie*; cat. *nous aculliria a vos ne a negun altre* (Rohlfs, *Coincidencias*... p. 232, n. 1). Asemenea construcţii nu mai pot fi considerate ca o consecinţă a tendinţelor de individualizare a obiectului direct. Ne găsim, fără îndoială, în faţa conceptului maxim de indeterminare: pronumele nedefinit desemnează un individ oarecare, fără altă specificare, fără diferenţă de persoană. Să fie ele excepţii de la normele pînă acum relevate, singurele cazuri în care prezenţa prepoziţiei să nu fie legată decît de sensul lor personal, fără nici o relaţie cu caracterul determinat al obiectului direct? Este greu să dăm un răspuns exact în stadiul actual al cercetărilor noastre. Trebuie totuşi să ţinem seama de faptul că dr. *unul*, *cineva*, *fiecine*, *fiecare*, *oricare*, *altul*, *vreunul*, *careva*, sau *nimeni*, *nici un*[2], sp. *alguien*, *cualquiera*, *uno*, *otro*, *ninguno*, *nadie* desemnează

---

[1] Vezi şi expunerea, din păcate superficială, a lui Ephraim Cross, *Exposed subject and object, in Spanish and other Romance languages*, în „Language", vol. 23, 4, October-December 1947, pp. 430—432.

[2] Conform ortografiei româneşti în vigoare, se scrie în două cuvinte.

o persoană reală, considerată ca i n d i v i d, a cărei identitate însă nu o cunoaștem. Am putea deduce de aici o legătură între accepția individuală, în sens numeric, a persoanei exprimate de obiectul direct și întrebuințarea prepoziției: reducerea la unitate este prima fază a procesului de determinare și individualizare.

Într-o situație asemănătoare, dar mai ușor de explicat, pare a se găsi pronumele totalității, dr. *toți*, sp. *todos*; indicînd întregul ansamblu de persoane despre care a fost vorba mai înainte, el trimite la un concept unitar (colectivul considerat ca unitate) și definit. Este același motiv pentru care cer regimul direct prepozițional și dr. *amîndoi*, sp. *ambos*: referirea precisă la cele două persoane mai înainte menționate. De altfel, în ambele cazuri, ca o dovadă a sensului determinat al obiectului direct, apare construcția cu pronumele personal aton pleonastic: *i-am văzut pe amîndoi*; *cum să-i prindă pe toți*.

În sfîrșit, adjoncțiunea prepoziției în cazul dr. *unii*, *cîțiva*, *puțini*, sp. *pocos*, *algunos*, a căror valoare indefinită, oscilînd între numeral și pronume, pare a nu se încadra în nici unul dintre cazurile de mai sus, ar putea fi explicată, pe lîngă sensul lor personal, prin analogie sintactică, sub influența construcțiilor prepoziționale de tipul *am văzut pe unul* (după care *am auzit pe unii susținînd*, Gane, ap. Sandfeld-Olsen, *Synt. roum.*, I, p. 214) *vă iert pe toți* (după care: *vă iert pe cîțiva*).

În fața acestor posibilități de a explica construcția prepozițională a obiectului direct exprimat prin pronume nehotărît este greu să credem totuși că avem a face, în asemenea cazuri, cu o consecință sintactică exclusivă a caracterului personal al pronumelui nehotărît. Și în cazul pronumelor nehotărîte, ca și în celelalte cazuri de regim direct pronominal sau substantival, intră în joc, alături de sensul personal, o anume excepție d e f i n i t ă, referința la un individ *(unul, altul)* sau la o totalitate *(toți)* a obiectului direct; ea este cea care solicită îndeosebi întrebuințarea prepoziției *a*, resp. *p(r)e*[1].

[1] Este totuși interesant de remarcat faptul că în vechea spaniolă și în vechea română, cel puțin după cum reiese din cercetările lui G. R e i c h e n k r o n, *op. cit.*, pp. 382—384 și ale lui S. S t i n g h e, *W. JHb.*, III, pp. 183—197, apar foarte rar construcții prepoziționale de obiect direct exprimat prin pronume nehotărît. În spaniolă, singurele cazuri se întîlnesc numai la pronumele totalității (sp. *todos*),

3. Examinarea cazurilor de apariție a construcției prepoziționale a regimului în idiomurile romanice care cunosc acest fenomen relevă așadar, în linii mari, o concordanță evidentă. Exceptînd cîteva aspecte particulare, specifice fiecărei limbi în parte — de ex. în spaniolă și toscana din insula Elba, construirea prepozițională a numelor de orașe și țări sau, în română, însoțirea obligatorie a construcției prepoziționale de reluarea obiectului direct prin pronume aton —, putem constata că prezența prepoziției *a*, resp. *p(r)e* este legată nu numai de sensul personal al obiectului direct ci, într-o măsură chiar mai mare, de caracterul d e t e r m i n a t, i n d i v i d u a l i z a t, al acestuia. După cum am văzut, obligativitatea întrebuințării construcției prepoziționale este direct proporțională cu gradul de individualizare a obiectului direct: prezența ei — strict necesară în fața celor mai individualizate forme personale: numele proprii de persoană, apelativele referitoare la o persoană cunoscută (dr. *lasă pe cocoana în pace*, sp. *llama al médico*) sau formele accentuate ale pronumelor personale (însoțite de obicei de reluarea obiectului prin pronume aton, pentru a întări determinarea) — constituie o dovadă a relației dintre adjoncțiunea prepoziției și caracterul determinat al obiectului direct. Aceasta apare și mai clar, dacă avem în vedere că apelativele cu sens personal, luate în accepția generală, nu comportă prepoziție [dr. *nu primesc muiere în casa mea;* sp. *no hay hombre que no lo sepa* („nu există om care să n-o știe"); *transformar el hombre en Dios*] și că, dimpotrivă, obiecte directe fără sens personal, dar bine determinate, cer construcția prepozițională cu numele de orașe și de țări precedate de prepoziție (cf. sp. *dejar a Saragoza*). La aceeași concluzie ne duce în sfîrșit și constatarea cazurilor de dispariție a prepoziției *pe*, în română în fața substantivelor determinate sau articulate: în comparație cu construcția prepozițională se pierde din capacitatea de referire c o n c r e t ă la obiectul personal individual. În aceste condiții, prin intermediul prepoziției se indică transmiterea acțiunii: 1. asupra unei persoane, 2. considerate izolat,

---

la pronumele negative (sp. *ninguno*) sau la corelativele *unul-altul* (sp. *el uno — el otro*). Pentru română, limitele întrebuințării lui *pre* sînt mai restrînse *(toți, alții)*.

ca individ [de aici, folosirea prepoziției în fața numelor colective de persoane de felul sp. *plebe*, *gente*, dr. *guvern*, *popor*; sp. *deleitar a la plebe; no exasperar a los gentes* (Real Acad. Española, *Gramatica de la lg. esp.*, Madrid, 1931, p. 192), dr. *în puține zile au ridicat în picioare mai pe tot județul Mehedinți* (A. Frățilă, *Sensul și întrebuințarea prepoziției în limba română*, I, Galați, 1905, p. 204), unde se exprimă astfel exercitarea acțiunii asupra fiecărui individ, în parte][1]. Prepozițiile utilizate înaintea obiectului direct au funcție p e r s o n i f i c a n t ă — i n d i v i d u a l i z a t o a r e: se indică astfel natura p e r s o n a l ă și caracterul i n d i v i d u a l i z a t al obiectului direct.

Care sînt cauzele acestei stări de fapt? După părerea noastră, această legătură strînsă dintre prezența prepoziției și caracterul, deopotrivă personal și determinat al obiectului direct (ceea ce a generat funcția prepoziției de a personifica și a individualiza), se datorește condițiilor s i n t a c t i c e în care a apărut o asemenea construcție. În general, cercetătorii sînt de acord a admite că adjoncțiunea prepoziției a fost necesară pentru a distinge cu claritate obiectul direct de subiectul verbului tranzitiv (cf. pt., dr., Stinghe, *WJhb.*, IV, p. 228 și G. Weigand, *WJhb*, pp. 247—248; A. Frățilă, *Sensul și întrebuințarea prep.*, 37; N. Drăganu, *Morf.*, p. 31; pt. it. sp. *a*, cf., între altele, Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, p. 434; R. Lenz, *La oración y sus partes*, Madrid, 1925, p. 51: „el complemento directo lleva la preposición *a* si es logicamente posible consideralo como sujeto de la oración". O asemenea confuzie nu se putea produce însă decît atunci cînd amîndouă părțile de propoziție aveau formă articulată, în construcții ca *tatăl iubește copilul*, pe care cercetătorii le-au presupus cu titlu de ipoteză și care își afirmă acum, în urma constatărilor de mai sus, existența reală[2].

---

[1] În română, această întrebuințare a prepoziției *pe*, care apare mai des în scris, nu este acceptată de normele limbii literare.

[2] A. T h o m s o n, *Beiträge zur Kasuslehre*, IV, *Über die Neubildungen des Akkusativs*, în „Indogermanische Forschungen", XXX (1912), p. 65 și urm., explică în același fel apariția necesității de a distinge obiectul de subiect, în condiții asemănătoare, și în alte limbi indo-europene. În osetă există, bunăoară, un fel de acuzativ-genitiv *(accusativus definitus)* al obiectelor determinate, ființe vii, pronume; în neopersană, în aceleași condiții, apare particula *-rā*. Și în afara domeniului indo-european, limbile dravidiene și ebraica prezintă o anumită sensibilitate sintactică față de obiectul direct determinat.

Dar de ce a apărut necesitatea deosebirii obiectului direct de subiect tocmai în poziție articulată? Pentru a răspunde la această întrebare trebuie să avem în vedere funcțiile articolului. După cum se știe (v. în ultimul rînd, Asgar Rosenstand Hansen, *Artykel systemet i rumaensk*, Kőbenhavn, 1952, p. 163), întrebuințarea articolului se face în două situații principale: atunci cînd aducem în discuție pentru prima oară un obiect, aspectul i n c e p t i v (introductiv) și cînd ne referim la obiecte mai înainte menționate, aspectul r e l a t i v (continuativ). Articolul nehotărît este, prin excelență, inceptiv, în timp ce articolul hotărît, care nu se aplică decît unor noțiuni cunoscute, are funcție relativă, cf. dr. **Un împărat** *avea* **un** *copil*. **Copilul** *era bucuria și nădejdea* **împăratului**. Or, în situația introductivă, la începutul unei discuții, unei povestiri, unui text, cînd substantivele apăreau însoțite de articolul nehotărît, topica era capabilă, s i n g u r ă, să asigure diferențierea subiectului de obiectul direct: subiectul trebuia să se afle înaintea predicatului, pe primul loc (cf. Ch. Bally, *Linguist. gén. et linguist. fr.*, p. 187: „la séquence progressive... est de règle dans la phrase énonciative simple"). În reluare însă, atunci cînd se operează cu noțiuni cunoscute, pot intra în joc cerințe de ordin afectiv, dorința de a pune în relief una sau alta dintre părți, prin inversiune sau prin anticipare. În acest caz se făcea simțită necesitatea de a apela la procedee sintactice care, indicînd funcția sintactică a cuvîntului indiferent de poziția lui în frază, deosebeau clar subiectul de obiect. Astfel de procedee sînt r e p e t a r e a o b i e c t u l u i d i r e c t p r i n p r o n u m e l e a t o n p l e o n a s t i c și a d j o n c ț i u n e a p r e p o z i ț i e i, care, indiferent de prioritatea apariției în timp[1], au în comun însușirea de a părea în aceleași condiții sintactice: în cazul unui obiect direct personal determinat, individualizat.

Așadar, apariția prepoziției în fața obiectului direct personal, ca și reluarea lui prin pronume personal aton sînt

---

[1] Cf. N. D r ă g a n u, *Morf.*, p. 129, care crede că între cele două procedee sintactice de diferențiere a subiectului de obiectul direct nu există diferență de timp: „exprimarea complementului în acuzativ cu *p(r)e* nu poate fi mai nouă decît cea cu ajutorul topicii și cea cu ajutorul pronumelui conjunct pleonastic, care, cum am mai arătat, sînt străvechi".

consecința eliberării topicii de sarcina de a indica, singură, funcția sintactică a cuvintelor, în limbile lipsite de flexiune cazuală pertinentă. Astfel, cuvîntul capătă posibilitatea de a-și afirma funcția sintactică indiferent de poziție. Iată de ce construcțiile prepoziționale au apărut în limbile cu flexiune slăbită (cf. Kalepky, *ZRPh*, 60, 1930, pp. 220—221; v. mai sus p. 187, n.1) și cu o topică liberă. În același timp se confirmă și ipoteza lui Th. Gartner, *Darstellung der rumänischen Sprache*, Halle, 1904, pp. 198—199 și a lui L. Spitzer, *ZRPh*, XLVIII (1928), 3—4, p. 424 în legătură cu condițiile afective, stilistice, care au contribuit la nașterea construcțiilor prepoziționale[1]. În aceste împrejurări adjoncțiunea prepoziției — generalizată, după cît se pare, mai tîrziu decît celălalt procedeu — a devenit o modalitate sintactică obligatorie pentru a marca obiectul direct p e r s o n a l, i n d i v i d u a l i z a t (definit, determinat) și r e l e v a t stilistic[2].

4. Discuția de pînă aici a arătat că, indiferent de natura prepoziției introducătoare, tipologia construirii prepoziționale a obiectului direct personal este fundamental concordantă în toate limbile romanice care cunosc acest fenomen. O asemenea constatare rezultată din analiza faptelor nu poate să nu ne impună cîteva concluzii practice și teoretice.

După cum se știe, mijloacele de construire a obiectului direct prepozițional sînt distribuite diferit pe întinsul Romaniei: *a* <lat. *ad.*, în spaniolă, catalană, portugheză, provensală, în unele dialecte retoromane și în dialectele

---

[1] T h. G a r t n e r, *op. cit.*, p. 198: „es war vielmehr ursprünglich nur auf die Hervorhebung nicht auf die Kennzeichnung des Objektes abgesehen"; cf. L. S p i t z e r, *op. cit.*: „das *p(r)e* nicht nur aus dem grammatischen Grund der Vermeidung syntaktischer Undeutlichkeit oder der Unterscheidung *belebt — unbelebt* sich herleiten wird... aber affektbetonter ist als die *pre*-lose". Și V. B r ö n d a l, *Théorie des prép.*, Copenhague, 1950, p. 89, vede în prepoziție un „introducteur emphatique d'objet".

[2] Cf. R e i c h e n k r o n, *op. cit.*, p. 396, care contestă sp. *a*, încă în vechea spaniolă, calitatea de „prepoziție", considerîndu-l mai degrabă „Akkusativ-Objekt-Artikel".

sudice și centrale ale italienei[1]; *p(r)e* <lat. *per* în dacoromână (cf. totuși I.A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*... I, p. CCII și N. Drăganu, *Morf.*, p. 104 care admit, împotriva majorității cercetătorilor (Th. Capidan, S. Pușcariu, O. Densusianu), existența prepoziției și în dialectele românești sud-dunărene, ca un fapt de limbă română comună; *da*< *de* + *ad* în dialectul gallo-italic din Nicosia (*per vedo dai parenti* „per vedere i parenti"; *scrontá do cavaliero* „incontro il cavaliero"; Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, II, p. 434) sau *en(d)a*, în unele graiuri gascone (*aunóro enda ta pay enda ta may* „honore ton père et ta mère"; G. Rohlfs, *Le gascon*, p. 122); toate aceste prepoziții pun problema unor transformări semantice și sintactice specifice, desigur, fiecărui idiom în parte, presupunînd însă, în același timp, prin identitatea punctului final, o direcție de dezvoltare comună. În ceea ce privește româna, ea a fost urmărită în mod amănunțit, chiar dacă pînă acum nu s-a ajuns la un punct de vedere unic. Esența problemei pusă de română constă în a găsi *cauzele* care au determinat-o să recurgă la prepoziția *p(r)e*, avînd sensul lat. *super*, în locul prepoziției de direcție *ad*. După unii (Gr. Nandriș, *Sur l'accusatif prépositionnel en roum.*, în *Mél. ... M. Roques*, III, p. 159 și urm.; E. Seidel, *Influențe sintactice slave în limba română*, București, 1958, pp. 17—18) ar fi vorba de un calc slav; cei mai mulți însă [Kalepky, *ZRPh*, XXXVIII (1913), pp.363—364, Drăganu, *Morf.*, pp. 133—148 și L. Onu, *Acuzativ cu pe — calc slav în limba română?* în *Recueil d'études romanes*] explică acest fenomen prin evoluția internă a românei, care, în funcție de sensul verbului, a deplasat prepoziția din domeniul valorilor locale transformînd-o în morfem al obiectului direct personal și determinat.

De explicațiile date faptelor românești trebuie să se țină seamă și în celelalte idiomuri romanice, în măsura în care funcțiunea de personificare și individualizare este comună tuturor acestor prepoziții. Iată de ce sîntem îndreptățiți a nu accepta ipoteze inaplicabile a n s a m b l u l u i de limbi romanice care prezintă acest fenomen (cf. spre exemplu, explicația propusă de Meyer-Lübke, *Gramm. rom.*

---

[1] În ceea ce privește originea acestei prepoziții, v. acum G. R e i c h e n k r o n, *op. cit.*, p. 389: sp. *a* ar fi descendentul lat. *ad* + lat. *ab*, în urma fuziunii acuzativului, dativului și ablativului.

Spr., III, 371, privitoare la extinderea construcției de dativ asupra acuzativului obiect direct al persoanei; ea nu poate satisface — cel puțin în stadiul actual al cunoștințelor — situația din română[1]; cf. obiecțiile lui Kalepky, *op. cit.* și Spitzer, *op. cit.*). Fără a susține prin aceasta cîtuși de puțin originea străveche, latină, a acestui procedeu de a distinge sintactic un obiect direct personal și individualizat, raliindu-ne la opinia lui L. Spitzer, *op. cit.*, 431, asupra „autogenezei fenomenului"[2], nu putem totuși trece cu vederea faptul că ne găsim în fața aceluiași fenomen sintactic realizat în fiecare idiom romanic prin mijloace diferite. Să fie oare aceasta o tendință comună mai veche? Repartizarea geografică a fenomenului, cu cea mai mare densitate îndeosebi în cele mai conservatoare regiuni ale Romaniei (Iberia, sudul Galiei, sudul Italiei, Sardinia, Sicilia și Dacia), poate fi un indiciu demn de luat în seamă, pentru a lăsa deschisă această problemă cercetărilor viitoare. Pînă atunci, părerea lui H. Meier, *Sobre as origine do acusativo preposicional nas linguas romanicas*, în *Ensaios de filologia romanica*, p. 151, privitoare la apariția construcției cu *a* în latina vulgară din Italia, de unde s-ar fi răspîndit în Ibero-, Galo- și Reto-Romania, merită să fie reținută, cu condiția de a nu exclude din discuție și faptele românești.

5. O ultimă consecință teoretică și, poate, cea mai însemnată a modului în care am luat în considerare problema obiectului direct prepozițional romanic apare în legătură cu existența așa-numitului „gen personal" propriu-zis în limbile romanice. Această idee, sugerată de A. Meillet, *Linguist. hist. et linguist. gén.*, I (cf. acum ed. 1948, p. 208), care vede în construcțiile prepoziționale din spaniolă o dezvoltare nouă, romanică, alături de cea slavă, a tendin-

---

[1] Cf. totuși gasc. *en(d)a* și galo-it. (sic.), (Nicosia) *da*, care, după observațiile lui G. Rohlfs (v. mai sus), sînt întrebuințate și cu funcție de dativ. De asemenea, după relatările lui Sandfeld, *Ling. balk.*, p. 187, n. 2, în bulgara din jurul Salonicului *na* + subst. construcție de dativ este folosită la acuzativul obiect direct al numelor de persoană. Cf. N. Drăganu, *Morf.*, pp. 128–129, asupra existenței unor construcții similare în graiurile macedonene.

[2] Cu atît mai atrăgătoare este această ipoteză, cu cît și A. Thomson, examinînd limbi din familii diferite, indo-europene și neindo-europene (semitice, dravidiene), constată tendințe comune de marcare a obiectului direct determinat. De aceea, cf. concluzia acestui specialist, care le consideră nu „Überreste verschollener Begriffsysteme, der Urzeiten der Sprache", ci „sprachliche Neubildungen" *op. cit.*, p. 78).

ţelor indo-europene de diferenţiere a „animatului" de „inanimat", a fost dezvoltată de lingviştii români C. Racoviţă, *Sur le genre personnel en roumain*, *BL*, VIII$_1$ (1940), p. 154 şi urm. şi Al. Graur, *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain*, *BL*,XIII (1945), p. 97 şi urm., care au descoperit o serie de particularităţi sintactice şi morfologice specifice substantivelor cu sens personal[1]. Dar chiar din exemplele pe baza cărora se poartă discuţia se vede că este vorba în realitate de nume proprii de persoană şi de substantive cu sens personal, determinate de un adjectiv, articulate sau desemnînd persoane cunoscute pentru vorbitor! „Genul personal" apare deci în limbile romanice ca un fenomen caracteristic formelor substantivale şi pronominale strict definite şi individualizate. Nu există în limbile romanice o distincţie categorială între „animat" şi „inanimat", „personal" şi „nepersonal" aşa ca în slavă, unde a fost reintrodusă şi dezvoltată străvechea tendinţă indo-europeană. În această privinţă, este deosebit de semnificativ faptul că bulgara şi macedoneana care au pierdut sub influenţa romanicii orientale flexiunea cazuală, şi implicit, marcarea prin genitiv-acuzativ a obiectului direct animat, utilizează azi pentru acuzativul obiect direct al numelor proprii masculine şi al substantivelor masculine cu sens personal determinate sau articulate, adică în condiţii asemănătoare cu limbile romanice, o formă de genitiv-acuzativ: *vid'ax Stojana* (Beaulieux, Mladenov, *Gramm. lg. bulg.*, p. 41 şi urm., 171 şi urm.; cf. L. Hjelmslev, *Animé et inanimé, personnel et non sonnel*, TIL, I, Paris, 1956, pp. 181—182). Este un caz de restrîngere a sensibilităţii sintactice pentru persoane în limitele determinatelor care, după cum arată H. Wissemann, *Die Scheidung zwischen Belebten und Leblosen im Slavischen*, Zvergl., Spr. 73, B. (1956), 3/4 H, p. 141, apare încă în bulgara veche, sub forma unor anumite oscilări în întrebuinţarea genitivului-acuzativ la persoane. Mai degrabă de-

---

[1] Cf. totuşi obiecţiile lui E. Seidel, *Gibt es ein genus personale? BL*, XVI (1948), pp. 5—94, dintre care două sînt esenţiale: 1. „der span. Akkusativ mit *a*... und der rum. mit *pe*... sind merkmalhaft Akkusative, die im span. mehr und weniger als die belebte und im Rum. mehr und weniger als die persönliche Kategorie umfassen" (p. 87) şi 2. „das Streben nach dem Ausdruck für eine belebte oder gar persönliche Kategorie im Span. von vielen anderen Tendenzen durchkreuzt wird, so dass man zweifeln muss, welches der deutlichste der verschiedenen durch *a* ausgedrückten Worte im Span. ist" (p. 47).

cît o dezvoltare independentă[1], această caracteristică poate fi rezultatul dezvoltării bulgarei şi macedonenei în mediu lingvistic romanic: condiţiile sintactice prin care se pune în evidenţă obiectul direct personal sînt identice[2].

Limbile romanice nu trebuie deci încadrate în categoria limbilor care cunosc distincţii sintactice legate exclusiv de sensul animat sau personal al noţiunilor. „Genul personal" romanic este un fenomen care apare numai înăuntrul categoriei mai largi a determinării. El reprezintă de fapt un caz particular al sensibilităţii pe care o arată aceste limbi faţă de caracterul concret, individualizat, al noţiunilor care intră în relaţii sintactice[3]. De aceea, „genul personal" romanic ar trebui să fie considerat mai degrabă o clasă gramaticală a i n d i v i d u a l i z ă r i i.

---

[1] Care ar fi posibilă, în fiecare limbă în parte, în condiţiile sintactice şi topice descrise de A. T h o m s o n, *op. cit.*, p. 65.

[2] H. Wissemann caută să explice fenomenul din bulgară printr-o „immer mehr schwindenden Bedürfnis nach flexivischer Kennzeichnung des direkten Objekts". Dar acest procedeu are tocmai rolul de a marca şi a releva obiectul direct!

[3] O astfel de tendinţă a fost semnalată în română de R. A. B u d a g o v, *op. cit.*, (trad. rom. *SCL*, I (1950), 1, p. 46; dar concluziile autorului trebuie acum extinse în ansamblul domeniului romanic, chiar dacă construcţiile ar prezenta, de la o limbă la alta, diferenţe de natură stilistică.

OBSERVAȚII ASUPRA CONJUNCȚIILOR ADVERSATIVE ÎN LIMBILE ROMANICE

CONJUNCȚIA ADVERSATIV-COPULATIVĂ

Profesorului IORGU IORDAN

Una dintre particularitățile deosebitoare ale românei față de celelalte limbi romanice, din păcate pînă azi puțin luată în seamă de cercetători, este și aceea care apare în domeniul exprimării raporturilor adversative. Faptul a fost remarcat încă de W. Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.*, III, 595, § 551) care, enumerînd conjuncțiile adversative românești ce suplinesc lipsa descendenților lat. *magis* în această funcție, consideră că româna „merge pe propriul ei drum".

Într-adevăr, româna este singurul domeniu romanic care nu cunoaște întrebuințarea lat. *magis* cu rol de conjuncție adversativă. Acest adverb, evoluînd în construcții ca *id, Manli, non est turpe, magis miserum est* (Catul, 68, 30), (ap. Ernout-Thomas, *Synt. lat.*, p. 450) de la sensul „mai mult", către cel adversativ, a fost transmis ca atare limbilor neolatine: it, *ma*, vegl. *mu(a)*, *ma* (Bartoli, Dalm., II, 206), eng. *ma*, *mo*, friul. *ma(i)*, fr. *mais*, prov. *mas*, cat. *mes*, sp. *mas*, pg. *mes*, cu excepția românei. Încercarea lui Meyer-Lübke, REW 5228, de a deriva pe arom. *ma* din *magis* are împotrivă prezența concomitentă în celelalte limbi balcanice a unor forme conjuncționale foarte asemănătoare: gr. ἄμ(α), bg. srb. *am*, alb. *ama*, turc. *amma* (Capidan, *Arom.*, 508), alături de care conjuncțiile aromânești *ama*, *am*, *ma*, *mea*, *mia* nu pot fi socotite decît ca elemente înrudite, modificate în legături sintactice.

Pentru a exprima valorile adversative redate în celelalte limbi romanice prin urmașii lat. *magis*, româna dispune de o serie de conjuncții: dr. *iar*, *dar*, *însă*, *ci*, arom. *e*, *am(a)*, *ma*, *mia*, mgl. *ară*, *ama*, *ami*, al căror sens și întrebuințare sintactică diferă. Aceste conjuncții au în comun faptul că e distribuie în trei grade adversative diferite:

§ 1. Un raport antitetic slab, între două idei contrare, este realizat prin conj. dr. *iar(ă)*, arom. *e*, megl. *ară*. Ex.: dr. *cine are bani, bea și mănîncă*, **iară** *cine nu, se uită*

şi rabdă (Zanne, *Prov.*, V. 18); arom. *şo driapta si do, e stoñga si nu ştibo* (Cod. Dim., *Jhrb.*, IV, 205); mgl. *sirbi un an si as vini, ară ţela dedu ai zisi* (Capidan, Mgl. II, 183). Ele exprimă, după cum se vede, o valoare adversativă atît de puţin reliefată, încît se apropie de cea copulativă, în aromână utilizîndu-se chiar, cu acest sens, o conjuncţie copulativă [ar., v. dr. *e*: *să te ascultare, afla-veri fratele tău*, **e** *să nu tine ascultare, ia cu tine iară unul sau doi* (CT, Mt., 75, ap. Al. Rosetti, *Lb. rom. XIII—XVI*, 161), ar. dr. mod. *şi* ar. *Palea s-ardea şi baba s-kiptina*, dr. mod. *a intrat în casă şi eu nu l-am văzut*].

2. O opoziţie mai accentuată se redă prin conj. dr. *da(r)*, *însă*, ar. *am(a)*, *ma*, *mia*, megl. *ama*, *ami*. Ex., dr. *contestaţiie an făcut şi la dimistraţiie* (= administraţie), **da** *nu ni s-a luat în samă* (Densusianu — Candrea — Sperantia, *Gr. N.*, I, 385), ar. *g'ine*, **ama**, *cara nu ştitsă* (Capidan, *Arom.*, 508), *dia nao no fetsitŭ mŭartia*, **mia** *nu este ma atsia muarte* (Cod. Dim., *Jhrb.*, V, 199/21), mgl. *un uom mult juni vea*, **ama** *nu ştiu cum fęsiră* (Capidan, *Mgl.* II, 183). Această serie conjuncţională este, cum se poate observa, aproape în întregime de origine străină: dr. *da(r)*<sl. *da* [+ *ar* (*ă*)<*iar*] (*DA* s.v. *da, dar*), ar. *am(a)*, *ma*, mgl. *ama*: gr. ἄμα, tc. *amma* (cf. alb. *ama*; Capidan, *Arom.*, 508). În dacoromână, *însă*, creaţie tîrzie, este întrebuinţat exclusiv în limba literară, cu aceeaşi valoare ca şi *da*(*r*), totuşi deosebit de aceasta printr-o libertate de topică mai mare, putînd să stea în fruntea, cît şi în interiorul sau chiar la sfîrşitul propoziţiei coordonate (cf. G. Dragomirescu, *Sintaxa şi stilistica propoziţiunilor independente*, Braşov, 1939, p. 21. *Gramatica limbii române a Academiei R.P.R.*, II, pp. 158—159. *Era plătit cu zece ori cincisprezece lei pe lună*, **însă** *era slujbaş al stăpînirii şi el ştia să preţuiască această cinste.* Sadoveanu, *O.*, VIII, 182. *Istoria plină de lucruri ciudate a morii...o spuneau cîteodată babele... eu însă nu-mi mai amintesc nimic. Ibidem*, 554).

3. În sfîrşit, dacoromâna — singură — cunoaşte şi construcţia perioadei adversative cu conjuncţia *ci*, atunci cînd prima propoziţie coordonată este negativă: dr. *nu-i cum vrem noi, ci-i cum vrea Cel de sus* (Creangă, *Poveşti*, I, 31). *Ci* redă o opoziţie puternică mergînd pînă la excluderea ideii anterioare.

Această varietate gradual nuanţată a conjuncţiilor adversative fundamentale nu apare, după toate probabilităţile,

în alte idiomuri romanice, cel puțin în cele principale. Acestea utilizează, în general, în funcție adversativă, descendenți ai lat. *magis*, creații conjuncționale tîrzii de felul lui**per-hoc* > it. *però*, vfr. *poro*, prov. *pero*, sp. *pero* (*REW*³ 4158), a cărui valoare originară era cauzală[1], și adverbe, unele din ele pe cale de a deveni conjuncții (it. *anzi*, *bensi*, fr. *or*, *au surplus*, *d'ailleurs*)[2]. Cf. A. Meillet, *Linguist. hist. et linguist. gén.*, I, 172. Numărul lor a fost mai mare în epoca veche (cf. vfr. *ains*, *ançios*); astăzi, dimpotrivă, s-ar părea că se tinde către simplificarea procedeelor de exprimare a valorilor adversative.

Cel mai tipic caz este reprezentat de franceză. Aici, opoziția dintre două prepoziții putea fi marcată în limba mai veche cu ajutorul conjuncției *et*: *je plie* et *ne romps pas* (La Fontaine, *Le chêne et le roseau*, ap. Quillet, *Dict.*, II, s. v. *et*), sensul adversativ al conjuncției copulative reieșind, ca și în v. dr. și ar., din antiteza dintre idei. După o propoziție negativă se întrebuințează adverbul-conjuncție *ainz* (cf. it. *anzi*, sp. *antes*, pg. *ante*, prov. *anz*, *anceis REW*³, 494) care dispare însă pe la începutul secolului al XVII-lea (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, III, 597). Astfel, *mais* și-a extins considerabil întrebuințarea în limba modernă (Nyrop, *Gramm. hist.*, VI, 154: *L'emploi de* mais *est toujours allé en augmentant*), devenind u n i c a conjuncție adversativă. Pentru a exprima nuanțe diferite el are nevoie să fie însoțit de adverbe ca *surtout*, *plutôt*, *au contraire*: *mais bien*, *mais surtout*, *mais plutôt*, *mais au contraire* etc.

În spaniolă se petrece o evoluție asemănătoare. *Mas*<*magis*, întrebuințat în limba mai veche alături de *pero*<per *hoc*, este înlocuit de acesta din urmă și restrîns la o întrebuințare literară. *Pero* este azi cea mai uzuală conjuncție adversativă (M. Alonso, *Ciencia de lenguaje*... Madrid, 1955, p. 99). Alături de el, marcînd o opoziție față de o coordonată negativă, se întrebuințează *sino*, — în împrejurări asemănătoare deci cu dr. *ci*, vfr. *ains*: sp. *no era tiempo de jugar, sino de estudiar*.

---

[1] G. R o h l f s, *Hist. Gramm. it. Spr.*, III, 55: „Der Übergang zur adversativen Funktion erklärt sich aus der Zwischenphase... *„con tutto cio"* > *„nondimeno"* (pt. italiană).

[2] Excludem din discuția noastră conjuncțiile c o n c e s i v e — cu toate că multe manuale de gramatică le trec în rîndul adversativelor — de felul it. *tuttavia*, *nondimeno*, *pure*, fr. *cependant*, *pourtant*, *toutefois*, *néanmoins*, care corespund rom. *totuși*, *cu toate acestea*, *deși*.

Și în italiană *ma* are posibilitatea de a exprima opoziția, contrastul, „în toate gradațiile sale" (Trabalza-Allodoli, *La grammatica degl'Italiani*, 266); totuși, italiana dispune și de o a doua conjuncție adversativă *peró*, a cărei valoare de opoziție este mai accentuată (în unele împrejurări, are sens concesiv). În rest, pentru celelalte nuanțe adversative, se întrebuințează adverbe: *anzi* „mai mult, în plus", *bensi* „dimpotrivă".

Această examinare comparativă interromanică ne arată cu claritate situația particulară a românei: ea este singura limbă neo-latină în care distincția dintre diversele nuanțe adversative se menține în cadrul unui sistem conjuncțional regulat în trei trepte: 1. *iar;* 2. *dar, însă;* 3. *ci*. În timp ce alte limbi romanice exprimă aceste valori prin adverbe, deci prin mijloace lexicale, tinzînd în stadiul actual către u n i f i c a r e a procedeelor adversative, limba română le-a integrat în structura sa gramaticală, exprimîndu-le prin mai multe conjuncții distinct diferențiate. Româna se dovedește astfel a fi mai c o n s e r v a t o a r e decît celelalte limbi romanice cu care a fost comparată și mai apropiată de sistemul adversativelor latinești. După cum se știe, latina avea posibilitatea conjuncțională de a face distincție între o opoziție mai slabă, exprimată prin *autem, vero* „iar", și una puternică, redată prin *magis, at, sed*, aceasta din urmă întrebuințîndu-se îndeosebi după propoziții negative (Ernout-Thomas, *op. cit.*, 447—450; cf. și N. Barbu, *Sintaxa limbii latine*, 188, unde se arată că adverbul *magis* cumula valorile „mai degrabă, dar, ci": „Încă din epoca arhaică a luat înțeles adversativ, iar după Catul s-a întrebuințat chiar după propoziții negative").

*

Din discuția de pînă aici rezultă că româna se deosebește, în speță, de alte limbi romanice, prin exprimarea regulat conjuncțională a unei nuanțe adversative m i n i m e, intermediare între copulativitatea și adversitatea propriu-zisă. Este vorba de conjuncția *iar*(*ă*). Ea corespunde v. rom. *e*, fr. *et*, în funcție adversativă, în limba vorbită actuală fiind adeseori înlocuită prin *și*.

Evoluția lui *iar*(*ă*) nu a putut fi stabilită cu siguranță, în măsura în care nu s-a determinat punctul de plecare al actualei sale valori adversative. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*,

III, 525, 529; *REW* 2886, pornind de la sensul „auch", presupune un lat. **era* pentru a explica rom. *iar(ă)*, prov. *er(a)*, *ara* „jetzt", „nun". Mai probabilă însă pare a fi etimologia propusă de O. Densusianu, *HLR*, II, 264—265: constatînd că, în vechea română, *iar(ă)* apare frecvent cu sensul „atunci" (cf. v. dr. *de nu se va afla nemenele den rudele lui să le plătească ce au dat*, **iară** *iei să ție acea ocină*. *CB*. I, 51, ap. Dens. *loc cit.; cînd dusără pre H/risto/s părinții lui* ↑ *besěrecă*, **iară** *Simeon luă-l pri*↑*s brațele sale și dzise*. Varlaam, *Caz.*, ed. Byck, 418; ap. *DA* s.v. *iar*), el consideră că valoarea iterativă „din nou" și cea adversativă sînt derivate din cea temporală și propune lat. *ea hora eara*, care ar sta la baza formelor romanice. Această etimologie are avantajul că se întemeiază pe o transformare semantică obișnuită în domeniul romanic: adverbe de timp capătă cu vremea, mai întîi în context adecvat și apoi independent, valori adversative. Este cazul. fr. *or*<*ad-hora*, devenit adversativ-explicativ la începutul unei propoziții independente, nord. it. dial. *mo*<*modo* „acum", care a dezvoltat valori ușor adversative (G. Rohlfs, *Hist. Gramm.*, III, 55: *in den alten Mundarten Oberitaliens hat* **mo** *„ora" sich zu einer Bedeutung entwickelt, die einen leichten Gegensatz ausdrückt*)[1], fără a-și fi pierdut cu totul sensul temporal.

În comparație cu aceste cazuri sporadice de constituire, și în alte regiuni ale Romaniei, a unor elemente adverbial-conjuncționale exprimînd o opoziție slab nuanțată, limba română se distinge totuși prin v e c h i m e a[2] și r e g u l a r i t a t e a utilizării conjuncției *iar(ă)* în funcție adversativ-copulativă.

Ce factori au determinat apariția în română, încă din epoca veche, înaintea altor idiomuri romanice, a unui procedeu conjuncțional regulat de exprimare a adversității minime? Pentru a răspunde acestei întrebări, trebuie să ne adresăm condițiilor specifice de dezvoltare a romanității balcanice.

---

[1] Dialectal, în regiunile Veneției, *mo* se confundă cu *mai*; astfel trebuie desigur să se fi petrecut și în alte regiuni ale Romaniei (vegl. *mu*, *ma* „aber", eng. *mo*, *ma* „aber" etc.).

[2] La apariția primelor texte dacoromâne, procesul transformării adverbului temporal în conjuncție adversativă era îndeplinit; cf. A l. R o s e t t i, *Lb. rom. XIII—XVI*, 161: *tu credi*↑ *ță ai*, **iară** *ce lucru amu* (CV, 120, 7—8).

În limbile neromanice din răsăritul Europei, o asemenea conjuncție adversativă de nuanță ușor copulativă este un element bine consolidat al structurii gramaticale. O întîlnim, mai întîi, în limbile slave, sub forma rus., bg., slovac *a*, care are o valoare intermediară între *i* și *no*: bg. *мой е учитель а брать му чиновникъ* „el e profesor, iar frate-său, funcționar" (L. Beaulieux, *Gramm. lg. bulgare*, Paris, 1933, pp. 351—352), slovac. *o chvil'u tma, a doma ešte robota* „peste o clipă se face întuneric, iar în casă este încă de lucru" (Pauliny-Štolc-Ružička, *Slovenská grammatika*, 292), rus. *я читаю, а ты пишешь* „eu citesc, iar tu scrii"[1]. O conjuncție similară există și în greaca veche și în neogreacă; este conj. δέ, care apare fie singură, fie însoțită de corelativul μεν exprimînd, ca și lat. *autem*, un grad slab adversativ, între copulativele τέ, καί și adversativele propriu-zise ἀλλά, ὅμως. R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der griech. Spr.*, II, arată că δέ unește în sine exprimarea copulativă cu cea adversativă, opunînd o idee alteia sau numai punîndu-le față în față[2].

De acest mediu lingvistic greco-slav, propice constituirii unei conjuncții adversativ-copulative, a beneficiat româna, cînd a îndreptat pe *iar* către valori adversative. Aceasta s-a petrecut, după cum ne arată mgl. *ară, eră* (Țîrnareca), *iară*, într-o epocă destul de timpurie și într-o regiune din care nu făcea parte aromâna. Ar putea contribui oare această identitate a conjuncției adversității *minime*, — în fond, o concordanță de categorie gramaticală — la fundarea printr-o probă în plus a părerilor care văd, între daco- și megleno-română, asemănări explicabile numai printr-un contact prelungit după despărțirea aromânilor (Capidan, *Megl.*, I, 65) sau prin originea lor comună (Densusianu, *HLR*, I, 330)? În orice caz, între grupul daco-meglenoromîn și aromână

---

[1] Este interesant de menționat aici modul în care E. Damiani, autor al unui *Corso di lingua bulgara* (Roma, 1942), încearcă să circumscrie pentru italieni valoarea acestei conjuncții: a, „e, *ma*", *corrisponde precisamente al* δέ *greco: è quindi qual cosa d'intermedio l'*e *e il* ma; *un* e *leggermente avversativo*" (pp. 224—225).

[2] „Der Gedanke der durch δέ an einem vorangehenden Gedanken angereiht wird, drückt etwas Neues und von dem Vorgehenden Verschiedenen aus... Die deutsche Sprache kann dieses anreihende δέ in den meisten Fällen durch und übersetzen, da sie gewöhnt ist, das Verhältnis der anzureihenden Sätze als rein kopulatives aufzufassen" (p. 274). Cf. Riemann-Cucuel, *Syntaxe grecque*[3], Klincksieck, 1941, 236: Δέ... *correspond à* autem *et peut se traduire tantôt par „mais", tantôt simplement par „et"*.

sînt, în privința conjuncțiilor adversative, deosebiri tranșante; putem afirma chiar că — exceptînd anumite regiuni, unde se întrebuințează conj. *a*, *e* „iar“ (*Albania*, Capidan, *Arom.*, 508) — aromîna se apropie de limbile romanice de apus, cu o singură conjuncție adversativă.

În baza acestor constatări sîntem obligați a așeza crearea conjuncției adversativ-copulative *iar*(*ă*) într-o epocă sau într-o zonă de comunitate daco-meglenoromână. Ea ar putea fi considerată, ținînd seamă de existența acestei categorii în slavă și în greacă, ca un efect întîrziat — și regional, în aria românei — al conviețuirii balcanice greco-slavo-române, poate chiar a bilingvismului slavo-român. Învățînd românește de-a lungul mai multor secole, în valuri succesive, slavii ar fi putut introduce, într-o epocă posterioară desprinderii aromânilor, în româna pe care o vorbeau, necesitatea de a exprima printr-o conjuncție specializată nuanța adversativ-copulativă. Ei au redat astfel romanicii dunărene-balcanice posibilitatea de a-și reface, mai degrabă decît alte limbi romanice, sistemul adversativelor, dispărut încă în latina tîrzie.

SŬPER, ÎN LIMBILE ROMANICE

– DR. *SPRE* „PE, PESTE, DEASUPRA și CĂTRE"

Evoluția lat. *sŭper* în limbile romanice constituie o problemă puțin luată în considerare de cercetătorii domeniului neolatin. Cu excepția românei, care se bucură în această privință de o situație privilegiată, în urma unui articol al lui W. Meyer-Lübke, *Rumänisches* spre, *ZRPh*, XXII (1898), pp. 492–496, și a unei mențiuni detaliate în cîteva studii speciale asupra prepozițiilor românești (H. Moser, *Der Ursprung der rumänischen Präpositionen*, *WJhb*, X, pp. 448–452; R. Kurth, *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen*, *WJhb*, X, pp. 547–552; A. Frățilă, *Sensul și întrebuințarea prepozițiilor în limba română*, Galați, 1905, p. 11 și urm.), sintaxa descendenților lat. *super* în limbile romanice nu a fost în mod suficient urmărită. Cele cîteva referințe sumare din lucrările fundamentale de gramatică istorică sau de istorie a limbii dintr-un domeniu sau altul al Romaniei și chiar expunerea de ansamblu a lui W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, pp. 482, 490–491, insistînd asupra unor aspecte parțiale, unilaterale, ale întrebuințării acestei prepoziții, nu pot înlocui un studiu comparativ și istoric, care ar avea rolul de a scoate în evidență specificul funcțiilor și sensurilor lui *sŭper* în fiecare limbă romanică.

O asemenea examinare comparativă a valorilor semantice și sintactice ale descendenților lat. *sŭper* în limbile romanice, cu privire directă la situația din dacoromână, își propune capitolul de față.

I

1. *Sŭper* era în latină o prepoziție cu funcție predominant locală, fie că se construia cu acuzativul, fie cu ablativul. Cu ajutorul lui *sŭper* se exprima raportul de supra-

punere, la distanță („deasupra") sau în contact („pe, peste"), a două obiecte: *ensis cui super cervice pendet* (Hor.); *navis super qua turrim opposuit* (Caes.), Quicherat, s.v.; *volat super impetus undas* (Enn.); *super viridi stillantia musco* (Lucr.), Stolz-Schmalz, 540; *super aspidem adsidere* (Cicero), Quicherat[42], s.v. În legătură cu aceasta stă sensul temporal „în timp ce", mai rar atestat: *super cenam loqui* (Plin.-t.); pentru apariția valorilor temporale, cf. *nixa sŭper mero debellata* (Hor.), Stolz-Schmalz, *op. cit.*, în care *sŭper* înseamnă „asupra" și „în timpul" [băuturii]. Valorile modale pleacă tot de la reprezentarea figurată a spațiului: așezarea unui obiect peste altul echivalează cu o acumulare în cantitate. De aici, *sŭper* „peste, în plus" (cu repetarea substantivului): *tibi savia super savia quae det* (Plaut) sau „deasupra" (în sens calitativ): *sŭper solitos honores*. În sfîrșit, în limba vorbită, încă în epoca republicană și apoi, frecvent, în latina tîrzie, *sŭper* introduce complementul de relație, devenind echivalent cu *de* „privitor la, despre, asupra": *super Euclionis filia rem tenes* (Plaut); *decreta super iugandis femina* (Hor.).

Prepoziția *sŭper* începe să preia în epoca augustiană (Stolz-Schmalz, 513) funcțiile lui *sŭprā*, în urma identității de origine (*supra*<*superus, -a*) și a întrebuințării parțial asemănătoare. De fapt, funcțiile lui *sŭprā* se deosebeau de cele ale lui *super* numai prin unele nuanțe de sens: *sŭprā*, temporal, apărea în contexte cu valoarea lui *ante* „înainte" *supra bellum Troianum* (Caesar) [pentru trecerea de sens, cf. *supra* adverbial „mai sus, mai înainte": *illa quae supra dixi* (Cicero), *supra dictus*], iar modal, ajută la exprimarea ideii de depășire a unei măsuri „dincolo de; mai mult decît" *supra humanam formam juvenes* (Phaedras); *supra viginti milia* („peste"). De aici, folosirea lui *sŭprā* cu funcție comparativă, față de alte obiecte de același fel: *supra omnia* „deasupra tuturor, dintre toate" (Stolz-Schmalz, 428) și pentru a exprima ideea de dominație ierarhică: *supra creaturam dominatur universam* (Sedulius).

În rest, funcțiile și sensurile contextuale ale lui *sŭprā* și *sŭper* coincideau: „per se *super* significat quidem *supra*, ut cum dicimus *super illum cedit* (Festus, 394, 11, ap. Ernout-Meillet, *Dict. étym.* s.v. *super*). Așa se explică frecventele cazuri de folosire a unei prepoziții în locul celeilalte. *Sŭper* în locul lui *sŭprā*, în construcții comparative:

meliores super nos (*Vitae patrum*, ap. Stolz-Schmalz, 428; A. Ernout — F. Thomas, *Synt. lat.*, 171) sau în exprimarea ideii de dominație ierarhică: *juveni... super armamentarium posito* (Curtius), iar *supra* apare în locul lui *super* în funcția de complement de relație: *consulere supra ambiguo quaestionum* (Alcimus Avit, cf. Stolz-Schmalz, 514). O serie de construcții modale și temporale sînt posibile și cu *sŭper* și cu *sŭprā*: *super modum* (Festus) — *supra modum* (Columella) „peste măsură"; *supra omnia* — *te super omnia dona unum oro* (Vergiliu) „pe deasupra (tuturor)"; *supra sororem suam vixit menses* VI (CIL., VI, 25, 543) — *vixit super maritum suum annus* III (Inscr. creștină, ap. Stolz-Schmalz[5], 541) „mai mult (în timp) decît".

2. De la această situație sintactică pornește uzul lui *sŭper* în limbile romanice. Datele comparative interromanice atestă confundarea lui *super* cu sinonimul lui *supra*, efectuată, în majoritatea limbilor romanice, în favoarea lui *sŭper*, iar în italiană, în favoarea lui *sŭprā*. Pe bună dreptate, W. Meyer-Lübke, *REW*, 8456, pornește, pentru a explica dr. *spre*, it (Latioum, Marche) *sopre*, genov. *sorve*, cat., sp., pg. *sobre*, s. fr. *sŭbre*, friul. *sore*, fr. *sur*, v. fr. *seure*, ca și it. *sopra*, dial. nord. *sovra*, v. sp. *sobra*, log. *subra*, de la un etimon mixt *super*, *supra*.

Trebuie să observăm totuși că această confundare — cel puțin din punct de vedere sintactic — nu este totală. Examinînd comparativ regimul sintactic al lui *sŭper* în limbile romanice, s-ar părea că identificarea *sŭper* — *sŭprā* s-a făcut numai în funcție p r e p o z i ț i o n a l ă. În acest caz, *sŭprā* a preluat funcțiile și sensurile contextuale ale lui *sŭper*. Ca adverb însă, *sŭprā* continuă să viețuiască în limbile romanice, singur sau în compunere cu *ad-*, *de-*: rom. (*a-*, *de-*) *supră*[1] (dr. *asupră*, *de*(*a*)*supră*, ar. *supră*, *de*(*a*)*supră*, megl. *disupră*), it. *sopra*, retorom. *sura*, v. sp. *sobra*, log. *subra* (pentru v. fr. *seure*, din cauza transformărilor fonetice, nu se poate stabili apartenența la *sŭper* sau la *sŭprā*).

În această diferență dintre funcția prepozițională *(sŭper)* și cea adverbială *(sŭprā)* trebuie căutată, credem noi, explicația dispariției lui *sŭper*, înlocuit de *sŭprā*, în limba

---

[1] În română, *supra* s-a păstrat, pare-se, numai în compunere cu *a-* sau *de-*. Dr. *supră*, care apare la Dosoftei, nu este sigur: ar putea fi o creație lexicală a învățatului scriitor.

italiană. Italiana este una dintre limbile romanice în care distincția morfologică dintre prepoziție și adverb nu este prea bine marcată. Ea moștenește în această privință mai bine situația din latină, unde, după cum arată și W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 240, nu exista o asemenea graniță strictă între adverb și prepoziție, ordinea cuvintelor fiind adeseori singurul criteriu distinctiv. Cele mai multe prepoziții funcționează, în italiană, și ca adverbe: *anzi, avanti, sotto, contro, su oltre* [cf. *andar* **su** — *marciare* **su** *Milano; andare* **avanti** — **avanti** *del* (*al*) *sindaco; l'acqua lavorava* **sotto** — **sotto** *la tavola; tutti li sono* **contro** — *si appogiava* **contro** *il muro*[1]]. *Sŭper* nu poate oferi asemenea posibilități de folosire adverbială, fiind transmis din latină numai în funcție prepozițională. În locul lui, a fost îndreptat, în funcție prepozițională, adverbul *sopra*, care, rămînînd, în același timp, și în categoria adverbelor, satisfăcea identitatea prepoziție-adverb, caracteristică sistemului italian. Această transformare trebuie să fie de dată relativ recentă, posterioară perioadei latine, după cum putem deduce din faptul că urme ale lui *sŭper*, prepozițional, mai pot fi întîlnite în dialecte (v. milanez *sover, sovre, sor*, v. umbrian, marchesan, roman (cf. Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, III, 100). Substituirea lui *super* prin *sŭprā*, în italiană, este deci consecința unei structuri gramaticale specific latinești, în care granița dintre prepoziție și adverb nu este definitiv trasată.

3. Întrebuințarea romanică a descendenților prepoziției *super (supra)* concordă, în general, cu uzul latin. Trebuie să deosebim însă funcțiile și sensurile contextuale general-romanice de o serie de aspecte sintactice limitate la domenii mai restrînse, caracteristice unei limbi sau alteia.

a) Funcția sintactică fundamentală, existentă în toate limbile romanice, este cea l o c a l ă : poziția unui obiect deasupra altuia. Descendenții lui *sŭper* exprimă raporturi de tipul „pe, peste" sau „deasupra".

---

[1] În franceză asemenea cazuri apar rar: *avant, devant (avant la nuit, devant la maison*, dar *il courut avant, marcher devant)*. Cele mai multe adverbe se deosebesc de prepozițiile corespunzătoare: *dans — dedans, hors — dehors, vers — envers, sur — dessus, sous — dessous*, sau: *près* (adv.) — *près de, derrière — derrière de*. Pînă în secolul al XVIII-lea, confundarea celor două categorii morfologice era însă mai frecventă (Brunot-Bruneau, *Précis de gramm. hist.*³, 440).

sŭper „pe, peste": v. dr. *zbură spre arepile vîntului* PS (ed.
(sŭprā) Candrea) 25/13; it. (v. milan.) *sor un monte* (Rohlfs, *op. cit.*); v. fr. *si montra sor son destrier* (Brunot-Bruneau, *op. cit.*, 438); fr. mod. *le livre se trouve sur la table*; sp. *sobre la mesa*; pg. *sobre un molle sopha dormia* (Rheinhardstoettner, *Gramm. ptg. Spr.*, Strasburg, 1878, p. 322); //it. (lit.) *sopra il tavolino.*

sŭper „deasupra": v. dr. *umbră ești spre capul mieu* PV 201/7;
(sŭprā) fr. *les nuages sont sur nos têtes;* sp. *inclinado sobre el rio* (B. Pottier, *Manuel de phil. hisp.*, II, 127); // it (lit.) *un ponte sopra il fiume.*

Asemenea raporturi locale, interpretate în mod figurat, au generat utilizarea lui *sŭper* în exprimarea ideii de dominație abstractă, ierarhică, asupra unui domeniu, așa cum apare în toate limbile romanice.

sŭper „peste, asupra": v. dr. *pus-ai el spre lucrulъ m^nilor tale,*
(sŭprā) Coresi, Ps.; pg. *reinava sobre isto tudo um silencio;* fr. *avoir autorité sur quelqu'un*; // it. *deputato sopra la gabella.*

În sfîrșit, în legătură cu verbele de mișcare care exprimau totodată și o intenție dușmănoasă, violentă (de tipul *a alerga, a năvăli, a se scula, a birui*), *sŭper* ajunge să fie folosit în limbile romanice pentru a marca o „feindliche Annäherung" (W. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, III, 482; cf. și Pușcariu, *DR*, II, 579—580; Frățilă, *Sensul și întreb. prep. în lb. rom.*, I, p. 14), acțiunea directă asupra potrivnicului. Și această funcție este general-romanică.

sŭper „asupra": v. dr. *mulți sculară-se spre mere,* PS (ed.
sŭprā Candrea) 3/13, *hiclĕnolu vrăjmašulu rădică oamerii spre noi*, Hasdeu, *CB*, II, 125; v. sp. *quantas ontas fizo sobre la yent ebrea;* sp. mod. *se arrojó sobre él;* v. fr. *reis Gaifiers sur lui venoit* (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, III, 482); // it. *correr sopra il nemico.*

b) Funcția temporală a descendenților lui *sŭper (sŭprā)* este de asemenea general-romanică, dar cu ușoare deosebiri semantice de la o regiune la alta a Romaniei.

Cele două sensuri contextuale latinești ale acestui cuplu prepozițional — *sŭper* „în timp ce, pe cînd" și *sŭprā* „înainte de" — s-au transmis, distinct, în italiană, unde au

fost preluate de *sopra*: it. *la notte sopra la domenica* (*sopra* „înainte de") *esser sopra a mangiare, esser sopra un lavoro* (*sopra* „în timpul"), alături de care s-a dezvoltat și un *sopra* de posterioritate, al consecuției în timp: *dormire sopra la purga* (*sopra* „după, în urma"). În franceză predomină sensul de simultaneitate, folosirea lui *sur* (= *sŭper*) pentru a marca punctualitatea, concordanța exactă în timp: fr. *il vint sur le coup de minuit; partir sur l'heure* „fără întîrziere", *sur le champ*. Dimpotrivă, româna a extins mai ales valorile temporale de tipul „înainte de": dr. (reg.) *mnércuri sára spre ẑói* (ALRT, 267); *supre ḍîua g'e Sîmĝorḍ, sara* (ALRT, 98).

În spaniolă și portugheză se pun unele probleme deosebite. În afară de sensul de posterioritate „după, în urma", care apare, izolat, în unele expresii, sp. *sobre comida* „după-masă", pg. *sobre comer*, s-a dezvoltat aici și a căpătat o largă întrebuințare, sensul de aproximație în timp, „în jur de, către"; sp. *sobre las dos* „în jurul orei două", *sobre la tarde* „spre seară"[1], pg. *sobre las tres* „către ora trei". Spaniola și portugheza au desăvîrșit de fapt un proces care a avut loc și în alte limbi romanice: folosirea prepoziției marcînd raporturi temporale de anterioritate pentru a marca imprecizia, aproximația în timp. O astfel de valoare a descendenților lui *sŭper (sŭprā)* apare în fr. *sur le tard; sur le soir;* it. *sopra sera*, dr. *spre seară, spre prînz*.

După cum se vede din cazurile examinate mai sus, în funcția temporală a descendenților lui *super* au predominat valorile lui *sŭprā*. Într-adevăr, simultaneitatea în timp, valoare caracteristică a lui *sŭper*, nu apare decît, sporadic, în italiană (preluată de *sŭprā*) și în franceză. Această constatare ne îndreptățește să presupunem că, în cuplul prepozițional *sŭper — sŭprā*, valorile temporale descind în special din *sŭprā*. Deși dispărut, *sŭprā* a deschis lui *sŭper* posibilități de întrebuințare noi, rămînînd, sub raport funcțional și semantic, biruitor.

c) Sensurile contextuale modale ale lui *sŭper (sŭprā)* derivă din întrebuințarea figurată a construcțiilor locale. Cel mai general răspîndit pare a fi sensul cantitativ „peste, în plus" (realizat prin repetarea substantivului), pe care îl întîlnim în toate limbile romanice: v. dr. *rane spre rane*

---

[1] De aici, *sobre* este întrebuințat și pentru a exprima o evaluare numerică aproximativă: sp. *hábra* sobre *cien volumenes* (S. Padilla, *Gramt. hist. de la lengua castellana*, Madrid, 1905, p. 297).

pune-ne, Coresi, Caz. II (ed. Pușcariu-Procopovici) 200/15, fr. *faire sottise sur sottise;* sp. *le escribí carta sobre carta;* pg. *vibrando golpes sobre golpes* //it. *errori sopra errori.*

Mai restrînsă, din punctul de vedere al ariei de existență, este folosirea acestor prepoziții în construcții cu valoare superlativă. Această funcție sintactică, la origine caracteristică numai lui *sŭprā*, apare în epoca postclasică și la *sŭper* însoțit de pronumele *omnis, totus. Sŭper (sŭprā)* + *totus, omnis*, este construcția superlativă romanică (cf. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 306) pe care o atestă it. *bella sopra tutte le altre; amare sopra ogni cosa;* v. fr. *mout millour sur toute vie*, fr. mod. *sur toute chose, restez honnête*, sp. *magnífico sobre todos* (cf. it. *suprattutto*, prov. *sobre tot*, fr. *surtout*), retorom. (eng. Valea Münster) *amar a Dieu sur tottas chiasas* (Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 373), și care, în ultimă instanță, este de origine ebraică, transmisă prin intermediul gr. ὑπέρ (Stolz-Schmalz, *op. cit.*, p. 427). Caracterul cult, ecleziastic, al întrebuințării ei ar explica absența unor asemenea construcții din română, care, în astfel de cazuri, folosește compunerea *de-inter*>*dintre (inter* apare în legături superlative și în sp. *entre*, fr. *entre*; cf. de asemenea it. *tra, fra* < *intra, infra).*

d) În sfîrșit, în funcția de relație, *sŭper* „despre, asupra" se păstrează de asemenea parțial pe întinsul Romaniei. Descendenții săi pot introduce complementul de relație numai în spaniolă și portugheză, în franceză și italiană (româna construiește asemenea raporturi cu *de-super*>*despre*[1]): sp. *mucho se ha escrito sobre la belleza; se disputa sobre el sentido de esta cláusula;* pg. *mil disputas sobre o cha, sobre o jogo e sobre os doces* (Rheinhardstoettner, *op. cit.*, p. 323); fr. *disputer sur ce sujet; une conférence sur Charlemagne;* it. *ho parlato sopra a molte cose; un poema sopra la guerra di settanta.* Ne găsim, fără îndoială, în fața unei întrebuințări de origine cultă, literară. Sensul general al contextelor, privitor la activitatea intelectuală, și faptul că asemenea contexte nu sînt atestate decît în limbile cu tradiție culturală mai îndelungată (în română, sardă, asemenea construcții nu apar) par să confirme această presupunere. De altfel, încă din latina tîrzie, *sŭper* folosit în această funcție, după modelul gr. ὑπέρ (cf. Wackernagel, *Vorles. über Synt.*,

---

[1] Atestat la V e r g i l i u, *Aen.*, 12, 295, încă de atunci în funcție prepozițională (S t o l z-S c h m a l z, *op. cit.*, p. 541).

II, p. 235) se opunea, printr-o nuanță stilistică mai înaltă, susținută, construcției cu *de*, caracteristică limbii familiare (Ernout-Thomas, *Synt. lat.*, p. 98)[1].

4. Examinînd, în ansamblu, toate aceste funcții sintactice — locale, temporale, modale și relative — ale prepoziției *sŭper (sŭprā)* și încercînd să desprindem aspectul ei semantico-sintactic fundamental[2], constatăm că această prepoziție exprimă în limbile romanice, în esență, s u p e r p o z i ț i a, în contact sau la distanță, a unui obiect față de altul. Ea ar putea fi reprezentată astfel:

„deasupra" (distanță)
„pe, peste" (contact)
poziția obiectului de bază

sau, în cazul verbelor de mișcare, fără atingerea obiectului țintit:

„asupra", „peste"
poziția obiectului de bază.

Această reprezentare semantică fundamentală a raporturilor exprimate de *sŭper (sŭprā)* explică interferența care a avut loc, în italiană și franceză, între *sursum* și *sŭper (sŭprā)*. După cum se știe, fr. *sur*<*sŭper (sŭprā)* își explică fonetismul *u*>*ü* (deci *ū*) prin contaminare cu adverbul *sursum*>

[1] A r n e G a l l i s, *Zur vergleichenden Syntax der indoeuropäischen Präpositionen*, în *For Roman Jakobson*, pp. 178—179, arată că acest procedeu de construire a complementului de relație cu ajutorul prepoziției care indică superpoziția, după modelul gr. ὑπέρ, lat. *super*, apare și în alte limbi indo-europene moderne: germ. *über (ein Bericht über eine Frage)*, engl. *on, upon, over (reflect upon philosophical matters; a discussion on finance; to muse over the enigma of death)*, mai rar slav. *nad* (rus. трудиться над сочинением, pol. *rozmyślač nad marzsosciami swiata*), aparținînd în toate cazurile stilului cult, de prestigiu, al limbii literare („gelehrte Sprache").

[2] Cf. B. P o t t i e r, *Introduction à l'étude de la philologie hisp.*, II, 120: „chaque préposition n'a en principe en langue qu'une signification. Nous l'appellerons sa représentation, étant donné que cette signification est formée par la réunion d'un certain nombre de traits pertinents qui forment une image susceptible d'être dessinée grosso modo"...

sus (Brunot-Bruneau, *op. cit.*, 438)[1]. Fr. *sus* a funcționat multă vreme în evul mediu ca prepoziție alături de *sur* și cu aceeași întrebuințare: *met pié à terre sus le sablon marois* (Auberi); *sus un estant sont arestées* (Ysopet de Lyon), *un chepel de paon blanc sus sa teste* (Joinville), cf. Nyrop, *Gramm. hist.*, VI, 139. Și în italiană, funcțiile lui *su*(*so*) < *sursum* — adverb și prepoziție exprimînd suprapunerea nemijlocită, prin contact (cf. diferența de sens dintre it. *sulla testa* „pe cap" și *sopra la testa* „deasupra capului", *sopra la tavola* „deasupra mesei", în care *sopra* se opune lui *sotto*) — devin, în multe cazuri, identice cu cele ale lui *sopra*: *bere vino sull'arrosto* — *bere vino sopra l'arrosto*; *parlare sopra l'argomento* — *parlare su l'argomento*, *giurare sopra Vangelo* — *giurare sul Vangelo* (cf. și observațiile lui W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 491). *Sursum* și *sŭper* — *sŭpra* aparțin, în aceste limbi, aceleiași sfere noționale.

II

1. Singura limbă romanică în care soarta descendenților lui *sŭper* a luat alt drum, primind funcții și sensuri deosebite de cele examinate pînă aici, este româna. Asistăm, în acest caz, la apariția unor valori noi, care, la început alăturate celor moștenite din latină, reușesc să se impună în limba modernă, înlăturîndu-le pe celelalte.

Prima deosebire a domeniului românesc de restul Romaniei apare în legătură cu separarea lui *sŭper* de *sŭprā*. Româna conservă, distincte din punct de vedere morfologic și sintactic, cele două forme latinești: *sŭper* dr. *spre* (reg.) *s(u)pri*, *supre* (*ALRT*, 98), ar. megl. *spră* (reg. Olimp), *spre*, *spră* (numai în compunerea numeralelor de tipul *unsprădzatse*) și *supra* *(a-, de-, e-)supră;* cea dintîi este întrebuințată numai în funcție prepozițională, cealaltă apare ca adverb și de aici ca element constitutiv în locuțiunea prepozițională.

[1] Cf. totuși K. Nyrop, *Gramm. hist.*, VI, 138: *sŭper (supra)* > *soure* > *sour* (cf. *sourcil*) *seur* > *sur*, în care *eu* > *ü* ca în *preud'homme* *prudhomme*

Și repartizarea teritorială a celor două elemente prepoziționale este deosebită: în timp ce *sŭprā* este cunoscut pe tot teritoriul limbii române, nord și sud-dunărean, *sŭper*, deși moștenit deopotrivă în toate dialectele românești (cf. compunerea numeralelor cu *spre*, identică în aromână, meglenoromână și dacoromână), nu este utilizat ca prepoziție lexical independentă, decît în dialectul dacoromân. Funcțiile prepoziționale îndeplinite de dr. *spre* sînt exercitate în aromână și meglenită de *stră*, *st(r)i*, probabil descendent din lat. *extra* (Capidan, *Arom.*, p. 506)[1].

Evoluția semantică și funcțională a rom. *spre* constituie însă aspectul cel mai caracteristic al sorții lui *sŭper* în aceste părți ale Romaniei. Față de limbile romanice de vest, care au păstrat, în linii generale, funcțiile și sensurile contextuale ale prepoziției latine, româna, prin dialectul dacoromân, a dat lat. *sŭper* întrebuințări mult îndepărtate de cele de bază, transformîndu-l dintr-o prepoziție a s u p e r p o z i ț i e i, într-o prepoziție a d i r e c ț i e i.

În dacoromână *spre* exprimă mișcarea dirijată către o țintă, fără a indica atingerea punctului final; el echivalează cu prepozițiile *către* (<lat. *contra*), corespondentul est-romanic al lat. *versus* păstrat numai în Romania de vest. Iată cîteva exemple: *Soarele începu a se coborî spre apus* (C. Negruzzi); *pi drumu șiala și fași cîtrî Cordărești, adictilé spri satu nostru* (*Gr. N.*, I, 546); *spre* este utilizat și cu funcție finală: *Cartea ce să cheamă Evanghelie cu învățătură... dată besearicei lui Dumnezeu în toate dumineci a se ceti... spre învățătură*, Coresi, *Evanghelie cu învățătură* (ed. Pușcariu-Procopovici), p. 1; *Măria ta o ai tălmăcit* (scriptura) *nu spre trufă, ce pentru mîntuirea noroadelor* (*Biblia*, 1688); *te sfătuiesc spre folosul tău.*

2. O asemenea dezvoltare — cu totul particulară, în cîmpul romanic — a întrebuințării descendenților lui *sŭper* necesită o examinare mai amănunțită și cronologică a faptelor din dacoromână. Ea ar urma să completeze cercetările generale ale lui W. Meyer-Lübke, *ZRPh*, XXII (1898),

[1] Etimologia nu e lipsită de dificultăți. Sensurile contextuale ale lat. *extra* nu corespund cu cele ale prepoziției din aromână; cf. și R. K u r t h, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 549, care propune, însă, o etimologie prea complicată pentru a putea fi reală: ar. *st(r)i* > *spri*, rezultat din *prispri* < *per super* a fost înlocuit de *stri*, desprins de *pristi* < *per-extra*, în urma identității funcționale dintre *per — super* și *per — extra*. De aceea, problema originii ar. *st(r)i* rămîne încă deschisă.

pp. 493—494 și ale lui R. Kurth, *op. cit.*, pp. 547—552, printr-o serie de date noi, obținute prin excerptarea unui număr mai mare de texte din secolul al XVI-lea sau culese din textele dialectale moderne, spre a putea reconstitui o imagine care să poată conduce la concluzii privitoare la originea acestei transformări semantice și sintactice.

Cea dintîi constatare care se impune cercetătorului este că prepoziția *spre* era, în trecut, mult mai întrebuințată decît astăzi. Textele secolului al XVI-lea atestă numeroase cazuri de apariție a acestei prepoziții, în funcții și cu sensuri multiple. Desigur, în primul rînd trebuie menționate sensurile locale de superpoziție și derivatele lor, pe care româna le posedă în comun cu celelalte limbi romanice. *Spre* poate indica situația a două obiecte suprapuse, echivalînd cu actualele prepoziții „pe, deasupra, peste": *spre pieptul tău să îmbli*, *PO*, ed. Roques, 22/3; *duhul Domnului se purta spre apă*, *PO*, 13/9; *șade spre mînzișor de asin* Coresi, *Tetraev.*, 213 v., *Pavelŭ stătu spre pragŭ* Coresi, Pr., 106/6 — sau mișcarea de sus asupra unui obiect dintr-un plan inferior, cu sensul „asupra, peste": *frică și cutremur vereră spre mere*, *PS*, ed. Candrea, 104/9; *cire mărăncă pârĕ mĕ rădică spre mere sfadă*, *PS*, 79/7; *spre crĕștetul lui nedereptatĕ lui deștinge*, *PS*, 10/11; *mulți se sculară spre mine*, Gaster, Cr., 17.

În legătură cu această ultimă valoare trebuie pusă întrebuințarea lui *spre* în exprimarea adversității, contrarietății, dușmăniei, avînd sensul „în contra, împotriva" (v. mai sus, p. 112): *spre mine vă mîniѧți*, Coresi, *Tetraev*, 199 r.; *nu vă lăudați și nu mințireți spre adevăr* („împotriva adevărului"), Gaster, *Cr.*, 10; *cei ce mare cuvîntă spre mere* („contra mea"), *PS* ed. Candrea, 64/13: *spre mere șoptia toți vrăjmașii miei*, *PS*, 79/2 — 3; *boiarii adurară-se depreură spre Domnul* („țin sfat împotriva Domnului"), *PS*, 2/4 (pentru *pre*, *spre*, „contra, împotriva", v. și Pușcariu, *Despre* **pre** *la acuzativ*, *DR*, II, 580, n. 2: *norodul cîrtiia spre dînsul*, *Biblia*, 1688: *cela ce va fi vrăjmaș spre muierea lui*, *Prav. Mold.*).

Spre se mai folosea în limba secolului al XVI-lea pentru a indica orientarea generală, abstractă, a unei acțiuni subiective, atitudinea subiectivă față de cineva, cu valoarea pe care ar reda-o azi prepozițiile „față de, către": *spre țara dumilor voastre nu înțeleagem nici o răotate*, Iorga, DB, I, 47; *nu simtem cu credința direaptѣ spre dumiiavostră*, id., 50; *dulce vru Domnul spre ceѧ ce se temu de ѩsu*, *PS*, ed. Candrea,

219/16. În această situație îl întîlnim pe *spre*, îndeosebi în contexte care exprimă procese psihice (gîndire, speranță) sau senzoriale; **privi, căuta**: *caută Pavelъ spre zbor*, Gaster, Cr., 4; *caută și spre noi*, Hasdeu, *CB*, II, 145; *căutați spre paserile cerului*, Coresi, *Tetraev.* 11r; *ochii lui spre meseri caută* Coresi, *PS.*, ed. Hasdeu, fotocop., p. 27—28; cf. *și învrătoșъ spre tire ochii mei*, *PS*, ed. Candrea 55/10; **upovăi**: *spre tine upovăiră părinții noștri*, *PS*, ed. Candrea, 35/11; *Doamne Dumnezeul mieu spre tine upovăesc*, Coresi, *PS*, ed. Hasdeu, fotocop., p. 15; *e eu spre mila ta upovăiiu*, Pl, 36, *scutitoriul mieu sprensъ upovăiiu*, *H*, 121 r; *spre tine upovăiaște sufletul mieu*, Hasdeu, *CB*, II, 154; cf. și **nădăjd(u)i**: *spre tine nedejduesc*, *PS*, ed. Candrea, 8/19; *nedejdiiu spriѩsul*, *H*, 11 v; *gata e ѩrima lui se nedejduѫsc spre Domnul*, *PV*, 149/CXI, 7b; **nădăi (se)**: *nu vă nădăireți spre boѫri/spre/fečorii oamenilor*, *PV*, 215/3; **cugeta**: *spre mere cugeta rău mie*, *PS*, ed. Candrea, 79/S; *cugetară spre mere*, PV, 201/9b; *spre dereptii și spre sfinții și spre prorocii lui cu hitlenie cugeta*, Coresi, *Caz.* II, 24; cf. de asemenea și locuțiunile verbale cu sensul „a se plînge", „a se jelui": *fecerѫ plъngere mere spre el*, Coresi, *Ap.*, 32/25, sau „a se certa", „a se sfădi", *fu spre el sfadă de la iudei*, CV, 14/6 — construite în același fel.

În aceste condiții a fost posibilă utilizarea lui *spre* ca element de legătură a complementului de relație, avînd sensul „cu privire la, față de, despre": *vor înțelége toți că nemică nu sîntu céle ce spre tine au auzit*, CV, 31/3*[1]; *să cunoască și dragostea ce era sprinșii*, Coresi, *Caz.* II, 186/24. De asemenea, apariția construcțiilor cu *spre* în locul dativului trebuie înțeleasă în același sens: *cîte despre mișei au fost făcut spre sine au luat*, Coresi, *Caz.*, II, 41/14; *gice-va pace spre oamenii săi și spre prěpodobnicii săi*, *PS*, ed. Candrea, 175/11.

Funcțiile dominante ale lui *spre* în secolul al XVI-lea sînt de ordin circumstanțial. În afară de construcțiile temporale, de tipul *toarnă-se spre sěră*, *PS*, ed. Candrea, 113/8, în care *spre* indică aproximația în timp, apropierea de un anumit moment („în ajun de, aproape de, către") — așa cum apare *sŭper* și în celelalte limbi romanice (v. mai sus p. 115) — întîlnim această prepoziție precedînd complementul modal de schimb, cu sensul „pentru, pe": *mîzdă spre nevino-*

[1] Exemplele notate cu asterisc au fost luate din mss. DA, s.v. *spre*, redactat de L. Onu. Dar prin confruntarea cu izvoarele și prin modificarea transcrierii, textul nostru se deosebește pe alocuri de citatele DA.

vați nu luo, *PS*, ed. Candrea, 20/15 — 16; *Dumnezeu va schimba plîngerea spre bunăvoie*, Coresi, *Caz.* II, 235/11; *spre* exprimă de asemenea destinația, scopul, intenția unei acțiuni și cu această funcție finală apare în construcții ca: *ꙟsăță mărule mĕle spre hrꙟborie, dĕgetele mĕle spre războiu*, *PV*, 206/1, b.c.; *judeca-vor el spre moarte*, Coresi, *Caz.*, II, 86/11; *eu spre acesta mă născui* Coresi, *Tetraev*, 228 v.; *tinse măra sa spre dare*, *PS*. ed. Candrea, 104/9; *sufletul da-l-voi spre muꙟcă*, Hasdeu, *CB*, II, 154; *un riu iase de locul dulceției spre udarĕ raiului*, *PO*, 18/12; *spre aceꙟ chemați seti*, Coresi, *Ap.*, 165/19; *dat-am cartĕ mĕ acestor omene... spre ačeia ca să fie tare*, Hasdeu, CB, I, 52. De aici posibilitatea utilizării lui în construcții care indică în folosul sau în favoarea cui se efectuează acțiunea: *se chiꙟme preuții băsericilor cum se rugăciꙟri facă spre elu*, CV, 134/10.

Dacă la acestea toate mai adăugăm și întrebuințarea lui *spre* înaintea obiectului direct personal-determinat, al substantivelor și pronumelor, ca în *toți cei ce iubăscu sprinsu*, *PV*, 215/20 a; *lăudați sprensul*, *PV*, 227/CL, 2 a; *cine va lua spre aleșii lu Dumnezeu*, Coresi, *Ap.*, 248/39, în urma identificării funcționale cu *pre*, și unul și celălalt cu valori prepoziționale încă pregnant locale[1] — înțelegem că *spre* era, în secolul al XVI-lea, o prepoziție cu multiple posibilități de întrebuințare. Ea face parte din categoria prepozițiilor de felul lui *pre*, *în*, *cătră*, ale căror funcții întrec adeseori cele mai amănunțite clasificări.

Cu toate acestea, sensul local al direcției concrete în spațiu, sensul echivalent cu *către* — care interesează în mod deosebit cercetarea noastră — este foarte puțin reprezentat în secolul al XVI-lea. Existența lui poate fi dedusă din construirea unor verbe de mișcare deopotrivă cu *spre* sau cu *către* (a veni spre = a veni către): *veni-va cătră el*, Coresi, *Tetraev*, 215 v.; — *veni-va spre voi*, *Tetraev*, 169 v.; a trimite spre = a trimite către : *trimite-voi făgăduita... spre voi*, Coresi, *Tetraev*, 180 r.; — *trimite-l voi el cătră voi*, 290 r., dar, mai ales, îl găsim atestat în textele netraduse, în documente și scrisori: *și am eșit spre loc de am luat di în gura Evărlicului* Bianu, DR, 37; *drept spre amiazăzi pînă unde sănt două haturi*, T. Stefanelli, *Doc. ocol. Cîmpulung Moldov.*,

---

[1] Vezi în această privință Pușcariu, *DR*, II, 571, 579; N. Drăganu, *Morfemele compl. acuz.*, 163—165; L. Onu, *Origine de l'acc. roumain avec p(r)e*, în „Recueil d'études romanes", pp. 204—205.

25; *dì acolo drept în vale spre răsărit, ibid; să esă spre țara leșescă*, Iorga, *DB*, I, 32; *vor eși la cъmp spre Dașow, DB*, 60, — sau în textele religioase apocrife populare: *încătruo veri să mergi...: spre apus au spre ameadzъdzi*, Hasdeu, *CB*, II, 322; *să ieșim spre apus, CB*, II, 328. Unele cazuri—rare—de întrebuințare similară apar și în tipăriturile lui Coresi: *nu tinset mîna spre mine, Tetraev*, 172 r; *veni-va spre voi de pripă zioa acěѫ, Tetraev*, 169 r; *spre orbulъ iară se adunară, Caz.* II, 171, *scoală și pasѫ spre amiazăzi, Ap.*, 35/14, sau în *Palia de la Orăștie*: *riul... care curѫ spre Asiriѫ.*, 18/19.

3. Pentru a ne putea orienta în acest vast cîmp al întrebuințării prepoziției *spre* în dacoromâna secolului al XVI-lea, trebuie să urmărim repartizarea funcțiilor și sensurilor în textele epocii, atît t r a d u s e — manuscrisele și tipăriturile religioase — cît și n e t r a d u s e — documentele și scrisorile particulare. Această distincție, fundamentală din punct de vedere metodic pentru judecarea faptelor de limbă din secolul al XVI-lea, făcută de O. Densusianu, *HLR*, II, 8—9, și de Al. Rosetti, *Lb. rom. sec. XIII—XVI*, 50, trebuie asociată cu criteriile statistice, de frecvență a fenomenelor.

Se observă, în general, că construcțiile cu *spre* apar deosebit de frecvent în textele traduse, în manuscrisele rotacizante în primul rînd. În *Psaltirea scheiană*, ed. Bianu, întîlnim 251 de cazuri de folosire a lui *spre*, în *Psaltirea voronețeană*, 137[1], în *Codicele voronețean*, 87 de cazuri. Textele lui Coresi prezintă de asemenea, în general, un număr mare de construcții cu *spre*, mai ales în *Apostol* (155 de cazuri) și în *Psaltiri*, despre care se știe că au urmat cu multă fidelitate textele nord-ardelene-maramureșene.

Spre deosebire de ele, textele netraduse oferă foarte puține cazuri de folosire a lui *spre*. În documentele publicate de B.P. Hasdeu, de I. Bianu, de N. Iorga sau de T. Stefanelli nu am întîlnit, în total, decît 13 construcții cu *spre*, dintre care 5 avînd sens local de direcție și 3 cu sens final: *dat-am carte domnii meale Petrei Di(ia)c, spre acea să hie tar(e) și puternic*, Bianu, *DR*, 57; *dat-am cartě mě acěsta omene... spre aceia ca să fie tare*, Hasdeu, *CB*, I, 52; *dat-am dumně-mě cartě dumniměle... spre acěsta ca di (?) să hie volnici, CB*, 110. În 2

[1] Diferența numerică față de *Psaltirea scheiană* se explică prin faptul că textul *Psaltirii voronețene* începe de la psalmul LXXVII.

cazuri apare *spre* exprimînd orientarea generală, abstractă, a unei acțiuni subiective: *spre țara dumilor voastre nu înțelegeam nici o răotate*, Iorga, *DB*, I, 47; *nu simțem cu credinț*ѧ *direaptь spre dumiavoastr*ѧ (*ibidem*, 50), iar ultimele 3 cazuri aparțin unui citat din Biblie: *ferice de bărbatul ce nu mĕrge spre sfatul necuraților și spre calĕ păcătoșilor nu stă... și spre scaunele pierdzătorilor nu ședĕ* — Hasdeu, *CB*, I, 19. *Scrisorile românești din arhivele Bistriței*, publicate de Al. Rosetti, nu conțin decît un singur exemplu de întrebuințare a prepoziției *spre*: *să esă spre țara leșească co Mõntĕ* < *ni* > *se co* Tătarь, 65.

4. Această evidentă opoziție de frecvență dintre textele traduse și cele netraduse, în ceea ce privește utilizarea prepoziției *spre*, nu poate fi interpretată în termeni lingvistici decît prin opoziția dintre cele două aspecte ale limbii literare în secolul al XVI-lea: cel străin de realitatea limbii române și cel apropiat de limba vorbită în această epocă. Se poate admite deci, mai departe, că folosirea frecventă, plurisemantică și plurifuncțională a lui *spre*, în cele mai multe texte religioase, se datorește influenței originalelor slavone care au stat la baza traducerilor românești. Construcțiile cu *spre* corespund, în cele mai multe cazuri, unor construcții slave cu *na* sau *nad*, după cum exprimă direcția sau superpoziția.

O asemenea ipoteză poate fi confirmată prin cercetarea textelor slavo-române. Într-adevăr *Psaltirea voronețeană*, ed. Gălușcă, și *Psaltirea slavo-română* (1570) a lui Coresi, ed. Hasdeu (în fotocopiile anexate la ediție), atestă existența unor construcții, similare celor românești, în slava veche:

căuta: *cautā spre șerbii tăi și spre lucrurile tale*, *PV*, 111/16 a = и призри на рабы твоѧ и на дѣла твоѧ; ochii lui *spre meseri cautā*, Coresi, *Ps.*, 27—28 = очи єго на оубогаго призыраєтѣ

cugeta = *cugetară spre mere*, *PV*, 201 = помышлаишѧ на мѧ

nădăi (a se): *nu vă nădăiriți spre boiari* = нє надѣитє сѧ на кнѧзѧ

nădăjdui: *gata e* ·*prima lui se nedejdu*ѧ *sc* ъ *spre Domnul*, *PV*, 149/b = готово срдцє єго оуповати на г͠а

upovăi: *Doamne Dumnezeul mieu, spre tine upovăesc*, Coresi, *Ps.*, 15 = б͠жє мои на тѧ оуповахь

În același fel, construcția *domnii adunară-se depreună spre Domnul*, Coresi, *Ps.* 2 reproduce v. sl. и кнѧзи събрашѧ сѧ въ коупѣ на г͠дии; *mînia-ta-veri spre noi*, *PS*, 105/6 a =

прогнѣвавши сѧ на вы; *învață mărule mĕle spre hrѧborïe*, *PV*, 209/1 b = наоучаѫ рѫцѣ мои на ополченїє; *învrъtoșe-se meserѧrĕ lui spre noi*, *PV*, 159/CXVI, 2a = оутврьди сѧ м҃лсть его ма нас.

Această corespondență dintre folosirea lui *spre* în textu românesc și v. sl. *na*,*nad*, în cel slav, este foarte regulatăl în *Psaltirea voronețeană*. Ea este însă mai puțin consecventă în *Psaltirea slavo-română* a lui Coresi; aici v. sl. *na* este redat, în română, alături de *spre* și prin *pre*: *ferecați toți ceѧ ce se nădăjduiesc pre el*, Coreși, *Ps*. 4 = блажени вьси надѣѫщиеи сѧ на нь.

Nu trebuie deci să împingem prea departe paralela: după cum se știe, prototipurile slavone locale urmate de traducerile românești nu sînt cunoscute[1], iar partea românească din manuscrisele și tipăriturile slavo-române nu reprezintă neapărat traducerea textului slavon.[2] Așa se explică, bunăoară, faptul că dintre cele 4 cazuri de apariție a lui *spre*, în *Scriptura Domnului Hristos* (în *Mss. Ieud*, ed. Bianu, *Texte de limbă din sec. XVI*, III, București, 1925 pp. 1—28), numai unul este motivat de prezența lui *na* în textul slavon (și aceasta într-o traducere aproximativă); *și vorъ fi gѧtiati* (probabil *gătit*) *ca u*(*n*) *voinic spre războiu* = и бѫдет оуготовдни что фарисеи и же на бран p. 14; în celelalte cazuri, *spre* figurează numai în textul românesc, ceea ce ar putea să dovedească folosirea lui în graiul local al traducătorului sau al copistului, sau proveniența fragmentului dintr-o altă traducere.

5. Alături de cele două categorii de texte, cea dintîi caracterizată prin indici de frecvență mari — textele traduse —, cealaltă, printr-o frecvență redusă — textele apropiate de realitatea lingvistică a epocii — există o a treia categorie de manuscrise și tipărituri care, deși traduse, fiind texte religioase, prezintă totuși puține cazuri de folosire a prepoziției *spre*. Este vorba de *Psaltirea Hurmuzaki*, manuscris rotacizant, în care nu am întîlnit, în 2/3 din

[1] Vezi observația lui P. Olteanu, *Lexicul povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, în „Revista Universității «C.I. Parhon»", 1955, 2—3, p. 239, nr. 1; cei care au încercat să stabilească modelele slavone ale traducerilor religioase românești nu au avut în vedere textele slave care au circulat în regiunile țării noastre.

[2] Vezi C. Gălușcă, *Slavisch-rumänisch Psalterbruchstück*, Halle, 191, p. 18: „zwischen der rumänischen und der slavischen Version aus einer Quelle, die slavische aus einer anderen Quelle entlehnt und... zusammengestellt hat".

conținutul ei, decît circa 10 construcții cu *spre*, și de *Tetraevanghelul* (1561) diaconului Coresi în care, în primele două treimi din text, *spre* apare de circa 40 de ori.

În ambele texte, *spre* este înlocuit prin alte prepoziții, în majoritatea cazurilor prin *pre*, dar și prin *la*, *cătră*, *pre*,*spre*: cf. *spre tire upovăiră părinții noștri*, *PS*, ed. Candrea, 35/11 = *pre tinre upovăiră părinții noștri*, *H*, 16 v.; *deschiseră spre mere rostul său*, *P S.*, 36/12 = *deșchisărъ pre mare H*, 16 v.; *ispovedescu-me ție spre giudețele dereptației tale*, *PS*, ed. Candrea, 255/18 = *mѧ spovedi la zisele dereptăților*ъ *H* (ap. Candrea, ib); *mare e Domnul și Domnul nostru spre toți Dumnezeii*, *PS*, ed. Candrea, 281/5 = *că e mai mare Domnul și Domnul nostru e prespre toți Dumnedzeii*, *H* (ap. Candrea, 281/5).

În *Psaltirea Hurmuzaki*, în special, *pre* apare în locul lui *spre*, în cele mai diverse funcții: *grăiră spre mere*, *PS*, 235/1 = *grăiră pre mere H* (ap. Candrea, 281/5); *gice reu spre sufletul mieu*, *PS* 236/17 = *grăesc rele pre sufletul mieu*, *H* (ap. Candrea, 281/5). O asemenea constatare constituie o confirmare în plus, și pe această cale, a poziției particulare pe care o are *Psaltirea Hurmuzaki* între celelalte traduceri rotacizante ale *Psaltirii*: ea se afirmă ca o traducere independentă, în care traducătorul a redat în românește prin *pre*, v. sl. *na*, *nad* (cf. Candrea, *PS*, I, p. XLVII, § 14).

În ceea ce privește *Tetraevanghelul* lui Coresi, numărul mai mic de folosire a lui *spre*, în raport cu *Apostolul* sau *Psaltirea românească* sau *slavo-românească*, este consecința faptului că aceste din urmă texte nu se îndepărtează prea mult de manuscrisele din nordul Transilvaniei — Maramureș[1], pe baza cărora au fost tipărite[2].

6. Din cele arătate pînă aici rezultă că pentru a cunoaște situația lui *spre* în limba secolului al XVI-lea trebuie să avem în vedere nu numai întrebuințarea lui, mai mult sau

---

[1] Cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, București, 1925, p. 190: „cît despre text (al *Psaltirii*), el e tocmai vechiul text husit, cu modernizări neînsemnate", S. Pușcariu, *Ist. lit. rom.*, *Epoca veche*, p. 78: „o limbă (a *Psaltirii*) aproape neînțeleasă, cu mult mai veche ca forme și atît de stîngace în expunere, încît imediat bănui că e anterioară lui Coresi".

[2] O problemă aparte prin ea însăși pune *Palia* de la Orăștie. În acest text, *spre* este des întrebuințat pînă în cap. VIII al Genezei (ed. Roques, p. 38): 40 de cazuri. De aici înainte, pînă la sfîrșit, el nu mai apare decît de 5 ori.

mai puțin frecventă, cît și cazurile de absență, datorite utilizării altor mijloace prepoziționale. Și dacă folosirea deasă a acestei prepoziții, care caracterizează textele religioase traduse, a fost interpretată ca un indiciu al reproducerii fidele a limbii originalelor slavone, folosirea altor prepoziții în locul lui *spre* trebuie considerată ca o reflectare a realității limbii vorbite. Se constată astfel că, în textele netraduse și, uneori, chiar în textele traduse, funcțiile deținute de *spre* sînt înlocuite prin prepozițiile *pre, cătră, în, la, p(r)entru, prespre*, după cum exprimă raporturi de superpoziție *(pre)*, de direcție concretă sau abstractă *(cătră, la, în)*, de scop *p(r)entru*. Oscilarea între construcțiile cu *spre* și cele alcătuite cu celelalte prepoziții poate fi dovedită prin posibilitatea construirii aceluiași verb, avînd același sens, deopotrivă cu *spre* sau *cătră*: *cînd apropie-se spre mere*, *PS*, ed. Bianu 77/8 = *se nu apropiese cătră tire*, *PS*, 94/8; *necurații cătră tire întoarce-se-vor*, *PS*, 161/5 = *întorsi-me spre strasti, să grăiască sprinsul*, Coresi, *Tetraev*, 201 r = *grăi cătră Filip*, 193 v.; *căutăm spre liva și cătră hor*, Coresi, *Apostolul*, 132/6—7; *să fie mai lesne spre înțeles și cătră cetit cu folos*, Coresi, *Caz.*, II, 6; — cu *spre* sau *în(-tru)*: *upovăim în meserĕrĕ Dzeului*, *PS*, ed. Bianu, 163—164 = *upovăim spre meserĕrĕ lui*, *PS*, 97; *upovăiaște sprinsu*, *PS*, 99 = *upovăiaște întrănsu*, *PS*, 190; — cu *spre* sau *pentru*: *dat-am carte mĕ... spre aceia ca să fie tare*, Hasdeu, *CB*, I, 52 (*spre aceia ca să fie tare; spre acĕsta ca să hie volnicu*, *ibidem*, 110, formule juridice, literare, de origine slavonă) = *păntru acĕia dăm știre domiitale*, Rosetti, *Scris. Bistr.*, p. 33; pentru *spre* = *prespre*, *spre* = *la*, v. mai sus, p. 121; *spre* = *pre*: *mai bine e nădejde spre Domnul decît nădejde spre omu*, *PS*, ed. Candrea, 247/16—17 = *mi-i nădejde numai pri Dumniziu și pre dumnita*, Hasdeu, *CB*, I, 174; identificarea funcțiilor și sensurilor lui *spre* și ale lui *pre* reiese și din construcții ca: *să ne vămu mînii pre și mîniia-se-va și Dumnezeu spre noi*, Coresi, *Caz.*, II, 48/3; *nădejde noastră nu o puse pre voi, ce spre Dumnezeu*, Coresi, *Ap.*, 345/16, în care cele două prepoziții se întîlnesc cu aceeași funcție, în același context.

Cum s-ar putea interpreta, în limba română veche, asemenea dublete prepoziționale răspunzînd aceluiași regim sintactic al verbului? După părerea noastră, atunci cînd apar — în limba secolului al XVI-lea — două sau mai multe posibilități de construire prepozițională — identice

din punct de vedere semantic — pe lîngă același verb, avem dreptul să presupunem, ca și în cazul grafiilor duble, că numai unul dintre cele două mijloace prepoziționale este cel real, cel corespunzător cu norma sintactică a limbii vii din epocă, și anume cel care corespunde cu evoluția ulterioară a structurii sintactice a limbii[1]. Celălalt se poate datori tradiției literare, constituind fie un clișeu, o formulă sintactică consacrată (cf., spre exemplu, formulele din actele juridice, scrisori), fie o consecință a traducerii fidele a originalului slavon. În unele cazuri însă, în această a doua construcție prepozițională este necesar să ținem seamă și de eventualele contaminări sintactice cu construcții sinonime pe care le creează vorbitorii atunci cînd folosesc verbe puțin obișnuite, abstracte.

Trebuie să presupunem deci, în virtutea acestei judecăți, că construcțiile cu *pre*, *către*, *în la*, *prespre*, prin frecvența lor în textele netraduse, reprezintă realitatea limbii din secolul al XVI-lea, în opoziție cu construcțiile unde apare *spre*, care aparțin limbii supuse, pînă la imitație, originalelor slavone. Într-adevăr, primele predomină în texte neinfluențate de modele sintactice străine și au fost impuse de limbă în evoluția ei. Dimpotrivă, multe din construcțiile cu *spre* au fost părăsite în cursul dezvoltării istorice a limbii[2].

7. Care erau, în linii generale, limitele întrebuințării prepoziției *spre* în limba secolului al XVI-lea? Pentru a răspunde unei asemenea întrebări, trebuie să ne imaginăm realitatea limbii acestei epoci, în care — așa cum ne-a fost transmisă prin texte, astfel traduse cît și netraduse — se disting cele două planuri ale limbii literare: aspectul l i t e r a r — a r t i f i c i a l, supus modelelor limbii origina-

---

[1] Urmăm astfel, aplicîndu-le la sintaxă, indicațiile metodice fundamentale asupra interpretării alternanțelor grafice din textele vechi, enunțate de acad. Al. Rosetti, în ultimul rînd, în *Limba rom. sec. XIII—XVI*, pp. 25—26 (v. acolo toată bibliografia problemei).

[2] Astfel privind lucrurile, deosebirea dintre *Psaltirea Hurmuzaki* și celelalte *Psaltiri*, care apare și în evitarea construcțiilor cu *spre*, reprezintă, în realitate, o opoziție între aspectul literar supus originalului slavon și cel literar, reflectînd realitatea limbii epocii — a limbii secolului al XVI-lea. Caracterul mai „evoluat" al limbii *PH* (cf. C a n d r e a, *PS*, I, p. XCIV—XCVI) nu se explică — cum a arătat și Al. Rosetti, *Lb. rom. sec. XIII—XVI*, p. 57, prin factorul t i m p, — ci, după cum pare a rezulta din considerațiile de mai sus, numai printr-o apropiere mai mare de realitatea limbii vorbite, opusă structurii lingvistice artificiale, imitînd originalele slavone, ale celeilalte traduceri.

lelor slavone, și aspectul l i t e r a r—r e a l, reflectînd limba existentă, în stadiul de atunci al evoluției ei. Dacă presupunem că traducerile aparțin unui stadiu de limbă mai veche, cel puțin de la începutul secolului al XVI-lea [Al. Rosetti, *Cu privire la datarea primelor traduceri românești de cărți religioase*, *LR*, VII (1958), nr. 2, pp. 21—22: în 1532, existau două versiuni românești ale *Evangheliarului* și *Apostolului*], în raport cu documentele datate către sfîrșitul secolului (scris. Bistrița: ab 1590, *Cuvente din bătr.*, I: sfîrșitul secolului al XVI-lea, Bianu, *Doc. rom.*, I: ab 1576), această opoziție s i n c r o n i c ă dintre cele două aspecte ale limbii literare din epocă se transformă într-o opoziție d i a c r o n i c ă. S-ar putea spune chiar, fără riscul unei greșeli, că traducerile din slavă au avut timp să introducă în exprimarea românească din documentele de la sfîrșitul secolului al XVI-lea unele turnuri stilistice, literare, printre care probabil și construcții cu *spre* (formule juridice, construirea unor idei abstracte de tipul *spre țara dumilor voastre nu înțelegem nici o răutate* sau *nu simtem cu credință direaptă spre dumiiavoastră*, v. mai sus, p. 509).

În această perspectivă lingvistică de ansamblu, *spre* apare în amîndouă aspectele limbii literare. Dar, în timp ce, în textele traduse, prepoziția era întrebuințată cu foarte multe funcții și sensuri (local: superpoziție, direcție abstractă, și, foarte rar, direcție concretă în spațiu plan; modal: schimb, „pentru"; final; temporal; prepoziție a obiectului indirect și chiar a obiectului direct), în textele netraduse, în documente și scrisori, predomină evident folosirea lui *spre* pentru a indica direcția concretă în spațiu plan, cu valoarea „către" (funcția finală sau aceea de exprimare a orientării generale a unei acțiuni apare rar și s-ar putea datori influenței literare). Această situație poate fi, desigur, și consecința diferenței cantitative dintre textele traduse, păstrate în număr mare, și cele netraduse, sporadic transmise. De aceea, din punctul de vedere al metodei, argumentarea *ex-silentio* nu poate avea, întotdeauna, o valoare probantă totală. Dar diferența evidentă dintre extensiunea sintactică și semantică a lui *spre* din textele religioase și întrebuințarea limitată din documente și din scrisori înlătură asemenea rezerve.

Ne găsim, așadar, în prezența a două aspecte ale regimului sintactic al lui *spre* în secolul al XVI-lea: o utilizare

sintactică și semantică multiplă, largă, în limba textelor traduse, și alta, limitată, redusă în esență la funcția locală a direcției în spațiu plan, pe care o găsim în limba textelor netraduse, adică în limba literară care reflectă mai veridic limba vie a epocii. Altfel spus, *spre* este un mijloc prepozițional multiplu în planul limbii nu lipsite de artificialitate, a textelor traduse, neeliberate de sub dominația textului slavon original — și o prepoziție cu funcție locală temporală sau finală, bine precizată, în limba documentelor și a scrisorilor.

Situația din secolul al XVI-lea este confirmată mai tîrziu de evoluția limbii. *Spre* a rămas, în general, o prepoziție mai puțin folosită în limba vorbită, o prepoziție mai ales literară. Așa ne explicăm bunăoară faptul că în culegerea de *Texte dialectale* (*ALRT*, II) a acad. Emil Petrovici nu întîlnim decît 11 cazuri de apariție a lui *spre*, dintre care numai 3 (*d'ila užer îšepînd spre codă*, p. 113 — Voiniceni-Mureș; *o trăznit spre ii*, p. 134 — Sînmihaiul Almașului-Cluj; *cuotũ-sus spre răsărit*, p. 153 — Negrești Oaș), în care acest cuvînt este întrebuințat ca prepoziție a direcției în spațiu; în restul cazurilor, *spre* are funcție temporală de tipul *sara spre źoi*, p. 267, *cîn îi supre primăvară*, p. 97[1], *spri ḑiua di Anu Nou*, p. 167. În culegerea Candrea-Densusianu, Sperantia, *Gr. N.*, aceste cazuri nu sînt mult mai numeroase: 13 în vol. I, 1 în vol. II; dar în comparație cu textele dialectale — și care reflectă mai exact realitatea — ele sînt foarte curios repartizate: *spre* are sens de direcție în 11 cazuri, dintre care 10 în Muntenia, 1 în Transilvania; *spre* temporal nu apare decît într-un singur caz. O. Densusianu, în *Graiul din Țara Hațegului*, și I. A. Candrea, în *Graiul din Țara Oașului*, nu semnalează nici un caz de folosire a lui *spre*. Numai în Maramureș sînt înregistrate de T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, un număr de 4 cazuri localizate toate în Ieud, într-o versiune a Vicleimului.

În limba literară, funcțiile atît de numeroase în secolul al XVI-lea ale lui *spre* au fost preluate rînd pe rînd de

---

[1] Formele *supre, supri* sînt atestate azi în graiurile din nordul Ardealului și Maramureș. Cf. *supre sara d'e Sînzieni*, T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, 167, cu corectarea lui N. Drăganu, *DR*, IV, 1071; *pînă supri mn'edzu nopți* (Tătăruși, reg. Baia), *Sez.*, IV, 202, *supre ḑîua d'e Sîmgiorḑ*, ibidem, 98 (Prundul-Bîrgăului — Năsăud).

alte elemente prepoziționale. Urmărind exemplele pe baza cărora s-a redactat cuvîntul *spre* în mss. *DA* și care — putem presupune — reflectă grosso-modo realitatea evoluției acestei prepoziții, se poate constata că *spre* superpozițional dispare cel dintîi; în primul rînd în limba vie, unde chiar în secolul al XVI-lea nu mai era întrebuințat (dovadă faptul că nici un text netradus nu atestă o asemenea valoare a acestei prepoziții), apoi, începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (ultimele cazuri, în *Cazania de la Deal*, 1644) și din limba literară, fiind înlocuit cu *pre*, *p(r)este*, *(de-, a-)supra*. Regional el mai apare astăzi ca arhaism, în unele graiuri conservatoare; *ALR*, I, 1, înregistrează în h 21, p. 18 (Cornereva-Hațeg): *sprinśana spre okiu* și h. 147, p. 214 (Păltinișu, în regiunea Năsăud-Neamț): *i plicată supri muarti* (v. Pușcariu, *DR*, IX, 407). Cam aceeași perioadă de existență are și sensul de adversitate („contra" al lui *spre*), iar întrebuințarea modală în construcția complementului de schimb a fost preluată de prepozițiile *pe*, *în*, tot în aceeași perioadă (ultimele exemple la Varlaam, *Caz.*: *să schimbe blăstămul spre blagoslovenie* și în *Pravila* lui V. Lupu). Numai verbele de felul lui *nădăjdui* și-au mai păstrat construcțiile cu *spre*, aparținînd stilului bisericesc pînă în secolul al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea (Tichindeal: *fieşte-carele care se nădăjduieşte spre nedreptate spre minciuni şi spre înşelăciuni*), epocă în care dispar de asemenea și ultimele atestări ale lui *spre* folosit în legătură cu complementul de relație (ultimul exemplu, la Pann, *N. Erot.*, I: *stinge amorul ce-l ai spre ea*).

Caracteristică exclusiv limbii literare din zilele noastre este folosirea lui *spre* cu funcție finală. Construcțiile finale cu *spre* apar alături de cele introduse prin *pentru*, atunci cînd prepoziția are ca regim un substantiv, un infinitiv sau un supin cu valoare de abstract verbal. Spre deosebire însă de cea de-a doua, construcția finală cu *spre* a rămas pînă azi mai ales literară, cu nuanțe de sens caracteristice stilului administrativ, juridic sau religios. Urmărind, în această privință, citatele care ilustrează această întrebuințare a lui *spre* în mss. *DA*, s. v., observăm că ele provin, în afară de textele din secolul al XVI-lea, din operele lui Dosoftei, Cantemir, Neculce *(au fost polcovnici spre slujba oştirei)*, Antim, Șincai, E. Văcărescu, Conachi, C. Negruzzi, Creangă *(să ne strîngem vro cîțiva... spre mîn-*

tuirea ta), Coşbuc, Caragiale, Bacovia, G. Călinescu, M. Davidoglu *(spre folosul nostru să fie)*, Deşliu *(să facem cinci norme... spre cinstea şi slava lui Noiembrie şapte)*; în limba populară, asemenea construcţii apar rareori: cîteva exemple — şi acestea puţin obişnuite *(spre mîncare, prin întîmpinare)* — în poeziile populare din *Şezătoarea*, colecţiile G. Dem. Teodorescu şi Jarnik-Bîrseanu; un singur exemplu dintr-un basm de Ispirescu *(se deteră spre odihnă)*.

8. În lumina acestor consideraţii care au rolul de a demonstra că *spre* a fost, în majoritatea situaţiilor în care apare, un element aparţinînd îndeosebi limbii scrise, literare, se pune problema originii sensurilor şi funcţiilor, cu totul deosebite de cele din celelalte limbi romanice, ale acestui descendent românesc al lat. *sŭper*.

În general, după cît se pare, cercetătorii acestei probleme sînt de acord să considere că dezvoltarea semantică şi funcţională a lat. *sŭper* în dacoromână se poate explica prin latină ca şi în celelalte limbi romanice, sau prin însăşi evoluţia limbii române. Richart Kurth, *op. cit.*, *W. Jhb.*, X, 548, presupune totuşi că sensul «auf, über» pe care *spre* îl cunoaşte în dacoromână («nur in altdacorumänischen und zwar besonders kirchlichen Texten») ar fi «ein unmittelbarer Einfluss slavischer Vorlagen». În ceea ce priveşte originea sensului direcţiei orizontale — cu sau fără implicarea unei atitudini duşmănoase — R. Kurth, amestecînd sensul «asupra» cu «către», crede a-l găsi în latina vulgară în construcţii ca şi *levavi super pupillum manum meam* (vulg.) sau (pentru *spre* neutral) *super mortum (ad cadaver) non ingredietur* (vulg.), pentru care dă paralele it. *correr sopra uno*, sp. *correr sobre alguno*, unde *sopra*, *sobre* înseamnă «asupra» cu sens de adversitate (*ibidem*, p. 550). Dimpotrivă, A. Frăţilă — care în *Sensul şi întrebuinţarea prepoz. în lb. română*, I, p. 12 şi urm. face o primă şi interesantă expunere istorică a situaţiei sintactice a prepoziţiei *spre* în dacoromână, urmărind păstrarea unor sensuri contextuale latineşti şi înlocuirea altora prin alte prepoziţii — este de părere că *sŭper* şi-a schimbat sensurile şi funcţiile în interiorul limbii române. Astfel, din construcţiile în care exprimă adversitatea şi superioritatea, *sŭper* a păstrat numai funcţia de exprimare a direcţiei, «pierzîndu-se pe de o parte noţiunea de ostilitate, iar pe de alta cea de superioritate» (p. 16); din această transformare semantică şi funcţională ar deriva toate celelalte:

«întrebuințarea figurată a lui *spre* după verbe care exprimă bunăvoință sau mînie» (pp. 17—18) și chiar funcția finală: «din sensul lui *spre* pentru a determina direcțiunea derivă întrebuințarea în sens abstract pentru a exprima scopul» (p. 18). O afirmație mult prea categorică, care neagă evidența asemănărilor comparative interromanice, este desigur cea privitoare la funcția temporală: «nu derivă direct din sensul lat. *sŭper*, ci este sensul de loc ce exprimă direcțiunea, aplicat la noțiunea de timp» (p. 20). O părere similară susține și *Dicționarul Academiei* s.v. *spre* (redactor L. Onu), dar numai cu privire la funcția finală care s-ar fi născut „din construcțiile prepoziționale locale figurate în care *spre* arată direcția" (transformarea lui *spre* într-o prepoziție a direcției nefiind explicată)[1].

Pentru a putea accepta una sau alta dintre aceste ipoteze trebuie să fie învinse o serie de dificultăți de raționament. Într-adevăr, dacă întrebuințarea lui *spre* ca prepoziție a direcției s-ar putea explica prin latină, în urma evoluției normale de la sensul de ostilitate — direcția dușmănoasă de la superior la inferior — de ce nu există urme ale unei asemenea transformări semantice și în alte idiomuri romanice? Mai mult decît atît, de ce nu participă la această evoluție nici măcar celelalte dialecte românești? Pe de altă parte, pentru a putea explica în interiorul limbii române, un sens dintr-altul (de exemplu, funcția temporală din cea de direcție orizontală în spațiu), trebuie să se poată stabili, în prealabil, o diferență cronologică, anterioritatea unuia asupra celuilalt. Or, aceasta nu se poate proba cel puțin în cazul lui *spre* temporal. Această construcție este identică, din punct de vedere sintactic și semantic, cu celelalte construcții alcătuite cu ajutorul unor descendenți ai lui *sŭper* în celelalte limbi romanice (v. mai sus, p. 109), unde *sŭper* nu a indicat niciodată direcția în spațiu orizontal. Trebuie să admitem deci că funcția temporală este detașată de cea locală direcțională.

---

[1] O. Densusianu, *HLR*, I, pp. 183—184, Al. Rosetti, *ILR*, I, 152 și *Lb. rom. sec. XIII—XVI*, pp. 156—157 nu iau în discuție sensul de indicator al direcției propriu-zis al prepoziției *spre*. O. Densusianu, *HLR*, II, 406—407 afirmă că *spre*, în secolul al XVI-lea, „montre des extensions syntaxiques que le roumain moderne ne connaît pas".

În ceea ce privește transformarea sensului de direcție în sens final, ea constituie o ipoteză posibilă, cu condiția de a o însoți — ceea ce nu fac cei care o susțin — de o demonstrație convingătoare. Monumentele literare ale secolului al XVI-lea le atestă pe amîndouă în același timp; pentru a proba anterioritatea unui sens asupra celuilalt, trebuie să interpretăm d i a c r o n i c datele obținute din s i n c r o n i e. Astfel, pornind de la faptul că *spre* local indicînd direcția apare mai frecvent în documentele și scrisorile care reflectă, într-o măsură mai mare, limba vie, dar că, dimpotrivă, construcțiile finale cu *spre* sînt obișnuite, în special în textele literare traduse, apropiate de limba originii lor slave (în documente, *spre* final apare, după cum am văzut, în formule juridice și ele, probabil, de origine slavă) — avem dreptul de a trage concluzia că *spre* directiv este mai v e c h i — aparținînd limbii vorbite — decît *spre* final. În aceste condiții cronologice s-a putut efectua trecerea funcției locale de direcție într-una de scop (cf. spre exemplu *la*, prepoziție de direcție — inițial — și de scop, deopotrivă).

Cauza propriu-zisă a apariției construcțiilor finale cu *spre* în limba română pare a fi însă alta. Asupra ei ne atrage atenția un indiciu demn de luat în seamă: prezența cu precădere a acestor construcții în textele traduse, caracterul lor literar, păstrat pînă azi. Aceasta înseamnă că pentru a explica construcțiile de scop cu *spre* trebuie să ne îndreptăm, în primul rînd, către ipoteza unei influențe a contextului slav asupra limbii traducerii, mai înainte de a presupune o evoluție internă românească.

Într-adevăr, în vechea slavă bisericească și în limbile slave de azi, construcțiile cu *na* marcînd destinația, intenția, scopul unei acțiuni sînt foarte obișnuite. Iată cîteva cazuri din textele slavo-române: *tinse măra sa spre dare*, *PS*, ed. Candrea 106/7 = простре рѹкѹ своѭ на бєздаанїє *(Biblia slavă)*; *învață mărule mĕle spre războiu*, *PS*, ed. Candrea, 26/5 = наѹчаѩ ржчѫ мои на бранъ (*Ps. Sinait.*, ap. St. Słonski, *Wybor tekstow staroslowianskich*, Warszawa, 1952, p. 30); pentru o construcție ca *judeca-vor el spre moarte*, Coresi, *Caz.* II, 86/1, cf. slov. *odsúdenie na smrt* „condamnare la moarte“; și W. Vondrák, *Slav. Gramm.*, II, 304; *se ležit sъ na padenie i na vъstanie mъnogomь* „*iată acesta zace spre căderea și spre scularea multora*“. Și în limbile slave actuale apar frecvent asemenea

9*

construcții: bg. аэ ви дам този на малък спомен „eu vă dau aceasta spre mică amintire“; азъ на тѹ въ кратцѣ ти сказу „eu pentru (lit. *spre*) aceasta îți voi spune pe scurt“ (cf. v. rom., în documente *spre aceasta*, *spre aceea*, v. mai sus), ap. I. Ivanov (*Български старини из Македония* Sofia, 1931, p. 628); v. rus. *Приведен был Александр на эаколение* „Alexandru a fost adus spre înjunghiere“; *поставленеси на казнь злымь а добрымь на милованиe* „ai fost pus *spre* chinuirea celor răi, dar *spre* miluirea celor buni“. T. Lomtev, *Очерки по историческоту синтаксису русского языка* Moscova, 1956, p. 4012) rus. mod. *подарить на память* „a dărui spre amintire“ cf. pol. *kto ma uszy na sluchanie*, *niech slucha* (Vondrák, *op. cit.*). După cum se vede, în alcătuirea construcției slave cu *na* intră îndeosebi substantive nume de acțiuni, care exprimă un act în curs de desfășurare, considerat ca proces[1]. Aceeași este și structura construcției românești cu *spre*. O dovadă în plus — și cea mai sigură: construcția finală cu *spre* reproducere a tipului sintactic slav.

9. O asemenea confruntare a funcțiilor dr. *spre* cu cele ale sl. *na* ne conduce la constatări importante. Concordanțele dintre construcțiile slave și cele românești sînt evidente. Iată, de pildă, corespondentul slav al lui *spre* de relație („cu privire la, despre“) пѹтрьпи на мьнѣ „*să aibă răbdare față de mine*“, sau al lui *spre*, morfem al corespondentului de schimb („pentru, pe“): не продана быст на трьхъ сьтѣхъ пѣнѧзь „*n-a fost vîndută pe trei sute de dinari*“ (cf. dr. *preț spre nevinovați nu lua*, Coresi. *PS slavo-rom.*, ed. Hasdeu, fotocop. 39 = и мъзды на неповинныхь неприѧть). *Na* are în slavă, ca și *spre* în română, sensul de „pentru, în favoarea, în folosul“: благъ есть на неблагодатънагѧ „este bun pentru cei nemulțumitori“ (cf. dr. *spre oamenii tăi*, *bl(ago)s(lo)venia ta PS*, ed. Bianu, 7* dar și sensul — mai obișnuit — „împotriva, contra“ іже на вы речетъ „care va vorbi împotriva voastră“; гнѣвлѧи сѧ на брата „cel ce se mînie împotriva fratelui“ (cf. v. dr. *grăiră spre mine*, *PS*, ed. Candrea, 235/1; *gice reu sufletul mieu*, ibidem, 236/7. Dacă la acestea adăugăm sensurile contextuale care se pot explica prin latină, cum este cel de superpoziție, de mișcare de sus în jos și chiar

[1] V. T. P. Lomtev, *op. cit.*, p. 400 (235)

cel de adversitate *sŭper* („asupra, contra" există și în alte limbi romanice: v. fr. *sur lui venoit*, v. sp. *sobrel rey fizo grant crueldade*, v. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 482) rezultă că, excepție făcînd cele temporale, toate funcțiile dr. *spre* se găsesc în întrebuințarea sl. *na*.

În aceste condiții, singura interpretare justă a datelor oferite de examinarea amănunțită a întrebuințării prepoziției *spre* în dacoromână constă — pentru cea mai mare parte din cazuri — în eliminarea posibilităților de explicare în interiorul limbii române sau prin latină. Originea extensiunii sintactice și semantice a descendentului latin *sŭper* în dacoromână trebuie căutată în afara domeniului romanic în limbi care au dat o dezvoltare similară prepoziției de superpoziție. O asemenea caracteristică sintactică nu prezintă, în regiunile de est ale Europei, decît limbile slavă și greacă, care posedă prepoziții exprimînd situația pe loc, *deasupra* unui obiect, sau mișcarea în spațiu *către* un obiect, după cum sînt construite cu acuzativul sau cu locativul (dativul). Este situația sl. *na* care, urmat de un substantiv în cazul locativ, indică poziția superioară la suprafața sau deasupra unui obiect (în opoziție cu въ, v. A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I, 187); v. sl. на селѣ „pe cîmp", на небесехъ „în (pe) cer" (cf. v. dr. *spre ceriu*), s.-cr. *na zemlje*, rus *на степе*, bg. *богъ на небето*, ceh. *na stole*[1]; iar cînd este urmat de un substantiv la cazul acuzativ, indică direcția în spațiu plan (echivalent cu „către", „la"): v. sl. приде на гробъ „veni la mormînt", s.-cr. *ona ide na led*; bg. *отивамъ на юг* „eu merg spre sud", rus *на Одессу* „spre Odessa", ceh. *se obrací na jih*, „se întoarce spre sud". Din acest din urmă sens s-a dezvoltat, ulterior, funcția finală a prepoziției.

O întrebuințare asemănătoare are gr. ἐπί, care, în construcțiile cu genitivul, dativul sau acuzativul, poate funcționa ca prepoziție a superpoziției: ἐπ'ακροτατησῃ „pe vîrful" ἐπί θρόνον „pe tron", ἐπί ξένης „pe pămînt străin" (și de aici, toate sensurile derivate: acumularea, adversitatea) — sau cu genitivul și acuzativul ca prepoziție a direcției în spațiu plan, fără indicarea punctului final (deci

[1] Am folosit, în general, exemplele lui A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I, pp. 187—188 și W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, II, 304—305. Pentru bulgară, L. Beaulieux, *Gramm. lg. bulg.*, Paris, 1933, pp. 125—127. Pentru cehă, Fr. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny*, II, Praga, 1949, p. 640.

„către“, nu „la“): ἐπί Σαρδειου „spre Sarde“ (cu genitivul), ἐπί πυργον ἔβη „urcă spre turn“, ἐπί δεξιά „la dreapta“ (cf. R. Kühner, *Ausfürliche Gramm. der griechischen Spr.*, II, 495—505).

În sfîrşit, cu totul sporadic, şi albaneza întrebuinţează prepoziţia *mbë* „peste“, „deasupra“, în relaţii de direcţie: *mbë çanë?* „în ce parte“ (lit. „margine“) (com. Gr. Brîncuşi) cu unele valori comune cu ale prepoziţiei specifice de direcţie, *në* (cf. W. Meyer-Lübke, *ZRPh*, XXII, 1898, p. 495).

10. În această grupă de limbi est-europene se integrează româna, prin dialectul dacoromân, atunci cînd conferă unei prepoziţii de superpoziţie posibilitatea de a exprima direcţia şi de aici şi celelalte valori derivate (relaţie, scop). Această transformare semantică s-a petrecut de-a lungul vremii, în mai multe etape, dar ea nu caracterizează decît dacoromâna. Se poate afirma chiar, cu toată siguranţa, că ea a avut loc într-o perioadă de timp posterioară despărţirii dialectelor românei comune (pentru că o asemenea evoluţie semantică nu apare în celelalte dialecte sud-dunărene), dar că, în secolul al XVI-lea, ea era mai de mult efectuată, din moment ce primele documente literare româneşti netraduse o cunosc.

Întemeindu-ne pe aceste date esenţiale ale problemei noastre, putem determina, într-o oarecare măsură, care dintre limbile neromanice est-europene a putut acţiona direct asupra românei, în transformarea sintactică şi semantică a lui *spre*.

Fiind vorba de dacoromână singură, trebuie să înlăturăm dintru început albaneza, cu care româna are puncte comune în virtutea aceluiaşi substrat, deci într-o epocă străveche, anterioară românei primitive; dar nu numai faptul că o concordanţă româno-albaneză ar fi fost comună tuturor dialectelor româneşti ne obligă să renunţăm la o astfel de ipoteză, ci şi constatarea că, în albaneză, acest fenomen apare în mod sporadic, nesistematic, nefiind caracteristic structurii sale lingvistice. Din aceleaşi motive, chiar dacă o asemenea caracteristică este aici mai proprie, trebuie să excludem din discuţie şi greaca.

Procedînd prin eliminare, nu putem ajunge decît la explicarea prin slavă a acestei caracteristici sintactice româneşti. Şi aici este nevoie de o precizare: pentru a ne adresa influenţei slave este necesar să avem în vedere nu primele ei faze, în epoca de comunitate dialectală, ci numai acele

contacte mai tîrzii care au afectat, în mod separat, dacoromâna. În această arie, prepoziția *spre* a fost întrebuințată cu sensul „către", alături de sensul originar „pe, peste, deasupra", în felul sl. *na* „pe, peste, deasupra" și „către, la".

Există însă două indicii însemnate care ne pot apropia și mai mult de precizarea originii acestei transformări semantice. Unul este în legătură cu alegerea prepoziției *spre* drept corespondent al sl. *na*: de ce s-a recurs la această prepoziție, mai rară, care exprimă nu numai suprapunerea în contact („pe"), ci și la distanță („deasupra") cînd limba avea la dispoziție prepoziția *pre*, generală, mult mai uzitată, și, în primul rînd, cea mai proprie pentru a reda pe sl. *na*, prepoziția specifică a superpoziției prin contact?[1] Nu cumva avem a face aici cu un fenomen regional, caracteristic unei regiuni în care *spre* era mai des folosit? Dacă admitem o asemenea posibilitate, este numai pentru că datele actuale ale dialectologiei, cum reies din culegerea Petrovici, *ALRT*, II[2] și din monografia *Graiul și folclorul Maramureșului*, a lui T. Papahagi — îl atestă azi pe *spre*, cu valoarea lui „către", temporală sau abstractă („față de"), în graiurile ardelene; tot aici sînt semnalate de *ALR*, ca arhaisme, ultimele cazuri de *spre* „pe, peste" (v. mai sus, p. 514). Am putea presupune deci că evoluția semantică a lui *spre* „pe, peste" către indicarea direcției s-a petrecut în aceste regiuni, caracterizate prin folosirea mai obișnuită a lui *spre*, adică în regiunile în care de fapt au apărut și primele texte românești și la care au aparținut desigur și primii traducători. Numai aici, în aceste regiuni, foarte probabil în părțile nordice, s-a putut crea și procedeul artificial de a reda și în textele literare toate construcțiile slave cu *na* și *spre*, așa cum apare în primele traduceri,

---

[1] Diferența dintre *pre* și *spre* există, mai bine marcată, în cuplul sl. на | надъ; gr. ’επί | ὕπες, cele dintîi, prepoziții ale superpoziției prin contact, celelalte de distanță; în această privință vezi și R. K ü h n e r, *Ausführliche Gramm. der griech. Spr.*, II, 495. În română însă *spre*, avînd și sensul „pe, peste" și „deasupra", această distincție nu este atît de respectată.

[2] Datele anchetei Candrea-Densusianu-Sperantia, nedispunînd pentru regiunile de dincolo de Carpați de material rezultat din cercetări proprii, decît într-o mică măsură (Oaș, Hațeg, Săliște), sînt mai puțin concludente în privința confirmării întrebuințării lui *spre*.

ducînd la lărgirea considerabilă a întrebuințării acestei prepoziții[1].

Al doilea fapt esențial pentru judecarea problemei noastre este diferența de sens dintre indicarea direcției prin *spre* și aceea prin *na*, în limbile slave. Sl. *na* este o prepoziție a direcției atît imprecise, fără indicarea punctului de destinație, de tipul rom. *către*, fr. *vers*, germ. *gegen* [cf. slov. *odniest' ho na juh sa usilujú* „se străduiesc să-l ducă spre sud", ceh. *slunce se kloní na západ*[2] „soarele se pleacă spre apus"[3], bg. Македония е на запад и на югъ „Macedonia este la (spre) vest și la (spre) sud", rus. Поезд идёт на Москву „trenul pleacă la (spre) Moscova"], cît și a direcției limitate, cu punctul final precizat, de felul rom. *la*, fr. *à*, germ. *nach*, *zu* (cf. v. sl. придѫ на гробъ „veniră la mormînt", rus. я иду на завод „merg la fabrică", bulg. отивамь на театр „merg la teatru", pol. *iść na wesele* „a merge la munte"). Spre deosebire de prepozițiile corespunzătoare din limbile slave, *spre* indică în dacoromână numai direcția imprecisă, nelimitată în spațiu (cf. diferența dintre dr. *merg la școală* și *merg spre școală*). Această precizare semantică ne arată că întrebuințarea lui *spre* ca prepoziție de direcție nu putea să apară în vorbirea slavilor, pentru că aceștia ar fi conferit prepoziției românești amîndouă sensurile de direcție pe care le avea, în limba lor, *na*. Singura interpretare posibilă a acestei stări de fapte nu poate fi decît că r o m â n i i au fost cei care au folosit pe *spre* după modelul slavei, fără însă a cunoaște întrebuințarea acestei prepoziții în cele mai nuanțate aspecte interne. Să fi fost aceștia cei care traduceau textele slavone în românește? Greu de admis, pentru că o asemenea concluzie ar atribui întregului fenomen un caracter livresc, savant, care nu corespunde cu extensiunea lui *spre* cu sensul „către" în primele noastre documente netraduse, deci în limba vie. Mai probabilă ar părea apariția

---

[1] Aceasta înseamnă că poziția deosebită a *Psaltirii Hurmuzaki* față de celelalte traduceri ale *Psaltirii* din secolul al XVI-lea care constă tocmai în faptul că PH transpune consecvent sl. *na* prin *pre*, în timp ce toate celelalte *Psaltiri* apelează, în același scop, la *spre* — poate fi interpretată și regional: traducerea *Psaltirii Hurmuzaki* s-a efectuat în altă regiune decît celelalte.

[2] Asupra sensurilor și funcțiilor prepoziției *na*, în slovacă, vezi J a n O r a v e c, *Slovenská reč*, XXIII (1958), 4, p. 194 și urm. de unde am împrumutat și noi acest exemplu.

[3] Ap. *Příruční slovník jazyka českého*, III (N-O), Praga, 1938–1940, p. 2.

acestei transformări semantice într-o regiune bilingvă slavo-română, așa cum erau părțile de nord ale Transilvaniei înainte de românizarea totală a populației dacoromane slavizate, adică în secolele XII—XIII (pentru această dată, vezi Al. Rosetti, *Infl. lb. sl. merid.*, 20; în secolul al XII-lea, cînd sînt menționați pentru prima oară, românii nord-dunăreni reprezintă „fosta populație romanizată la care au venit să se adauge slavii romanizați"; E. Petrovici, în *Dezbaterile* din ședința lărgită a Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român de la 25 noiembrie 1958 asupra formării limbii și poporului român, București, 1959, p. 30, descrie mai amănunțit acest proces: „protoromânii" de limbă romanică au românizat populația anterior slavizată, sedentară, de origine dacoromană). În timp ce slavii învățau românește, graiul românilor (sau „protoromânilor") suferea, reciproc, anumite schimbări de structură internă, între care și transformarea semantică a acestei prepoziții de superpoziție. O asemenea ipoteză ne este confirmată de un fapt similar, petrecut într-un alt dialect românesc. Este vorba de folosirea prepoziției *pre (pri, pra)* ca indicator al direcției, cu valoarea prepoziției *la*, în dialectul meglenoromân, în construcții ca *si dusiră pri pulată* „se duseră la palat", pe care o semnalează Th. Capidan, *Megl.*, I, 182. În acest caz, trebuie presupusă fără îndoială influența greacă (sau bulgară) recentă, asupra meglenoromânilor bilingvi.

11. Examinarea istorică a întrebuințării atît de variate, în cursul timpului, a prepoziției *spre* în dacoromână pune, în ultimă instanță, probleme de ordin funcțional: care sînt consecințele transformărilor semantice și sintactice ale acestei prepoziții pentru sistemul prepozițional dacoromânesc?

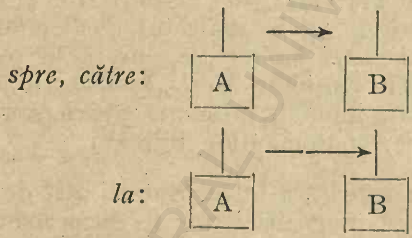
Evoluția lui *spre* de la posibilitatea de a reda superpoziția în contact sau la distanță, la aceea de a exprima direcția fără atingerea țintei a provocat mai întîi schimbarea reprezentării semantice fundamentale a acestei prepoziții. În dacoromână, *spre* trimite la o reprezentare spațială a direcției în spațiu plan, în care punctul de origine (A) și punctul de oprire (B) nu sînt precizate:

În acest mod, prepoziția *spre* devine echivalentă cu *către*, ambele exprimînd direcția limitată în intenție dar nu în fapt, și se deosebește de *la*, prepoziția direcției finite reale.

Este lesne de înțeles că o asemenea deplasare a atras după sine reorganizarea sistemului de prepoziții ale superpoziției și ale direcției. În ceea ce privește pe cele care indică suprapunerea, ieșirea lui *spre* din rîndul lor a contribuit la exprimarea mai explicită, prin prepoziții diferite sau adverbe în funcție prepozițională, a diverselor raporturi superpoziționale deținute de *spre*. *Pre*, *pre-spre*, *prestre*, *de(a)supră*, *asupră* preiau funcțiile lui *spre*, începînd din secolul al XVI-lea și sînt întrebuințate din ce în ce mai frecvent în limba literară[1].

Mai multe probleme pun însă prepozițiile care exprimă direcția, căci în această categorie l-a așezat evoluția limbii pe *spre*. *Spre* apare alături de *către* ca prepoziție de direcție, deosebită prin modalitatea de a exprima direcția, de *la* (sau de *pe* în construcții cu verbe de mișcare), prepoziții ale direcției precis limitate. Sau grafic:

Prima întrebare care apare acum este în legătură cu cauzele care au determinat îndreptarea lui *spre* direcțional către exprimarea direcției imprecis limitate. Cui se datorește faptul că, obținînd posibilitatea de a indica direcția în spațiu plan, după modelul sl. *na*, *spre* s-a apropiat, sinonimic, de *către* și nu de altă prepoziție a direcției, bunăoară de *la*? După părerea noastră, în stadiul actual al posibilităților de interpretare, o asemenea evoluție ar putea decurge din

---

[1] Un asemenea proces a avut loc și în alte limbi. Pentru franceză, cf. exemplele lui A. Meillet, *BSL*, 22, p. 74: *sur* înlocuit de *dessus*, *par dessus*; cf. Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax.*, II, 158: ...„*Präpositionadverbien treten im Laufe der Entwicklung vielfach an die Stelle der alten Präpositionen, weil sie die ausdrückende Beziehung schärfer und voller ausdrücken*".

însuși modul în care *spre* exprimă valorile superpoziționale; evoluția lui s-a îndreptat — în alte limbi romanice — chiar în interiorul valorilor superpoziționale sau temporale (fr. *elle va sur la trentaine*, sp. *sobre las dos* „spre două") — către sensuri aproximative, nedefinite (apropiate de cele ale urmașilor lui *versus*).

Cu toate acestea, în cursul evoluției limbii, *spre*, nou apărut alături de *către*, și-a definit o poziție proprie față de sinonimul său. Cea mai importantă diferențiere este aceea în legătură cu planul de distribuire. *Spre* funcționează mai frecvent în aspectele literare ale limbii, în limba literară; dintre toate sensurile lui, cel mai des întrebuințat în vorbire este cel temporal (vezi observațiile statistice pe baza materialului dialectal actual). *Către* în schimb apare frecvent și într-un plan și în celălalt, el este o prepoziție comună tuturor graiurilor dacoromânești și celorlalte dialecte ale limbii române; de aceea, întrebuințarea lui în vorbire este foarte largă. Dar *către* se caracterizează, în raport cu *spre*, și prin unele funcții sintactice, în a căror exprimare s-a specializat fiecare. După cum rezultă din compararea înlesnită de exemplele *DA*, s.v. către și ale *Gramaticii limbii române*, I, pp. 249—250, 374, *către* este mai propriu exprimării atitudinii subiective, abstracte față de cineva *răzvrătit către cer* (Bălcescu)[1] în timp ce *spre* apare mai obișnuit în indicarea direcției concrete, în spațiu plan, sau în raporturile temporale sau finale. Diferențele acestea sînt însă mult prea mici pentru a putea fi sesizate într-o privire de ansamblu, prin natura ei sumară. Între cele două prepoziții, în urma apropierii limbii vorbite de limba literară, s-au produs contaminări și analogii care au făcut ca un vorbitor obișnuit al dacoromânei actuale să simtă întru totul sinonime pe *către* și pe *spre*, în funcția de indicare a direcției fără ajungere la țintă.

În acest fel româna a căpătat azi posibilitatea de a exprima mișcarea în spațiu în direcția unui punct îndepărtat, prin două prepoziții: *către, spre*. Ea se deosebește deci de celelalte limbi romanice care nu dispun, în același scop, decît de un singur urmaș al lat. *versus*.

---

[1] Exemplele, din *DA*, t. I, p.II (c), p. 216.

Iată consecințele ultime — pe plan structural — ale acelei „Eigentümlichkeit innerhalb des Rumänischen" observate de W. Meyer-Lübke, *Rumänisch* spre, *ZRPh*, XXII, 1898, p. 495, încă de la sfîrșitul secolului trecut și explicate prin influența mediului lingvistic înconjurător, slav și autohton. O analiză amănunțită confirmă astăzi pe deplin originea slavă a fenomenului. W. Meyer-Lübke a avut dreptate!

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONCLUZII

Examenul comparativ în perspectiva celorlalte limbi romanice, așa cum a fost întreprins în paginile precedente, sumar și limitat la unele aspecte gramaticale, ne permite să să tragem o serie de concluzii privitoare la poziția limbii române. Prima afirmație care trebuie din nou și mereu subliniată este că structura gramaticală a limbii române este latină și că elementele care o separă de celelalte idiomuri romanice nu constituie, în general, caracteristicile ei de primă însemnătate. Pe de altă parte, trebuie să constatăm că, în ansamblu, caracteristicile limbii române nu sînt atît de izolate de lumea romanică precum ar putea să se creadă la prima vedere. Individualitatea gramaticală a românei constă în conservarea unor trăsături latine pe care celelalte limbi romanice le-au părăsit în cursul evoluției lor, precum și într-o serie de particularități achiziționate de-a lungul timpului, în urma contactului cu mediul lingvistic înconjurător sau prin inovații interne. Cu toate acestea, ceea ce caracterizează româna este convergența tuturor acestor aspecte: româna nu se diferențiază de celelalte limbi romanice printr-o trăsătură non-latină, ci prin restructurarea elementelor latine înseși. Tot ceea ce, în română, ar putea fi considerat nelatin sau neromanic poate fi descoperit și în alte limbi romanice, dar cu altă pondere în sistem. Limitîndu-ne, bunăoară, la cîteva exemple, precum este acela al genului neutru la substantive, existent în română dar și în italiană (p. 14) sau, în flexiune, la formele cazuale de vocativ (p.23) sau la construcția dativului adnominal, adăugînd, aici, exemple din domeniul pronumelui (distincția său/lui, *p. 33; dativul pronumelui personal cu funcție posesivă, p. 35), din domeniul verbului (existența supinului, p. 21) sau chiar din domeniul instrumentelor sintactice (conj.* iar*), constatăm că ele reprezintă dezvoltări ale unor fenomene existente și în latină.* Nihil in dacoromanico quod non est in latino... *Dar aceste fenomene apar și în limbile non-latine care au venit în contact*

cu româna, într-un mod sau altul, în cursul evoluției ei. Forța individuală a românei constă deci în capacitatea ei de a face din asimilarea unor elemente străine noi o modalitate de întărire a structurii sale latine: absorbția mărește puterea de conservare.

Această caracteristică a românei nu se poate explica decît printr-o ipoteză care nu poate părea cîtuși de puțin hazardată. Dezvoltarea în limba română tocmai a acelor trăsături latine care au corespondențe în limbile non-latine înconjurătoare poate constitui o dovadă că aceste identități rezultă din vorbirea celor care învățînd latinește au întărit în latina folosită de ei trăsături caracteristice ale limbii lor materne.

Nu este însă aceasta o confirmare — la nivelul gramatical — a afirmațiilor unor romaniști ca S. Pușcariu, E. Gamillscheg, Al. Rosetti, care, pornind de la constatări fonologice, lexicale sau pur istorice, au susținut că, în cursul secolelor, vorbitori de limbi nelatine (în special slavi) au învățat dacoromâna? Iată de ce Romania orientală, înainte de a fi o Romanica illyrica, greaca *sau* slavica, *este latină. A vorbi, în acest caz, despre caracterul aberant de la structura general romanică a unui fapt gramatical românesc — fără a fi luat, în prealabil, în considerare posibilitatea existenței și a dispariției sale, în latină — înseamnă a simplifica problema specifică a limbii române: aceea de a-și fi păstrat romanitatea prin contribuții neromanice. Ele sînt deci în egală măsură, fapte de substrat și de superstrat.*

Această unitate dialectică dintre o structură latină conservatoare și o tendință spre inovație în direcție romanică, adeseori favorizată de factori non-romanici, au asigurat limbii române, între limbile romanice, calitatea de a fi, într-un complex de factori socio-lingvistici, așa cum o denumea Matteo Bartoli, o „spiccata individualità". Astfel spus, limba română este o punte între romanitate și non-romanitate în răsăritul Europei.

ANEXE

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PROBLEME DE LEXIC ROMÂNESC ÎN PERSPECTIVĂ ROMANICĂ

În seria de *Sitzungsberichte* a Academiei de Științe din Bavaria, secția filozofie-istorie, a apărut lucrarea cunoscutului romanist de la München, G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch einer romanischen Sprachgeographie* (München, 1954). Este, după cum specifică și subtitlul, o „încercare de geografie lingvistică romanică", în care se aplică tezele lingvisticii spațiale gilliéroniene și bartoliene, pentru a explica dezmembrarea unității lingvistice (relative) a Romaniei. Autorul urmărește procesul în domeniul lexicului, analizînd soarta a 51 de inovații în cursul evoluției limbilor romanice. Se întrevăd astfel, chiar în interiorul latinei, trei straturi de cuvinte diferențiate temporal, în urma acțiunii factorilor determinanți ai istoriei (cultură, comerț, relații sociale, structură psihică). În afară de acestea, dezvoltarea independentă a limbilor romanice, în urma acțiunii substratului, a influenței limbii grecești și a împrumuturilor din alte limbi, drept consecință a transferurilor de populație sau a relațiilor culturale și comerciale etc., a adîncit diferențierile interromanice. În desfășurarea procesului de înnoire apare clar jocul de forțe din interiorul sistemului limbii: coliziunea omonimică, tendința către creații mai expresive și aceea de întărire a corpului fonetic al cuvintelor, deplasările semantice înăuntrul unei categorii de noțiuni înrudite, interdicțiile de vocabular etc. Discutarea acestor probleme se întemeiază pe cercetări proprii, consemnate în studii anterioare (cf., spre exemplu, cazul sic. *pumu*, *accattari*, discutat în *Gallo-italienische Sprachkolonien am Golf von Policastro*, în *ZRPh*, 61, p. 79 sq; sic. *aguggia*, *cassanu*, în *Colonizazzione gallo-italica nel Mezzogiorno d'Italia*, *Mélanges Mario Roques*, I, 88; sic. *testa*, *dumani* în *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Roma, 1933, p. 55 și urm.), dar și pe rezultatele cercetărilor altor romaniști (P. Aebischer, K. Jaberg,

J. Jud, S. Puşcariu, A. Ch. Thorn, M.L. Wagner, W. von Wartburg.).

Lucrarea lui G. Rohlfs apare astfel ca o sinteză a celor mai însemnate studii de lexicologie romanică. În acelaşi timp, ea constituie o nouă şi utilă contribuţie, de pe poziţiile moderne ale dialectologiei, la aprofundarea problemei diversificării lingvistice a teritoriului Romaniei, pe care au studiat-o cu ani în urmă, în ansamblu, G. Gröber, M. Bartoli şi W. von Wartburg.

Concluziile la care ajunge G. Rohlfs, în urma examinării răspîndirii geografice a celor 51 de cuvinte, aduc contribuţii eficiente la cunoaşterea legăturilor genetico-structurale dintre limbile neolatine. Autorul subliniază astfel individualitatea bine conturată a limbilor extremului est şi vest al Romaniei (româna, spaniola, portugheza) (pp. 86—87) şi, dimpotrivă, slaba diferenţiere lexicală a celor din centru, în domeniul gallo-italic (p. 88). În ceea ce priveşte Italia, Rohlfs insistă asupra asemănărilor de vocabular dintre Sicilia şi regiunile nord-italiene, explicabile prin valurile de colonizatori care s-au revărsat asupra teritoriilor din sud pornind din părţile gallo-italice (p. 88). Astfel se lămureşte şi contrastul lingvistic dintre Calabria de nord, conservatoare, deci arhaizantă, şi Calabria de sud, bogată în elemente greceşti, dar săracă în elemente lexicale vechi: aceasta din urmă se găseşte sub influenţa lingvistică a Siciliei (p. 88).

O altă serie de observaţii privesc retoromana. Autorul relevă apropierile dintre formele lexicale retoromane şi cele din nordul Italiei şi din Franţa (p. 88). Interesante sînt îndeosebi corespondenţele dintre retoromană şi română *(melum, ficătum, salire, rogare)* (p. 89). Această structură lexicală mixtă se datoreşte, de bună seamă, contactului pe care îl are retoromana deopotrivă cu regiunile de vest şi de est ale Romaniei[1].

Referitor la Sardinia, se subliniază caracterul ei arhaic (p. 89), păstrător al unor forme lexicale dispărute din celelalte regiuni romanice sau existente şi în dialectele sud-italiene. În sardă se observă de asemenea numeroase infiltraţii din spaniolă şi catalană.

Pentru această din urmă limbă, studiul lui Rohlfs aduce contribuţii preţioase la precizarea locului ei printre

[1] Concordanţe între dialectele retice şi română au fost semnalate şi de O. D e n s u s i a n u, *HLR* I, 227.

limbile gallo- și ibero-romanice. Analiza a 33 de cuvinte, diferite în franceză-provensală și în spaniolă, descoperă autorului corespondența în 28 de cazuri a provensalei cu catalana. Astfel, Rohlfs conchide, alăturîndu-se părerilor lui F. Diez, W. Meyer-Lübke, E. Bourciez și A. Griera, că, în esență, catalana aparține domeniului gallo-romanic: „das Katalanische ist in der Hauptsache eine «dépendance» des Provenzalischen" (p. 92)[1].

*

Fără îndoială că o asemenea cercetare — care, din examinarea a 50 de hărți, a ajuns la concluzii ce confirmă tezele curente în romanistica contemporană — a avut de rezolvat o serie de probleme de metodă. Prima și cea mai însemnată este în legătură cu relativitatea rezultatelor. Studiile de geografie lingvistică au, în general, în vedere un număr restrîns de fapte împotriva cărora se poate găsi oricînd un număr egal de cazuri contradictorii. Cît de întemeiate pot fi deci astfel de concluzii parțiale? Iată de ce s-a susținut cu dreptate[2] că buna metodă a geografiei lingvistice cere examinarea t u t u r o r cazurilor pentru a elabora concluzii lipsite de dubiu. Sub acest raport, G. Rohlfs a știut să-și extindă cercetarea la un număr mai mare de cazuri, justificîndu-și concluziile prin statistici amănunțit întocmite (cf. analiza materialului lexical catalan). Totuși, rămîn și afirmații asupra cărora mai poate pluti îndoiala: analiza făcută de G. Rohlfs descoperă, bunăoară, 13 cuvinte proprii francezei și numai 5 cuvinte specifice retoromanei. Să fie retoromana î n g e n e r a l mai săracă în tipuri lexicale proprii sau este vorba de o constatare care se limitează numai la cazurile examinate?

O altă dificultate în cercetările de geografie lingvistică o constituie posibilitatea de a discerne între elementele limbii, pentru a lua în considerare în special pe acelea

---

[1] Păreri asemănătoare cu privire la poziția catalanei au exprimat, după cum arată G. R o h l f s (p. 201), și H. B i l c h e r, *Die Stellung des Katalanischen zum Provenzalischen und Kastilischen* (teză de disertație netipărită), München, 1950 și H. K u e n, *ZRPh* 66, 1950, p. 108 și urm.

[2] A. R o s e t t i, *Sur la méthode de la géographie linguistique*, în „Mélanges de linguistique et de philologie", Copenhague — București, 1947, p. 417 și urm.

care au o însemnătate funcțională deosebită. Se știe că în domeniul vocabularului, existența noțiunilor mai mult sau mai puțin importante pentru viață și a cuvintelor cu o frecvență mai mare sau mai mică în vorbire a readus, în ultima vreme, în discuție conceptul unui fond esențial de cuvinte al limbii. El capătă aplicare în studiile istorico-comparative, dînd posibilitatea de a verifica legăturile genetice dintre două limbi și în domeniul lexicului. Nu sînt de făcut, în general, din punctul de vedere al importanței elementelor lexicale examinate, reproșuri lucrării lui G. Rohlfs. Autorul s-a ocupat de cuvinte desemnînd noțiuni de primă însemnătate (nume de rudenie, de părți ale corpului, de animale, arbori, termeni agricoli, numele zilelor săptămînii etc.) și de elemente indispensabile ale structurii gramaticale a limbii (pronume, conjuncții). Ar fi fost totuși necesară, în concluzii, o d i s t i n c ț i e sub acest raport a elementelor examinate: în limba română de pildă, are o mai mare valoare probantă independența tipurilor lexicale în cazul *iubi*, *merge*, *picior*, *femeie*, *lingură*, decît în cazul *prepeliță*, *croitor*, *zidar*, *chior*. Primele, făcînd parte din fondul esențial vocabularului limbii, atestă diferențieri timpurii, unele chiar în interiorul latinei vulgare orientale; celelalte sînt, de bună seamă, apariții mai recente, secundare.

În legătură cu aceasta nu putem să nu remarcăm că, în concluziile lui G. Rohlfs, lipsește în general o ordonare consecventă în timp a deosebirilor lexicale dintre limbile romanice. Autorul este preocupat de această problemă numai întrucît privește latina, în sînul căreia stabilește trei straturi de inovații (pp. 93—94). O asemenea perspectivă istorică însă ar fi putut să fie extinsă și asupra epocii moderne a limbilor romanice, cu atît mai mult cu cît concluziile autorului privesc vocabularul romanic în componența lui actuală. Ar fi fost deci necesar, în concluzii, o considerare stratigrafică a materialului studiat, conformă cu indicațiile lui M. Bartoli, care, în *Caratteri fondamentali delle lingue neolatine*[1], distingea în procesul definirii individualității limbilor romanice trei faze: latină, romană și romanică. O astfel de cercetare ar fi relevat faptul că, în materialul examinat de G. Rohlfs, româna se caracterizează îndeosebi prin tipuri lexicale proprii provenite din s u p e r s t r a t

[1] *Saggi di linguistica spaziale*, Torino, 1945, pp. 76—77.

[*strugure* (?), *croitor*, *zidar*, *iubi*, *trăi*, *război*, *cocoş*, *sosi*, *burtă*, *chior*, *stejar*], în timp ce italiana şi franceza — prin creaţii latineşti tîrzii. Se degajă astfel constatarea că româna a renunţat mai repede decît surorile ei vestice la elementele latine, recurgînd la împrumuturi din alte limbi. Aceasta înseamnă, în fond, că româna a părăsit mai devreme comunitatea latină şi că, deci, individualitatea ei lexicală s-a putut contura într-o epocă timpurie, anterioară momentului dislocării celorlalte limbi romanice. Iată aşadar confirmată teza lui M. Bartoli, care susţine că inovaţiile de vîrstă romanică datorită superstratului apar în mai mare măsură către periferia Romaniei[1]. Comparînd însă româna, caracterizată în cercetarea lui G. Rohlfs de 11 elemente lexicale provenite din superstrat (din 25 de tipuri proprii), cu spaniola şi portugheza, în care numai 3 cuvinte sînt împrumuturi (din 18 tipuri proprii), rezultă foarte clar că româna se remarcă printre celelalte limbi romanice, chiar faţă de cele periferice, printr-o structură lexicală mult mai bogată în elemente alogene. Constatarea, explicabilă dacă ne gîndim la condiţiile istorice în care s-a dezvoltat romanitatea orientală, ar merita o examinare atentă în lumina întregului vocabular al limbii române.

*

Observaţiile de amănunt sugerate de lucrarea lui G. Rohlfs se vor referi îndeosebi la problemele limbii române. Trebuie să remarcăm totuşi că, din acest punct de vedere, nu sîntem cei dintîi care întreprindem o astfel de operaţie. Un examen similar, deşi poate prea sumar, a făcut şi I. Popinceanu în *Orbis* IV, 1955, 2, p. 539 şi urm. Nu va fi deci de mirare dacă notele noastre se vor uni, pe alocuri, cu cele cuprinse în recenzia acestuia, dar nici dacă ele se vor deosebi uneori.

Prima şi cea mai însemnată problemă este aceea a izvoarelor. După cum se poate remarca, şi cum însuşi autorul recunoaşte în prefaţă, profunzimea cercetării sale este întrucîtva inegală. Dacă în ceea ce priveşte italiana, franceza şi spaniola, materialul în discuţie a fost recoltat din atlasele lingvistice dar şi din cercetări monografice privitoare la aspectele cele mai variate ale limbii (limbă literară

[1] M. Bartoli, *op. cit.*, p. 107.

— limbă vorbită — argot, limbă veche — limbă modernă), pentru celelalte limbi romanice (româna, retoromana), documentarea s-a limitat numai la consultarea hărților atlaselor (și acestea parțial apărute), în unele cazuri, chiar, ea oprindu-se la nivelul limbii literare. Sînt de vină, în primul rînd, condiții obiective: lipsa atlaselor lingvistice ale tuturor limbilor romanice, insuficiența informației în domeniul dialectologiei și lexicologiei; dar, alături de ele, trebuie să luăm, desigur, în considerare și unele motive subiective care au îndemnat pe eminentul italienist să dea preferință domeniilor sale predilecte.

Procedînd astfel, autorul s-a privat însă de o serie de surse prețioase cuprinzînd materialul necesar. În ceea ce privește limba română, sînt de menționat în primul rînd monografiile fundamentale ale dialectelor sud-dunărene (S. Pușcariu în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan), *Studii istroromâne*, I—III, București, 1906—1929; Th. Capidan, *Aromânii*, București, 1932; Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I—III, București, 1925—1935, care cuprind mai multe date decît cele existente în *ALR*, precum și dicționarele cele mai însemnate [I.A. Candrea — Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române, Elementele latine (A-Putea)*, București, 1914; *Dicționarul limbii române* al Academiei Române *A-De, F- Lojniță*; I.A. Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, București, 1931]; de asemenea, nu au fost luate în considerare cercetările din domeniul limbii române vechi (I.A. Candrea, *Psaltirea Scheiană, I Introducere, II — Text, glosar*, București, 1916; O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, VI, București, 1946). O astfel de lărgire a cîmpului de informație, asociată cu rezultatele obținute în urma despuierii *ALR*, ar fi putut adeseori schimba cu profit concluziile autorului. În cele ce urmează vom încerca, din perspectiva unui material mai bogat de limbă română, a corecta sau completa studiul întreprins de G. Rohlfs.

Să începem cu observațiile referitoare la ariile de răspîndire stabilite de autor pentru unele cuvinte. Nu fără surprindere se poate constata urmărind hărțile nr. 23 (*uva-racemus*, p. 39), nr. 13 (*ire-ambulamus*, p. 28) și nr. 28 (*cuna-bertius-vehiculus*, p. 56), că româna nu apare inclusă în domeniul care cunoaște pe urmașii lat. *uva*, *ire*, *cuna*. Aceste cuvinte sînt atestate însă și în română, în materialul care a scăpat

informației autorului. *Uva* > rom. *auă* apare în *Psaltirea Scheiană* CLIII, 14: *sînge de auă* (Densusianu, *HLR*, 493) și azi regional în Oltenia și sud-vestul Munteniei (Candrea-Densusianu, *DE*, p. 16). *Auă* apare în special cu sensul „fructul strugure". În limba veche *strugure* însemna propriu-zis „ciorchine", într-o construcție ca *un strugure de auă* (cf. azi mold. *un strugure de poamă*[1]) (Densusianu, *GS*, V, 175). Trecerea semantică *strugure* „ciorchine">*strugure* „fruct" este deci paralelă cu evoluția lat. *racemus* „ciorchine"> fr. *raisin* „strugure-fruct". Fonetismul cu *a*-protetic care ar proba originea sud-dunăreană, aromână, a cuvîntului, poate fi explicat și prin dacoromână, unde proteza și afereza lui *a*- sînt fenomene fonetice frecvente (Rosetti, *ILR*, IV, 92-93).

Ire>rom. *i* nu s-a pierdut cu totul în română, cum afirmă Rohlfs (p. 30 n. 3). În afară de istr. *ii* „a merge" (Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 214), cuvîntul apare în româna veche: *acmu după tine imu cu toată înema* (*Psaltirea Scheiană*, CLVIII, 41), *voi i întru adevărul tău* (*Psaltirea Hurmuzachi*, LXXXV, 11) (ap. Densusianu, *HLR*, II, 497). Sub forma de imperativ *ire* circulă și azi ca interjecție: *i*! „du-te!" „mergi!" (T. Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale*, „Grai și suflet", III, 2, p. 6).

Și *vadere* este atestat pe teritoriul României. El continuă să trăiască în ar. *se vai* (Capidan, *Arom.*, p. 493: *și acasă să ți vai* „acasă să mergi") și dr. reg. (Trans.) *vă*, *vați* (*vareți*) „du-te!", „duceți-vă!" (prez. imp. 2 sg., pl.); *vă* apare și în *Palia* de la Orăștie: *Și zise Domnul cătră Aron: vă înaintea lui Moisi în pustie* (Ex. 4,27; ap. Tiktin, *DRW* s.v. *va*). Tot Tiktin îl presupunea a fi existînd în exprimarea muntenească familiară *mai va* „es ist noch weit, es dauert noch". Pușcariu vorbea chiar de intrarea verbului *vadere* în paradigma de conjugare a lui *velle*, ca auxiliare în formele de viitor 3 sg. *va*, pl. *vom* (*DR*, VI, 389), ceea ce de fapt nu poate fi demonstrat, ambele forme putînd fi foarte bine explicate din *velle* (>*volere*), ca și *voi*, *vei*, *veți* (C. Preda, *GS*, VI, 307 și urm.; Al. Rosetti, *ILR*, I, 138).

Cuna este cunoscut în română, contrar afirmațiilor autorului („unbekannt ist *cuna* auch im Rumänischen", p. 57), sub forma ar. *cună* „leagăn" (Capidan, *Arom.*, p. 148): *lo-tsi dracu cuna* „lua-ți-ar dracu leagănul" (Capidan,

---

[1] În Moldova și azi *strugure* „ciorchine" (Candrea, *Dicționarul enciclopedic* s.v.).

[2] Capidan, *Arom.*, 225; Candrea-Densusianu, *DE*, nr. 117.

Arom., p. 342), iar *petrarius*, cum a remarcat și I. Popinceanu (*op. cit.*, p. 541), apare și în rom. *pietrar* „zidar" în nordul Moldovei (cf. și *ALR*, II, 1, întreb. 3758), care ar putea fi însă mai degrabă o formație românească cu sufixul *-ar*[1]. În sfîrșit, tezaurului lexical al românei i-a fost transmis lat. *mulier* > dr. *muiere*, ar *mul'ere*, megl. *mul'ari*, istr. *mul'ere*, nefiind un tip lexical specific spaniol, cum afirmă autorul la pp. 79 și 86.

Și alte limbi romanice au fost lipsite de o serie de atestări. Tipul *ne-mica* considerat de autor ca existînd numai în română (p. 24: „beschränkt auf Rumänien") apare și în retoromană: eng. *nimia*, friul. *nemighe* [cf. și it. (v. ven.) *nemiga*] — *REW*³ 5885. Tot astfel, *uva* apare în retorom. eng. *üya*, friul. *uve* și în sard. log. *ua* — *REW*³ 9104. *Captare* „sehen" nu apare numai în Romania de sud-vest (p. 46), ci și în regiunile de est: vegl. *kapta* (Bartoli, *Dalm.* II, 370). Menționarea acestor cazuri ar fi mărit numărul concordanțelor dintre română și retoromană, precum și dintre română și spaniolă, consecințe ale conservării formelor în arii izolate și laterale.

În legătură cu elementele lexicale moștenite de limba română din latină nu sînt lipsite de interes nici atestările indirecte: cuvinte dispărute din limba de azi își dovedesc existența într-o epocă mai veche prin derivatele pe care le-au lăsat în urma lor. Într-o astfel de situație este *caecus*: deși înlăturat pretutindeni în răsăritul Romaniei de *orbus*, prezența lui odinioară este confirmată de derivatul *caecia* > *ceață*. Și *camba* trebuie să fi fost o dată viu pe aceste meleaguri: ni-l atestă formația verbală *a gîmba* „a pune gheara pe cineva, a-l înhăța, a-l prinde" (Candrea, *DE*, 545). *Vitulus*, de asemenea dispărut în urma înlocuirii cu *vitellus*, a lăsat în loc pe *vituleus** > dr. *vătui* „junger Bock", ar. *vitul'u* „Zicklein von einem Jahr", mgl. *vitul'u* „Lamm" (Pușcariu, *EWRS*, 175), cu o explicabilă deplasare a sensului în mediu păstoresc. Dimpotrivă, în cazul lui *spatula*, derivatul a fost acela care a dispărut din răsăritul Romaniei lăsînd în locu-i cuvîntul primar *spatha*. Acesta a suferit în răsăritul Romaniei o transformare semantică asemănătoare cu aceea a diminutivului său: lat. *spatha* > rom. *spată*, pl. *spate*, *spete* „Schulterblätter, Rücken", ca și lat. *spatula* > fr. *épaule* (Pușcariu, *EWRS*, 148). Menționarea

---

[1] Cuvîntul există și în sudul Moldovei, mai ales cu sensul „sobar"

unor asemenea mărturii ar fi lărgit perspectiva istorică a cercetării lui G. Rohlfs.

Și etimologiile stabilite de autor pentru unele cuvinte românești necesită o serie de cercetări. Faptul că ele se deosebesc nu o dată de cele consemnate în dicționarele etimologice de bază ale limbii române este cu atît mai surprinzător, cu cît nici o explicație suplimentară nu vine să justifice părerea autorului.

Cum a ajuns, bunăoară, G. Rohlfs să considere (p. 62) că rom. *trăi* este urmașul lat. *trahere (> *tragere)*, atît de deosebit ca sens? Etimologia este și mai puțin posibilă dacă ne gîndim că româna a moștenit pe **tragere* sub forma *trage* (*REW*³, nr. 8841; Pușcariu, *EWRS*, nr. 1752). *Trăi* ne trimite fără îndoială la vsl. *trajati* „dauern", și ca sens și ca formă.

Nici rom. *stejar* nu i se dă o etimologie justă: autorul îl consideră „ein Wort aus einer untergegangenen Balkansprache" și îl discută în cadrul acțiunii substratului asupra limbilor romanice. Într-adevăr, s-a susținut o dată în lingvistica românească originea autohtonă a acestui cuvînt (Hasdeu, *Ist. crit.*, II, 67); ipoteza a fost părăsită însă cînd Cihac (*Diction. d'étym. daco-roum.*, II, 366—367) a dovedit, nu fără oarecare dificultăți de sens și de accent, proveniența slavă: cuvîntul apare în toate limbile slave: bg. *stežer*, *stožar*, ceh. *stožar*, vsl. *stožer* „tronc, gond d'une porte", cr. *sterž* „sorte de chêne". Tiktin (*DRW* s.v.) indică și evoluția semantică probabilă. În sfîrșit, faptul că și ceilalți termeni care denumesc această noțiune provin din aceleași limbi (bg. s-, cr. *gorun* > rom. *gorun*, bg. *granica* > rom. *gîrniță*, srb. *šledun* > rom. *șledun*) este încă un motiv ca să nu ne îndoim de originea slavă a cuvîntului. *Stejar* este deci, după toate aparențele, un element de superstrat[1].

Rom. *cocoș* nu-și găsește locul potrivit acolo unde îl discută Rohlfs: *cocoș* nu poate fi considerat în română o creație onomatopeică de tipul fr. *coq*, retorom. *cot*. Termenul a fost împrumutat ca atare dintr-o limbă slavă: vlg. *kokoti*, rus. *kokoši*, sl. *kokoš*, ceh. *kokot* „Hahn" [față de

---

[1] Ipoteza originii autohtone nu trebuie totuși definitiv exclusă: s-ar putea ca *stejar* să fi fost transmis limbilor slave din limba populațiilor balcanice preromane. Dar nici o dovadă palpabilă nu ne conduce spre o asemenea afirmație. Pe de altă parte, prezența cuvîntului în cehă ar pleda împotriva originii balcanice.

bg. *kokoš*, *kokoška*, rus. *kokoška* „Henne" (Berneker, *SlEW*, I, 541)]. Valoarea onomatopeică a cuvîntului nu a fost sensibilă decît în slavă; pentru română, *cocoş* este un simplu împrumut.

Mai complicată este etimologia rom. *potîrniche*, pe care Rohlfs o stabileşte apelînd la contaminarea dintre lat. *coturnix* şi sl. *podpoda*. Pe ce se întemeiază însă o asemenea ipoteză? Autorul nu aduce în sprijinul punctului său de vedere decît o observaţie în nota de la p. 65: „Man beachte die Ähnlichkeit des Lautrythmus zwischen rum. *potîrniche* und kroatisch *prepelica (pipelica)* «Wachtel»".

O astfel de afirmaţie nu poate să nu genereze o serie de obiecţii. Mai întîi, trebuie arătat că *coturnix* nu satisface întru totul forma românească. Spre a justifica rom. *potîrniche* trebuie să pornim de la diminutivul **coturnicula*. După Puşcariu, *DR*, X, 2, 375, această formă ar fi putut, singură, să evolueze spre *potîrniche*, după ce a trecut printr-o fază **poturnicula* în urma disimilării *c — t* > *p — t*. Dar formele aromâneşti *pitrunicl'e*, *piturnicl'e*, *pituricl'e* trimit la un mai probabil **perturnicula*, rezultat din *coturnicula* + *perdix* (Puşcariu, *EWRS*, nr. 1364; Candrea-Densusianu, *DE* nr. 1434), cu atît mai mult cu cît o astfel de contaminare există, e drept, în favoarea lui *perdix*, şi în it. *pernice*, vegl. *penaika*, engad. *perniš*, friul. *pernis* (*REW* nr. 6404). Această combinare lexicală se datoreşte confuziei produse în urma asemănării dintre două păsări din ordinul galinaceelor.

Pentru română, procesul trebuie să se fi petrecut astfel: lat. *perdix* dispărînd, noţiunea denumită de el a fost desemnată cu termenul *coturnix*, iar pentru aceea pe care o desemna *coturnix* s-a recurs la un cuvînt slav: *prepelica* (scr. *prepelica*, *plepelica*, slov. *prepeliča*, ceh. *křepelice*, Cihac, *Dict. d'étym. daco-roum.*, II, 289) > *prepeliţă* — din păcate însă, neînregistrat de Rohlfs.

Rezultă de aici că contaminarea *perdix* + **coturnicula* nu este o simplă presupunere filologică: realitatea ei e dovedită prin trecerea lui *coturnix* în aria semantică a lui *perdix*. De ce să renunţăm atunci la această etimologie verificată atît în planul limbii române, cît şi în celelalte limbi romanice, pentru una nouă, lipsită de confirmări similare?

Dar faptul că rom. *potîrniche* denumeşte noţiunea „perdix" şi nu pe aceea de „coturnix" a scăpat din vedere lui

G. Rohlfs. El traduce rom. *potîrniche* prin germ. *Wachtel*. Acesta este însă numele german al prepeliței, *Coturnix communis*. *Potîrniche*, *Perdix cinerea* trebuia redat prin germ. *Rebhuhn* (v. și I. Popinceanu, *op. cit.*, p. 541). Presupusa identitate dintre rom. *potîrniche* și cr. (rom.) *prepelica* l-a îndemnat pe autor să apropie cele două cuvinte și sub aspect fonetic: faptul că cele două cuvinte au în comun labiala *p* și vocala prepalatală *i* ar fi un indiciu că ele sînt rezultatul unei „Lautmalerei". Nu ni se pare însă suficientă această concordanță fonetică pentru a susține originea onomatopeică comună a celor două cuvinte. Este vorba mai degrabă de o asemănare întîmplătoare a unor cuvinte de origine și cu sens diferit[1].

În sfîrșit, dăm, în cele ce urmează, o serie de completări și de precizări cu privire la unele fapte de detaliu:

p. 11: *Furnus* există și în română: arom. *furnu* (Capidan, *Aromânii*, 149). Pentru română nu e nevoie să presupunem faza **sorus* < *soror*, după *nurus*. *Soror* satisface fonetismul românesc, în care *-o* > *-u soror* > *soru* > *sor*. *Venter* are în rom. *vintre* un sens oarecum deosebit de *pîntece*, *foale*, *burtă*. *Vintre*, în regiunile unde mai este cunoscut, înseamnă „organ genital feminin", „diaree" (*ALR*, I, h. 43) și se găsește, ca multe arhaisme, mai adesea în graiul femeilor (Pușcariu, *Limba română*, I, 345). Alături de *vitreg*, în română apare *mașteh*, *măștihoi* < v. sl. *mašteha*, regional și în limba veche. În română, regional (Trans.) se folosește *u̯orb d'on u̯ot'* „chior" (*ALR*, I, p. I, h. 67), pe deplin paralel cu lat. *orbus aboculis*. Pe lîngă *a sosi*, româna populară folosește și pe *a ajunge (la)*. (Cf. it. *giungere*, sicil. de est *juntari*, p. 38 n. 4). Sensul „partir; weggehen" al lat. *plĭcare* a fost explicat de Densusianu (*HLR* I, 193) prin intermediul limbajului milităresc, prin fazele: „*céder le terrain*" > „s'en aller". Explicația propus de Meyer-Lübke și acceptată de G. Rohlfs, care

---

[1] Numele popular al *prepeliței*, rom. *pitpalac*, are, într-adevăr, la bază onomatopee de tipul it. *pampalek*, pg. *paspalhar*, *parpalhaz*, care pornesc de la strigătul ei (Cf. magh. *pittpalátty*, alb. *potpološke*. Cihac, *Dict. d'étym. daco-roum.*, II, 289), dar aceste cuvinte ies din domeniul romanic.

pornește de la situația strîngerii corturilor în vederea plecării, alăturînd-o de cat. *plegar* „a înceta lucrul; a pleca" este însă mai atrăgătoare. *(A se) vindeca, (a se) tămădui* sînt folosite mai mult pentru o boală vizibilă externă. În bolile interne, noțiunea „heilen" este redată mai des prin locuțiunea *a se face bine, a se însănătoși (-oșa), a se lecui* (cf. *ALR* I, p. I, h. 137).

În ceea ce privește pe *căta* „sehen" (p. 46), etimonul **cavitare* (de fapt, **cautare*) propus de Pușcariu, *DR* IV, 2, p. 706, și adoptat de Candrea, *DE* s.v. și Rosetti, *BL*, V, p. 217, nu ne împiedică — socotim noi — să renunțăm cu totul la etimologia *captare*. Reflexele cu sensul „sehen" ale acestuia în v. sp. *catar*, vegl. *kapta* (Bartoli, *Dalm.* II, 370), ca și glosa lui Isidor *cattat id est videt*, ne îndeamnă mai degrabă să credem în amestecul celor două verbe cu forme și sensuri asemănătoare.

În română, *brînză* nu a înlocuit cu totul pe *caș*. Acești doi termeni denumesc în dacoromâna modernă două noțiuni deosebite: *caș* „brînză de oi proaspătă, abia stoarsă de zer, nesărată, dulce la gust", *brînză* „produs din laptele închegat, stors, frămîntat și sărat". Aromâna și meglenoromâna mai păstrează încă pe *caș* cu sensul „brînză", numind însă brînza de oi proaspătă nesărată *caș dultse* (Capidan, *Arom.*, 151). Originea termenului *brînză* trebuie căutată, cum a arătat Meyer-Lübke (*REW*³, nr. 1296; cf. *DA* s.v.), în numele orașului *Brienz* (de unde it. *sbrinze*, germ. *Primsenkäse, Brinsenkäse*): brînză trebuie să fi însemnat la început „caș preparat la Brienz"[1].

Noțiunea „Muschel" pentru a denumi capul omului apare și în română, nu numai în sard. *conca*. *ALR*, I, h. 7 și I. Iordan, *Les dénominations du crâne d'après l'ALR* I (*BL*, VIII, 95 urm.), atestă rom. *ghio(a)c(ă) (g'iuoc, d'uocă)* „scoică albă, lucie" (<lat. **cloca*<*cochlea* *REW*³, nr. 2011) cu sensul „craniu" în mai multe puncte ale domeniului dacoromânesc. Pentru denumirile românești ale noțiunii „cap" sub toate aspectele ei (dialectal, argotic, familiar), ar fi fost utilă consultarea lucrării mai sus citate a lui Iorgu Iordan; cf. de asemenea și *Stilistica limbii*

---

[1] *Brînză*, după Th. Capidan, *Arom.*, 159, apare, rar, și în aromână. Autorul atribuie acestui cuvînt o etimologie grecească.

române, p. 347. *Testa* există și în rom. *țeastă* „craniu", ca termenul cel mai vechi pentru a denumi această noțiune (cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 99).

Înlocuirea lat. *comparare* prin **accaptare* în Franța ar putea fi rezultatul schimbării modului de a cumpăra, prin folosirea unor metode silnice (cf. D. Maniu, *Notițe lexicale româno-romanice*, *DR*, XI, 215). De aceea, schimbarea semantică „a răpi, a acapara" > „a cumpăra" ar putea fi aproximativ datată o dată cu invazia populațiilor germanice.

Alți termeni românești pentru *leagăn* pot fi găsiți în *ALR* II, p. II, întreb. 2657. Din tipurile de leagăn prezentate acolo, *tro(a)c(ă)* „trunchi de copac scobit" și *albie* pot fi apropiați de sp. *trabo* — căci nu toate leagănele românești sînt suspendate. De aceea, alături de etimologia **liginare*, poate fi luată încă în considerație și aceea propusă de Laurian și Massim și susținută și justificată de Candrea, *DE* s.v.: gr. λῖκνον, devenit și în latină **liginus*, ca gr. κυκνον > lat. *cycinos*.

Alături de *croitor*, trebuie menționați în dacoromână și *cusător(iu)*, *cusătoreasă*, *cusătoriță* (Candrea-Densusianu, *DE*, nr. 381). E vorba de construcții românești vechi după care s-a format rom. vechi *cusa*, azi folosit regional (Oltenia).

Privitor la dispariția lat. *bellum* (p. 60), nu trebuie pierdut din vedere faptul că s-au păstrat în schimb *lucta*, *battalia*. Nu ar putea fi aceasta consecința faptului că o dată cu destrămarea puterii Imperiului Roman n-au mai avut loc războaie politico-militare, strategice?[1] *Bellum* trebuie să fi fost o noțiune care n-a mai avut viață în graiul viu, în latina vulgară (T. Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale*, „Grai și suflet", III, 1, pp. 88—89). Germ. *Werra*, sl. *razboj* au putut fi împrumutate așadar, fără concurență, ca o noțiune nouă.

Rom. *(a) vie* rezistă în compuse, cu schimbarea conjugării: *a învia*.

Expresivitatea vocalei *i* în desemnarea noțiunii „mic" apare, în afară de exemplele citate de autor, și în rom. *pici*, *ghibirdic*, *pirpiriu* (cf. I. Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 84 și urm.). Nici noțiunea „mare" nu se sustrage de

---

[1] Cf. S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 226: „il est plus probable que *bellum* soit disparu avec la désagrégation de l'organisation militaire romane".

la simbolismul fonetic. Cuvinte ca rom. *mare*, *uriaș*, fr. *grand*, it. *grande* (cf. și lat. *magnus*, *grandis*) etc. se remarcă prin frecvența folosirii vocalei *a*. Să se compare, sub aspectul simbolismului vocalic, sufixele diminutivale în *-i* (rom. *-ică*, *-iță*, it. *-ino*, sp. *-ito*, I. Iordan, *ibidem*) cu cele augmentative în *-a* și *-o* (rom. *-oi*, *-an*, it. *-one* etc.). Așadar, nu se poate susține — cum crede G. Rohlfs (p. 60) — că noțiunea „mare" este mai „monotonă". Dacă ne gîndim, bunăoară, la faptul că româna a părăsit formele latinești *grandis*, *magnus* și și-a construit un tip lexical propriu (*mare*), dezvoltînd sensul figurat al substantivului *mas*, *-ris* „bărbat", prin asocierea ideii de mărime la aceea de virilitate — înțelegem că o asemenea transformare semantică trebuie să fi fost fără îndoială provocată de necesități expresive. „Mic" și „mare", ca două noțiuni extrem opuse, sînt deopotrivă de expuse afectivității.

Problema *li(n)gula* — *cochlearium* (pp. 77—78) are și un aspect social, care explică păstrarea primului termen în română, spre deosebire de celelalte limbi romanice cărora li s-a transmis celălalt: românii păstrează numele lingurii de lemn a țăranului roman, iar nu pe acela al lingurii de metal pe care o foloseau numai cei avuți (S. Pușcariu, *LR*, I, p. 213)[1].

Și pentru *amare* (p. 82) se pune în cazul românei o problemă specială. Dispariția lui în română și înlocuirea prin sl. *ljubiti*>*iubi* ar putea constitui o dovadă că slavii au fost aceia care au învățat românește. Ei au înlocuit în domeniul vieții afective cuvintele latine, străine, și deci mai puțin apte a fi înțelese în nuanțele lor stilistice, cu cuvinte proprii, slave, a căror valoare expresivă o simțeau[2]. Așa se explică pătrunderea în lexicul românei a unor termeni ca: *drag*, *dragoste*, *logodnă* și chiar *nevastă*. Dispariția lui *amare* a putut fi ajutată însă și de întîlnirea omonimică la pers. 1 sg. (*am*) cu forme ale verbului *avea*. Cît privește rom. *te am drag*, este vorba de o construcție mai mult ardelenească, a cărei calchiere după germ. (*gern*) *lieb haben*

---

[1] Totuși albaneza, în elementele ei latine, păstrează, ca și limbile romanice vestice, pe descendenții lui *cochlearium*; cf. I. Șiadbei, *Problemele vocabularului român comun*, Iași, 1934, pp. 9—10.

[2] E. Gammilscheg, *Zur Frühgeschichte des Rumänischen*, în „Gedächtnisschrift für Adalbert Hämel", Würzburg, 1935, p. 66.

nu ar fi de loc exclusă. Pe de altă parte trebuie notat că între *drag* și *iubit, dragoste* și *iubire* există o ușoară deosebire semantică: al doilea denumește un sentiment mai puternic.

În sfîrșit, la p. 86 trebuie rectificate unele date ale statisticii pe care o face autorul în concluzii. Dintre cele 25 de elemente lexicale proprii românei, nu numai patru sînt de origine slavă. Trebuie considerate de origine slavă, după cum am văzut mai sus, și *stejar, cocoș, trăi*. Astfel, numărul total se ridică la opt: *burtă, zidar, croitor, război, trăi, cocoș, iubi, stejar*. De origine maghiară nu e nici unul din cuvintele enumerate acolo![1] În schimb, unul *(sosi)* este de origine greacă și unul *(strugure)*, probabil, de proveniență germanică.

Trebuie eliminate, de asemenea, la aceeași pagină, dintre tipurile lexicale proprii spaniolei *mujer* și *olvidar*. Ele există și în română: *muiere, uita* (v. mai sus).

O mențiune deosebită merită *vintre*, care apare la Rohlfs, ca și la M. Bartoli, *Introduzione alla neolinguistica*, Geneva, 1923, p. 19, sub forma articulată *vintrea*. Este probabil un mod mai sigur de a indica genul feminin al cuvîntului, căci forma aceasta nu se întrebuințează în română; încă din textele cele mai vechi, *vintre* apare în locuțiuni adverbiale ca *pe (la, sub) vintre* sau însoțit de art. *-le* la plural: *din vintrile maică-mea* (Dosoftei, ap. Cipariu, *Chrestomatia*, 243/22); *vai vintrile mele*! (Cantemir, *Istoria ieroglifică*, 251); cf. și Coșbuc, *Aeneida*, 30: *adînc boltuitele vintre*. Se vede deci că avem a face cu un singular interpretat ca plural datorită unei analogii (probabil cu *măruntaie* „Eingeweide, Gedärme")[2]. Aceasta, pentru că *vintre*, în română, are ca sens propriu „părțile laterale de sub pîntece", vorbind mai ales despre femei și referindu-se mai mult la interior (cf. mai sus și *vintre* „uter"). O asemenea ștergere a sensului concret originar nu poate arăta decît că înlocuirea termenului *venter* prin *panticem* este veche, produsă chiar în latina tîrzie.

---

[1] *Tămădui*, la care, probabil, s-a gîndit autorul, nu este citat în acest loc.

[2] Un tratament similar a suferit și *foale*<*follis, -em*, singular, folosit în limba vorbită ca plural: *foalele mele*.

Să mai adăugăm în sfîrșit și unele completări bibliografice din domeniul românei, nu lipsite de interes pentru cercetătorul lexicului romanic. Folosirea lor ar fi deschis perspective mai largi asupra Romaniei de est. Este vorba în special de studiile lexicale inspirate de *ALR*: I. Iordan, *Les dénominations du crâne, d'après l'ALR*, I, carte 7, în *BL*, VIII, 1, 1940, p. 95 și urm. sau B. Cazacu, *Les dénominations du foie et des poumons d'après l'ALR*, *BL*, IX, 1941, p. 83 și urm.

Cu privire directă la problemele tratate de G. Rohlfs sînt și studiile lui T. Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale*, în „Grai și suflet", III, 1, p. 82 și urm., 2, p. 340 și urm., ca și acelea ale lui I. Șiadbei, *Le latin dans l'Empire d'Orient* (extras din revista „Arhiva", XXXIX), Jassy, 1932 și *Problemele vocabularului român comun* (Iași, 1934).

*

Toate aceste observații și completări sugerate de lucrarea lui G. Rohlfs nu au avut de loc rostul de a diminua valoarea cercetării și a rezultatelor obținute de acest învățat. Ele se referă, după cum am văzut, în mare parte la aspecte secundare, la probleme de amănunt, privind în special faptele de limbă română.

O analiză a cauzelor interne, r e a l e, care au dus la diferențieri lexicale în mai multe cazuri (*ardere — cremare*, *vitricus — patraster*, *adripare — plicare*, *sanare* — germ. **warire*, *rogare — precare*, *agnus — agnellus* etc.), și o ierarhizare a factorilor diversificatori, pentru a sublinia acțiunea mai puternică a unora dintre ei (substrat, influențe străine, diferențieri sociale), sînt încă un deziderat.

Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen reprezintă o inițiativă de a așterne pe harta Romaniei rezultatele obținute izolat de lexicologia romanică pînă în prezent și de a judeca faptele în ansamblu, pentru a ajunge la concluzii întemeiate asupra repartiției lexicale a limbilor neolatine. Ea dezvăluie astfel, într-o bună măsură, viața internă a limbii în legătură cu complexul psihologic, social și istoric al vorbitorilor. O asemenea întreprindere își justifică însemnătatea și din punctul de vedere al lingvisticii generale.

CERCETĂRI ACTUALE ASUPRA DIALECTELOR ROMANICE DIN ISTRIA

Sînt cunoscute încă de mai multă vreme cercetătorilor domeniului lingvistic al Romaniei, lucrările prof. M. Deanović (Zagreb) asupra dialectelor romanice din Istria. Articolele sale publicate în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, t. 48 (1952), f. 1 (nr. 136), p. 79 și urm.: *Remarques sur le système phonologique de l'istroroman*, în *Archivio glottologico italiano*, XXXIX (1955), p. 188 și urm.: *Nomi di piante nell'istrioto* sau în *Ricerche slavistiche*, III (1954), p. 52 și urm.: *Voci slavi nell'istrioto*, alături de cuprinzătorul *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria*, Zagreb, 1954, ne-au recomandat încă mai de mult pe unul dintre cei mai competenți — și, azi, din păcate, foarte puțini — cunoscători ai situației lingvistice din această fărîmițată și frămîntată parte a lumii romanice.

Recent, la toate acestea s-a alăturat un studiu de ansamblu, publicat în noua revistă a seminarului de studii italiene al Universității din Zagreb, „Studia romanica" I, 1957, 1, p. 3 și urm. [= SR]. Această nouă contribuție are rolul de a atrage o dată mai mult atenția specialiștilor asupra însemnătății domeniului studiat. Vom încerca să prezentăm și să discutăm aici aspectele generale ale acestei probleme.

*

Dialectele romanice din Istria au atras, încă din momentul semnalării lor de către G. I. Ascoli, în 1895, interesul cercetătorilor prin individualitatea lor lingvistică cu totul deosebită. Așezate la confluența a trei limbi romanice: reto-romana (dial. friulian), italiana (dial. venet) și dalmata (dial. vegliot), pe un substrat lingvistic iliric și celtic, în contact nemijlocit cu idiomurile slave sîrbo-croate — dialectele istriene se caracterizează în primul rînd prin

e t e r o g e n e i t a t e a elementelor componente ale structurii lor. Întîlnim în aceste dialecte trăsături specifice fiecăreia dintre limbile vecine și concordanțe cu limbi și dialecte romanice îndepărtate (spaniolă, română). Predomină însă asupra tuturor elementelor comune cu dialectele venete ale italienei, sub a cărei influență se găsesc dialectele istro-romanice începînd din secolul al XIII-lea.

A găsi sub toate aceste superstratificări particularitățile proprii romanicii indigene din Istria constituie deci o întreprindere pe cît de dificilă, pe atît de importantă. Ea ar avea drept rezultat, probabil, recunoașterea independenței structurale a unei alte limbi romanice, așa cum a întrevăzut, nu fără prudență, G.I. Ascoli („*qualche altra elaborazione del latino, che si avrà forse a riconoscere propria e indigena dell'Istria, qui ancora deve entrarci*", în *Arch. glott. it.*, I, 1873, p. 435) și cum susține, cu convingere, M. Deanović („*a me sembra che qui si tratti di una lingua a sé, che non sia possibile per entrare in alcun altro sistema di lingua*", în *SR* I, 1, p. 9). Numele acestei limbi ar putea fi i s t r o — r o m a n i c a (Petar Skok: *istro-romane*) sau, mai simplu, i s t r i a n a ori i s t r i o t a.

Pentru a identifica trăsăturile specifice ale istrianei, se impune, în primul rînd, diferențierea ei de idiomurile vecine. Este operația pe care au întreprins-o Ascoli, Bartoli, Vidossi, Ive și, acum în urmă, M. Deanović, în lucrările precitate, dar care a dus pe fiecare dintre cercetători la concluzii diferite.

În ce raport se găsește istriana cu dialectul friulian al retoromanei? Bartoli, *Arch. glott. it.*, XX (1926), p. 133 și Vidossi, *Arch. triest.*, 1900, p. 248, relevează deosebirile care apar în tratamentul grupurilor consonantice *bl, pl, fl*<istr. *bi, pi, fi*, friul. *bl, pl, fl*, în conservarea lui *-s* la pers. 2 sg. și la plural, prin excelență retoromană (în istriană și venetă, numai în cîteva formule interogative; cf. G. Bertoni, *Italia dialettate*, pp. 107—108, Deanović, *Avviamento*, 35—36) sau în tratamentul velarelor *c,g* + *a*, palatalizate în friulană ca în tot vestul gallo-romanic, dar păstrate în istriotă. Asemănările friulano-istriane apar îndeosebi în inovații; ele se identifică însă cu cele veneto-istriane: dispariția silabei finale a infinitivului *-re*, diftongarea lui *ŏ* și *ĕ* în silabă închisă; explicația stă, desigur, în faptul că veneta se găsește pe un teritoriu care a aparținut odinioară retoromanei friu-

lane (Bertoni, *op. cit.*, 109). S-ar părea așadar că istriana se distinge de friulană printr-o structură mai e v o l u a t ă.

Cu vegliota sînt unele concordanțe în sistemul vocalic. Istriana, vegliota și dialectele italiene abruzzez și pugliez au în comun diftongarea lui *i*, *u*>istr. *ei*, *ou*, dalm. *ai*, *oi*, ital. dial. (apenn.) *ei*, *ai*, *oi*, *eu*, *au*. Istriota și vegliota tratează în același mod pe *ĕ* și *ŏ* latini: *ĕ* în silabă deschisă> istr., dalm. *i*: *dĕcem*>istr. *ğize*, vegl. *dik*; *ĕ* în silabă închisă> istr. *ie*, vegl. *ia*: *fĕrrum* istr. *fiero*, dalm. *fiar*; *ŏ* în silabă deschisă> istr., dalm. *u*: *novum*> istr. *nuvo*, dalm. *nuf*; *ŏ* în silabă închisă> istr. *uo*, dalm. *ua*: *noctem*> istr. *nuoto*, dalm. *nuat*. În schimb, consonantismul separă net cele două idiomuri: consonantismului conservator al dalmatei, istriana îi opune inovații occidentale: sonorizarea surdelor intervocalice, transformarea *gn*>*ñ* dalm. *gn*>*mn*, *in*), *cl*>*č* (ca în ven.; cf. dalm. *kl*). Istriana pare a fi deci mai puțin conservatoare decît dalmata.

Inovațiile istrianei sînt în cea mai mare parte comune cu ale venetei: pierderea silabei finale a participiului trecut *(cantatus>cantá)*, rezolvarea palatală a sufixului *-arius*>*-er* [ven. *graner*, istr. *fabrier*; *a*>*e*, parțial și în dalmată (vegl.), în suf. *-ani*>*-en* cf. Bartoli, *Dalm*. I, 276], sonorizarea sau dispariția oclusivelor surde intervocalice, tratamentul *ž* al africatei *ğ* și transformarea lui *c* + *e* în *s* *(siel)*, a lui *cl* în *t*. Veneta pare a fi fost deci factorul care, făcînd legătura cu teritoriul lingvistic al Italiei de nord, a atras istriana dintr-o mai veche comunitate vegliotă-sud-italiană, integrînd-o în domeniul vestic al Romaniei.

Istriana ne apare deci astăzi într-o dublă ipostază: în elementele ei cele mai vechi se pot descoperi urme ale unei structuri apropiate de a vegliotei și a dialectelor din sudul Italiei, în timp ce în configurația-i mai nouă, ea nu este altceva decît o varietate a venetei.

Avem dreptul, în această situație, de a considera istriana o limbă romanică aparte, cum afirmă M. Deanović? Faptele nu par să ne ajute a răspunde afirmativ la o asemenea întrebare. Într-adevăr, dialectele istriene reprezintă o acumulare de particularități aparținînd mai multor idiomuri vecine, fără o unitate sau un sens predominant. În această structură mixtă, oscilantă, lipsită de maturitate și de perspective de dezvoltare, stă specificul dialectelor romanice din Istria. Idiomurile romanice istriene nu depășesc sta-

diul de dialect. De aceea, ele ar putea fi socotite, mai degrabă decît o limbă romanică aparte, un grup de dialecte de tranziție (germ. *Übergangsdialekte*) de la aria estică și sudică iliro-romană (dalmata, dialectele sudice ale Italiei) la cea nordică și vestică galo- și retoromană (venete, friulana)[1]. În linii mari, poziția dialectelor din Istria poate fi comparată, în lumea romanică, cu a dialectelor franco-provensale, care, deși cumulează isoglose ale celor două mari domenii lingvistice învecinate, se deosebesc și de franceză și de provensală. O asemenea autonomie structurală nu cere cu necesitate a fi considerată drept limbă romanică aparte. Idiomurile istriene, ca și cele franco-provensale, introduc în cîmpul lingvistic al Romaniei tipul de dialect mixt.

*

Concordanțele istriano-venete și istriano-friulane se explică, așadar, prin vecinătatea și, în unele cazuri, prin întrepătrunderea ariilor. Concordanțele cu dalmata și cu Italia apeninică (dial. abruzzez și pugliez) ar putea avea însă la bază, pe lîngă poziția geografică, și elemente comune de substrat iliric. După cum se știe, Istria, ca și coasta răsăriteană și cea sud-vestică a Mării Adriatice, a fost locuită în vechime de iliri[2]; astfel de trăsături nu au fost însă pînă acum căutate de cercetători. În sfîrșit, unele corespondente istriano-iberice se datoresc, în bună parte, conservatismului în arii laterale.

Ar merita să fie menționate de asemenea aici și apropierile ce se pot înregistra între română și dialectele istriene. O asemenea comparație a întreprins-o mai de mult O. Densusianu (*HLR* I, 214—228), examinînd corespondențele dintre română, dialectele de nord ale Italiei, dialectele retoromanei estice și vegliotă. O reluare a problemei, azi, pe baza unui material mai bogat ar duce fără îndoială, în unele cazuri, la identificarea unor arii fonetice, morfolo-

---

[1] Termenul a fost folosit de G. Weigand, *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1901, p. 11, în legătură cu unele graiuri dacoromânești.

[2] Cf. H. Krahe, *Die Sprache der Illyrer*, Wiesbaden, 1955, I, p. 3, n. 4.

gice, sintactice și lexicale continue. Iată cîteva asemenea concordanțe:

a. Fonetice: INTEGRUM>INTRÉGUM: rov. *intrego*, dalm. *intric*, rom. *întreg* (cf. și ven. *intrego*, v. sp. *intrego*); rom. *curte*< COHORTEM (CŌRTEM) cu *ŏ*>*ú* neexplicat în română, corespunde nu numai alb. *kurt* și v. sard. *kurte*, ci și istr. *kurto*; lat. *d* + *i* > *z* posttonic, apare regulat în rom., ven., retorom. și istr.: MEDIUS > rom. miez, istr. miezo; HORDEUM>rom. *orz*, istr. *orzo* (parțial, întîlnim același tratament și în tosc. și v. sp. Cf. Meyer-Lübke, *Gramm. Rom.* I, § 510); epenteza lui *n* în NUPTIAE apare în rom. *nuntă*, sard. *nunta* și istr. (dign.) *nonse* (Bartoli, *Dalm.* I, 278).

b. Morfologice: 1 sg. FACO, DORMO (î. l. de FACIO, DORMIO), normale în română și în spaniolă, apar și în istr. *fágo* (dar și *faso*<*facio*), *duormo*, *vido* etc.; dispariția finalei *-re* a infinitivului are loc în friulană, venetă, dalmată, ca și în istriană și română și în dialectele din Italia de sud.

c. Sintactice: folosirea auxiliarului HABERE [> istr. (a)vi], în formarea timpurilor compuse la verbele intranzitive, așa ca în dialectele italiene de sud, română, dalmată și spaniolă: istr. *el s'uo santá*, rom. *el s-a așezat*, față de it. *si è seduto*; istr. *el s'uo nagá*, rom. *el s-a înecat*, dar. it. *si è annegato*; întrebuințarea formelor de acuzativ ale pronumelui personal de pers. I, II sg. în funcție de subiect: istr. *mei i ma rapuzo*, *tei ti puoi*, *ti kunpañarié lou*, general nord-italiene, cunosc paralele în aromână, unde *mine*, *tine*, forme pronominale de acuzativ, apar în locul formelor de nominativ *eu*, *tu*: arom. *nu eram mine* „nu eram eu", *tine h'ii* „tu ești" (Capidan, *Arom.*, 408, 409, 536).

De asemenea, apar concordanțe și în expresiile idiomatice: cf. istr. *bon de ñente*, rom. *bun de nimic*.

d. În domeniul lexicului este de relevat faptul că istriana, ca și româna, intră în aria comparației adjectivului cu adverbul *magis*. Alături de acest procedeu de comparație, este folosit însă în istriană și adverbul *pioun*<*plus*, chiar într-o formă intensificată *pioun majo*. Situația din istriană se aseamănă cu a provensalei, în care cele două adverbe de comparație *magis* și *plus* coexistă.

CŎTTĪZARE, de origine greacă, are urmași în toate idiomurile romanice răsăritene: istr. *kutisa*, v. ven. *scotezar*,

rom. *cuteza*, alb. *kudzon*, v. it. sud. *scoteare* (cf. Densusianu, *HLR*, I, 224).

CERNERE, păstrat în friul. *cerni*, it. *cernere*, apare și în română: *(a) cerne* „a trece făina prin ciur“. Derivatul istr. *tsernadoura* (*SR* I, 1, 44—45) corespunde și ca sens și ca formă rom. *cernătură* (cf. Candrea-Densusianu, *Dict. et.*, nr. 319).

Sensul „sîmbure“ al urmașilor lat. *ossum*, ca în istr. *vasa<ossa*, apare dialectal și în dacoromână (olt., băn. *osul prunei* „sîmburele prunei“).

După cum se vede, este vorba, în general, de concordanțe întîmplătoare, pe care le putem întîlni în oricare dintre idiomurile romanice. Numai unele din ele (de ex. comparația cu *magis*, formarea timpurilor compuse ale verbelor intranzitive cu *habere*) ar putea da indicații asupra unei arii unitare primitive balcano-sud italiene-iberice. Pentru delimitarea ei, este însă necesar a se determina, stratigrafic, v e c h i m e a acestor fenomene pe teritoriul Istriei.

*

Studierea dialectelor romanice din Istria nu a ajuns încă în faza concluziilor definitive. Expunerea de față nu a putut ține seamă decît de materialul actual, limitat. Alte aspecte ale problemei care apar în lucrările lui M. Deanović pot duce la determinarea locului dialectelor istriene în Romania, la cunoașterea celui mai adînc strat lingvistic, prevenet, al acestor idiomuri și la examinarea îndeaproape a concordanțelor cu alte limbi și dialecte romanice.

LUCRĂRI ROMÂNEŞTI DE LINGVISTICĂ ROMANICĂ

1. Lingvistica romanică românească poate fi considerată a se fi născut în momentul cînd a fost descoperită şi studiată latinitatea limbii vorbite de români. Este momentul Şcolii Ardelene, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, cînd de sub pana lui Petru Maior, în fruntea *Dicţionarului de la Buda* (1825), apare *Dialogul pentru începutul limbii române între nepot şi unchi* în care se scrie: „limba română toată e limba romană care fu alcătuită din limba latină poporeană şi din toate alte distincte limbi ale popoarelor Italiei, care fură învinse de romani şi se fecere un naţion cu romanii" (pp. 69—70). Aceste cuvinte reprezintă începutul unui lung proces în cursul căruia limba română devine conştientă de ea însăşi, de individualitatea ei generică şi specifică, de istoria ei. Altfel spus, momentul de naştere al înseşi lingvisticii româneşti.

Poate că datorită acestui început nediferenţiat între romanitate şi română, poate că unei mereu simţite necesităţi de a-şi studia în primul rînd propria limbă romanică s-au confundat în istoria lingvisticii româneşti studiile de romanistică şi cele de românistică. Filologii români — începînd de la Timotei Cipariu şi pînă astăzi, învăţaţi de talia lui B.P. Hasdeu, Sextil Puşcariu, O. Densusianu, Al. Lambrior, Al. Philippide — au fost romanişti şi românişti în acelaşi timp. Fenomenul nu este unic şi caracterizează şcolile de romanistică şi de alte ţări de limbă romanică, pe italieni, pe spanioli sau pe francezi. Aici însă, în Romania Orientului, împrejurări de ordin politic şi cultural general, continua necesitate de a afirma apartenenţa la romanitate ca un semn al existenţei naţionale a poporului român, împletirea studiilor de română şi de romanistică generală sau specială au constituit o tradiţie şi un îndemn. Puţine au fost, fără îndoială, contribuţiile romaniştilor români la studiile de filologie şi lingvistică franceză, italiană sau spaniolă

ori în domeniul lingvisticii romanice comparate. Cel mai activ în alte domenii ale lingvisticii romanice și cel mai mare filolog romanist român în adevăratul înțeles al cuvîntului a fost Ovid Densusianu, ale cărui lucrări — *Aliterațiunea în limbile romanice*, Iași, 1895, ediția textului *La prise de Cordes et de Sebille*, Paris, 1896, studiile *Aymery de Narbonne dans la chanson du pélerinage de Charlemagne*, Romania, 25 (1896), p. 481 și urm. și *Sur l'altération du* **o** *latin devant* **e** *dans les langues romanes*, Romania, 29 (1900), p. 321 și urm. și cursuri universitare (*Dante și latinitatea. Originea epopeii franceze, Elementele latine ale limbii basce, Terminologia păstorească în provensală, Dialectologia romanică* etc). — sînt o mărturie a diversității preocupărilor sale. Fundamentala *Histoire de la langue roumaine* poate fi considerată un rezultat și o încoronare a operei sale de romanist. Și Sextil Pușcariu a abordat probleme largi de lingvistică romanică, mai ales în prima parte a activității lui, cînd, alături de W. Meyer-Lübke, a studiat la Viena **Ti, Ki** *în limbile română, italiană și sardă* (1904) și a alcătuit *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache* (1905); dar Sextil Pușcariu a fost un lingvist și în această calitate s-a îndreptat spre studiile de română în care a știut să vadă întotdeauna problemele de însemnătate națională. Nu trebuie uitat că lui Sextil Pușcariu i se datorește inițiativa *Atlasului lingvistic român*, publicarea *Dicționarului limbii române* al Academiei, crearea Muzeului limbii române, primul centru de dialectologie și lexicologie românească. În sfîrșit, în probleme de lingvistică romanică comparată trebuie citat numele lui Alexandru Lambrior, care s-a preocupat în special de fonetica romanică și românească.

În acest climat științific s-au format și romaniștii români de astăzi care alcătuiesc generația majoră și îndrumătorii școlii românești de lingvistică romanică. Profesorii noștri s-au îndreptat și ei cu precădere asupra limbii române, așa ca acad. Al. Rosetti, fonetician și istoric al limbii române, dar au avut și o perspectivă romanică generală, așa ca acad. Iorgu Iordan, care a dăruit romanisticii generale o analiză critică și istorică a elementelor și metodelor acestei discipline de-a lungul timpului, precum și un amănunțit examen al concordanțelor dintre română și dialectele italiene meridionale; d-sa se ocupă, în vremea din urmă, și de lingvistica spaniolă.

În lumina acestei tradiții, cu avînt sporit de tinerețe dar și de condițiile excelente de lucru și de studiu puse la dispoziția cercetătorilor de statul nostru socialist, lucrările de lingvistică românească au cunoscut, în ultimii ani, direcții, probleme și realizări care se cuvin semnalate.

2. Înainte de a examina cercetările de amănunt întreprinse în diverse sectoare ale lingvisticii romanice, trebuie să menționăm lucrările de ansamblu pe care, în cursul anilor din urmă, romanistica românească le consideră drept realizări însemnate. Este un bun obicei al lingvisticii române din ultimele două decenii de a reuni în volume lucrările colectivelor de specialiști dintr-un domeniu sau altul: o acțiune de comunicare reciprocă a rezultatelor, o colaborare, un front comun. Se poate cita aici volumul *Recueil d'études romanes, publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril 1959*, București, 1959. Alte volume comune de studii reunesc pe lingviștii români cu cei străini. Cel mai însemnat dintre acestea este *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958, la care își aduc contribuția, alături de români, romaniști de seamă din toată lumea. În 1959, cu ocazia Colocviului internațional de civilizații, literaturi și limbi romanice, organizat la București între 14 și 27 septembrie 1959, sub auspiciile comisiei naționale U.N.E.S.C.O., apar *Actele (Actes du colloque international de civilisations, littératures et langues romanes)*, în care fonetica, dialectologia și istoria limbilor romanice sînt ilustru reprezentate de specialiștii români și străini.

Și *Crestomația romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan de un colectiv de cercetători și colaboratori ai Institutului de lingvistică din București, constituie o realizare demnă de luat în seamă a romaniștilor români. Ea are avantajul de a reuni, pentru prima oară într-un singur volum, texte adnotate și explicate aparținînd *tuturor* limbilor romanice. *Crestomația romanică* este, în prezent, în curs de publicare.

Cercetările individuale au adus și ele la lumină, în ultimii ani, o serie de lucrări demne de a fi semnalate. Nu poate fi trecută cu vederea contribuția lui N. Mihăiescu la problema epigrafiei latine tîrzii, în lucrarea *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București 1960 (cu completarea lui Sorin Stati, *Limba latină în inscrip-*

țiile din Dacia și Scythia Minor, București, 1961), în care sînt studiate inscripțiile din zona orientală, danubiană și balcanică, a latinității.

Cu toate acestea, recolta de fapte noi, specifice acestei arii romanice, pe care le-au relevat autorii, este foarte restrînsă. Mai hazardat în ipoteze Sorin Stati, mai prudent N. Mihăiescu, concluziile amîndurora sînt asemănătoare: faptele lingvistice păstrate în inscripțiile și textele din aceste provincii „nu sînt specifice acestor ținuturi și nici unice".

O mențiune deosebită merită lucrarea acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, o ediție nouă a *Introducerii în studiul limbilor romanice. Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice* (Iași, 1932). Ediția este de fapt o versiune revizuită, în lumina concepțiilor lingvistice și filozofice marxiste, un act de prezență în actualitate și o matură atitudine critică a unuia dintre cei mai cunoscuți romaniști din vechea gardă. Lucrarea a fost tradusă de prof. Werner Bahner în limba germană (*Einführung in die Geschichte und Methoden der romanischen Sprachwissenschaft*, Berlin, 1962), care a adăugat perspectivei autorului român o mai mare suprafață bibliografică în romanistica teoretică și practică a ultimilor ani.

Și acad. Al. Rosetti a oferit lingvisticii romanice o lucrare de primă însemnătate. Este vorba de noua ediție a *Istoriei limbii române*, I (Elementul latin), București — în care autorul își modernizează viziunea asupra materialului, în acord cu rezultatele recente din acest domeniu și cu metodele actuale de cercetare. Această căutare, dorința de a rămîne permanent contemporan realizărilor științifice ale timpului și lumii moderne, caracterizează opera celor mai mulți dintre fruntașii romanisticii românești de astăzi și a acad. Al. Rosetti și Iorgu Iordan, în special.

3. Fără îndoială, cel mai important aspect al studiilor de romanistică este contribuția romaniștilor la elucidarea unor chestiuni de limbă română. S-ar putea cita aici, în primul rînd, discuțiile în jurul poziției limbii române între limbile romanice purtate de acad. Iorgu Iordan și acad. Al. Rosetti în revista berlineză „Beiträge zur romanischen Philologie", I, p. 159 și urm.; Iorgu Iordan, *El lugar del idioma rumano en la Romania*, II 2, p. 125 și urm.; Al. Rosetti, *A propos de „la place du roumain parmi les langues*

romanes". Diferența dintre punctele de vedere ale celor doi romaniști pleacă de la modul de a înțelege aportul balcanic la constituirea individualității lingvistice a românei, care, după Al. Rosetti, se definește ca o limbă romanică aparținînd uniunii lingvistice balcanice. Pentru Iorgu Iordan, o definire a românei prin caracterul ei balcanic, atîta vreme cît cele mai importante elemente considerate balcanice apar și în alte limbi romanice, reprezintă o referință geografică, nu una de conținut, lingvistică. În consecință, acad. Iorgu Iordan așază româna împreună cu italiana, revenind la clasificarea lui Fr. Diez, în timp ce pentru acad. Al Rosetti o definire a românei este descrierea constituirii sistemului limbii romîne de-a lungul secolelor, adică o operație structural diacronică (care elimină momentul „formația limbii"). Discuția a fost metodologică, plină de învățăminte. În principiu, caracterul balcanic al românei nu constă numai în prezența unui element comun cu limbile albaneză, bulgară sau greacă — adeseori un asemenea fapt lingvistic poate apărea și în alte idiomurile romanice vestice sau în latină (de exemplu, viitorul cu „vrea", vocala de timbru a, adjoncțiunea lui „volet" la pronumele nedefinite, dativul pronominal posesiv) — ci în p o z i ț i a l u i î n s i s t e m, care poate fi specifică unei grupări lingvistice de contact mai mult decît uneia genealogice. Să adăugăm aici, în ceea ce privește apropierile cu limba italiană, relevate de acad. Iorgu Iordan, o problemă de terminologie: ce se înțelege prin limba *italiană*? Limba literară toscană, cu care opera Diez, dialectele centro-meridionale, adînc sondate de Iorgu Iordan și G. Alessio sau dialectele nordice (galo-italice) ale căror asemănări cu româna au fost semnalate de O. Densusianu? Problema locului limbii române între limbile romanice își așteaptă încă cercetătorii care, de data aceasta, au obligația de a se adresa, în profunzime, faptelor.

O discuție mai largă care a antrenat lingviștii din diverse specialități, dar care interesează îndeaproape și lingvistica romanică, a fost deschisă, în 1956, în revista „Limba română" de articolele acad. Al. Graur („*Dialectele*" *limbii române*, *LR*, V, 1956, 4, p. 66 și urm.) și prof. D. Macrea (*Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române*, *LR*, V, 1956, 4, p. 70 și urm.) în legătură cu poziția aromânei, meglenoromânei și istroromânei în raport cu

dacoromâna. Întemeiat pe un criteriu extralingvistic istorico-politic, pe care îl consideră unic și definitoriu din punct de vedere marxist (condițiile în care s-au dezvoltat aceste idiomuri și perspectiva de a se contopi în sînul unei limbi naționale unice, *LR*, p. 67), acad. Al. Graur contestă calitatea de „dialect" în primul rînd aromânei, dar și meglenoromânei și istroromânei în termeni categorici „situația limbilor romanice sud-dunărene... numite de obicei în mod greșit dialecte ale limbii (daco)române" (*ibidem*). Concluziile sale, dezvoltate, merg și mai departe: latina orientală s-a scindat în 5 (cinci) limbi diferite (fără a mai socoti și dalmata) „istroromâna și meglenoromâna sînt pe cale de dispariție, aromâna duce o existență precară, dar este încă durabilă, dacoromâna și limba moldovenească sînt singurele care, în condițiile actuale, se dezvoltă și înfloresc nestingherite" (Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 311). Împotriva acestei teze — „nu putem lăsa pe seama exclusivă a unui criteriu relativ cum este cel politic aprecierea că un idiom este limbă sau dialect" (*op. cit.*, *LR*, p. 74). D. Macrea susține, alături de criteriul istoric și politic, însemnătatea factorilor genealogici și a celor de structură lingvistică „aromâna, meglenoromâna și istroromâna trebuie privite ca documente istorice vii ale limbii noastre din perioada anterioară primelor noastre monumente scrise, ele fiind foarte apropiate în numeroase privințe de româna primitivă comună" (*LR*, p. 73).

Cu excepția prof. I. Coteanu — care, în articolul *Le roumain et le développement du latin balkanique* („*Recueil...*", *Lisbonne*, p. 41 și urm.) concepea dezmembrarea latinei orientale în 3 (trei) limbi romanice („elle a donné naissance à trois langues romanes la dalmate... le macédo-roumain et le daco-roumain; dérivée du daco-roumain, une nouvelle langue romane est apparue", *ibidem*, p. 48) și cerea chiar crearea unei noi ramuri de lingvistică romanică „dont le principal objet serait de préciser la façon dont le latin oriental a évolué, de montrer comment ces quatres langues néo-latines orientales ont rompu les liens qui les unissaient" (*ibidem*, p. 49) — ceilalți lingviști români au făcut front comun împotriva încercării de a sparge unitatea limbii române, singura continuatoare a latinei vorbite în ținuturile balcano-danubiene, în două (trei? cinci?) limbi romanice. Romulus Todoran, *Cu privire la o problemă în discuție: limbă și dialect* („Cercetări de lingvistică", I, 1956,

p. 100 și urm.), introduce în discuție un concept nou: convergența unui dialect (în raport cu posibilitatea de fuziune cu limba națională). Un dialect divergent este un idiom care evoluează izolat, de-a lungul secolelor, așa ca aromâna, meglenoromâna și istroromâna, dar, nefiind favorizat de condițiile istorice și politice, nu poate deveni limbă independentă. Acad. Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?* (*SCL*, IX, 1958, 1, p. 101 și urm., 3, p. 395 și urm.), referindu-se în special la istroromână, surprinde, împreună cu C. Otobîcu, pe autorii tezei că istroromâna este o limbă romanică într-o eroare logică fundamentală: un dialect românesc suferă o puternică influență slavă și devine o nouă limbă... romanică. În sfîrșit, într-o sinteză critică a întregii discuții, prof. B. Cazacu, *Autour d'une controverse linguistique: langue ou dialecte?* (*Recueil... Lisbonne*, p. 13 și urm.), distinge între condițiile care hotărăsc soarta de limbă sau dialect a unui idiom, factori lingvistici și factori extralingvistici („les facteurs extralinguistiques, causes d'ordre historique, social, politique et culturel, jouent un rôle décisif, dans les limites imposées par les critériums linguistiques (*ibidem*, p. 28) și reproșează pe bună dreptate, apărătorilor tezei limbilor romanice sud-dunărene, raționamentul unilateral: evoluția unui dialect nu duce în mod necesar la transformarea lui într-o limbă, ci poate duce de asemenea la dispariția dialectului. «Parmi tous les dialectes roumains que l'on parle au sud du Danube, l'aroumain seul était sur le point de devenir une langue à part: toutefois, influencé par les circonstances historiques qui ont présidé à son évolution et par la volonté des sujets parlant d'appartenir à une communauté linguistique roumaine, l'aroumain n'a pas réussi à devenir une langue romane indépendante. Cet idiome... a eu le même sort que le franco-provençal: c'est une langue qui n'a pas réussi“ (*ibidem*, p. 25).

Cercetările ulterioare și materialul lingvistic ulterior — cules în cursul unor anchete dialectale la istroromânii din R.S.F. Iugoslavia, în Istria, sub conducerea acad. E. Petrovici și de prof. Radu Flora de la Universitatea din Belgrad — au infirmat și alte aspecte ale afirmațiilor făcute în cursul disputei: istroromâna nu este cîtuși de puțin un idiom pe cale de dispariție, iar vorbitorii ei își dovedesc încă voința și conștiința de a reprezenta un tip lingvistic românesc și romanic. Materialul de fapte și realismul științ-

țific al interpretării lui au învins teoria! Discuția, fructuoasă în măsura în care a reușit să arate că lingvistica romanică generală nu avea însă clar definite conceptele de dialect și limbă și în măsura în care a adus, în această problemă, însemnate contribuții ale lingviștilor români de care, în viitor, va trebui să se țină seama, teoretic și practic, poate fi astăzi considerată încheiată.

În perspectiva romanisticii generale, lingviștii români au examinat o serie de probleme de limba română. Prof. I. Șiadbei, reluînd cercetări mai vechi (*Le latin dans l'Empire de l'Orient*, Jassy, 1932; *Latin d'Orient et roumain commun*, Cernăuți, 1943), s-a ocupat într-o serie de articole de aspectele principale ale latinei care stă la baza limbii române și în elementele latine din albaneză (*Arii lexicale în Romania orientală*, „Studii și cercetări lingvistice“, VIII, 1957, 4, p. 476 și urm., IX, 1958, 1, p. 71 și urm., IX, 1958, 2, p. 175 și urm.).

Dintru început, autorul exclude dalmata — întemeiat pe afirmația lui A. Philippide, *Orig. rom.*, II, p. 383: „între dînsa (limba dalmată) și limba românească există o prăpastie“ și respinge fără o argumentare suficientă și satisfăcătoare, ideea unității lingvisticii apenino-balcanice a lui M. Bartoli. Descrierea de ansamblu a sistemului fonetic și morfologic al latinei orientale astfel delimitate și reconstruite nu aduce prea multe date noi. I. Șiadbei crede, de exemplu, într-un tratament divers al lui *-r* final în latina din Orient: uneori păstrat, precum ar dovedi-o alb. *kumptër*, de cele mai multe ori metatezat (rom. *patru, între*) și de multe ori dispărut, încă din epoca inscripțiilor (*frate*, *CIL* III 9029). În morfologie, autorul respinge ideea conservării genitivului latin la substantivele feminine, urmînd o teză a lui Al. Philippide, *Istoria limbii române*, I, 56 și urm. și susține că dativul feminin la declinarea I și III ar avea origine analogică (cf. și *Mélanges... Mario Roques*, IV, 1952, p. 231). După părerea lui I. Șiadbei, desinența *-i* la pluralul substantivelor feminine de tipul *porți* și-ar avea originea în numărul mare al substantivelor feminine care și-au schimbat genul trecînd la masculin. Din considerarea ariilor lexicale, concluziile lui I. Șiadbei sînt demne de reținut: „ariile comune constatate în limbile vorbite de albanezi și de românii de sud (dovedesc) dezvoltarea continuă a acestor popoare la sudul Dunării; totodată se dovedește că, spre deosebire de aceștia, dacoromânii se arată,

prin ariile lor divergente, autohtonii pămîntului pe care-l locuiesc pînă astăzi“ (*SCL*, VIII, 1957, 1, p. 23).

4. Problemele romanisticii generale comparate, mai ales la nivelul comparației sincronice, atrag încă în România interesul unor cercetători în fruntea cărora se găsește chiar Iorgu Iordan. S-ar putea crede că asemenea preocupări — care amintesc de epocile de început ale lingvisticii romanice — ar fi astăzi învechite. Cu toate acestea, în încercările comparativiste româneştise profilează metode și puncte de vedere diverse, dorința de a deschide perspective noi. În domeniul foneticii, trebuie menționate studiile lui I. Șiadbei, *Proteza vocalică în limbile romanice* (Revista de filologie romanică și germanică, I, 1957, p. 145), în care se arată că proteza vocalică este un fenomen romanic independent apărut în diversele domenii lingvistice, și ale lui M. Sala, *Romania orientală și Romania occidentală: I. În legătură cu tratamentul sonantelor* (*SCL*, XV, 1964), II. *În legătură cu corelația de cantitate consonantică* însușindu-și teza lui B. Malmberg privitoare la efectele corelației consonantice de forță în limbile ibero-romanice, încearcă să dea o interpretare nouă, demnă de toată atenția, unor fenomene fonetice românești (rotacismul lui *-l-* și *-n-*, tratamentul geminatelor și al consoanelor simple, velarizarea vocalelor palatale). Și D. Copceag a abordat unele probleme de fonetică romanică comparată dintr-un punct de vedere sincronic, întemeiat pe o bună cunoaștere practică a cîtorva limbi romanice. Rezultatele sale sînt interesante, în primul rînd prin strădania de a încadra fenomenele românești în romanitate, căutînd pentru o serie de particularități ale limbii române, paralele romanice. El susține, bunăoară, că palatalizarea finalelor apare, în afară de română, și în alte limbi romanice, cu aceleași funcții morfologice (*Funcțiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomele romanice*, *SCL*, XIII, 1962, 1 p. 59 și urm.) și urmărește similitudini funcționale morfologice în alternarea diftongilor în limbile romanice (*Rasgos estructurales romanicos de los diptongos rumanos* **ea, oa**, în „Revue roumaine de linguistique“, IX, 1964, 3 p. 253 și urm.). Maria Manoliu a încercat o explicație structurală în lumina principiului randamentului funcțional al lui A. Martinet, pentru evoluția lat. *ŭ* și diftongarea lat. *ĕ>ie* în română (*Notes de phonologie diachronique*, în „Revue de linguistique“, VIII, 1963, 2, p. 239 și urm.) cu rezultate

care, pentru a depăși stadiul unor ipoteze, au încă nevoie de o cercetare aprofundată a faptelor.

În gramatica comparată, preocupările se împart între morfologie și sintaxă. Diferența dintre aceste două domenii apare în primul rînd în metodă: în cîmpul studiilor de morfologie s-au făcut încercări de a considera materialul din punctul de vedere al lingvisticii moderne, care, chiar dacă nu prezintă garanția certitudinii, au totuși interesul unei problematici noi. În morfologie, trebuie citate studiile care se referă la chestiuni de latină vulgară ale prof. G. Ivănescu (*Neutrul latin clasic în latina populară și în limbile romanice, SCL*, VIII, 1957, p. și urm; *Les formes du nominatif et de l'accusatif pluriels des I-ère et II-ème déclinaisons en latin vulgaire*, în „Recueil...", Lisbonne, p. 125 și urm.) și al Mariei Iliescu (*La productivité de la IV-ème conjugaison latine dans les langues romanes*, în „Recueil...", Lisbonne, p. 87 și urm.), precum și cele privitoare la probleme de strict comparativism romanic al Mariei Manoliu (*Une déviation du système de conjugaison roumaine: temps composés avec a fi „être" à la diathèse active, en roumain*, în „Recueil d'études romanes Lisbonne", p. 135 și urm.), al Valeriei Guțu-Romalo (*Remarques sur le système du pronom personnel dans les langues romanes*, în „Recueil d'études romanes", Lisbonne, p. 79).

În domeniul sintaxei, cercetările comparatiste au în vedere un material divers de fapte. Acad. Iorgu Iordan are în vedere, în studiile sale, concordanțe sintactice și stilistice, între limbile romanice de astăzi: *Quelques parallèles syntaxiques romanes* („Recueil d'études romanes", Lisbonne, p. 103 și urm.) și *Paralele sintactice romanice* („Revista de filologie romanică și germanică", III, 1959, 1—2, p. 121 și urm.). Tot în domeniul sintaxei, încercînd să pătrundă dezvoltarea istorică a fenomenului și să definească locul limbii române între limbile romanice, se pot menționa și cercetările autorului acestor rînduri: *Conjuncțiile adversative fundamentale în limbile romanice. Conjuncția adversativă copulativă* (*Omagiu lui Iorgu Iordan*, pp. 633—637), *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes „Recueil d'études romanes"*, Lisbonne, p. 167 și urm.) **Super** *în limbile romanice. Dr. spre „pe, peste, deasupra" și „către"* (*SCL*, X, 1959, p. 499 și urm.). În sfîrșit, D. Copceag contribuie, în domeniul sintaxei, la studierea unor probleme de tipologie romanică: *Omisión del articulo en rumano y en*

los idiomas iberorromances, „Revue roumaine de linguistique", IX, 1964, 2, pp. 195—201; *Paralele slavo-române în sintaxa prepozițiilor*, *SCL*, XVI, 1963, 1, pp. 89—119. Eugen Tănase se ocupă de probleme de ordine a cuvintelor, reluînd un studiu mai vechi (*Locul determinantului adjectival calificativ în limbile romanice și în limba română*, în „Revista de filologie romanică și germanică", VI, 1962, p. 85 și urm.).

O recoltă bogată oferă și onomasiologia romanică comparată. Se pot menționa în această direcție o serie de articole datorite Mariei Iliescu (*Numele animalelor domestice în limbile romanice*, în „Revista de filologie romanică și germanică"), Cristinei Micușan (*Unele aspecte ale exprimării noțiunii de „deștept" în limba română și alte limbi romanice*, în „Revista de filologie romanică și germanică", VII, 1963, 2, 547 și urm.), lui C. Maneca (*Considerațiuni asupra numelor zilelor săptămînii în limbile romanice*, *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 547 și urm.) și lui Marius Sala (*Sur la dénomination de la „pomme d'Adam" dans quelques langues romanes* în „Revue de linguistique", IV, 1959).

5. Nu se poate întocmi un tablou general complet al lucrărilor de romanistică din România, în ultimii ani, fără să trecem în revistă studiile dedicate, în parte, fiecăruia dintre domeniile romanice. O examinare sumară a acestor contribuții ne conduce cu ușurință la concluzia că preocupările lingvistice din domeniul gallo-și italo-romanic sînt în minoritate în comparație cu cele dedicate Iberoromaniei. În italienistică sînt de menționat, îndeosebi, lucrările prof. Nina Façon care urmărește probleme largi, teoretice, de opinii cultural-filologice în articolul *Concetti progressivi nella questione della lingua*. Muratori e Salvini, în „Recueil"... Lisbonne, p. 61 și urm. și în volumul *Problemele limbii literare în cultura italiană*, București, 1962, ale lui D. Copceag care studiază paralele sintactice italo-române [*Despre înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile românești și sud-italiene*, *SCL*, XII (1961), 3, p. 361 și urm.], ale lui St. Cuciureanu care se ocupă de probleme similare (*Construcții ipotetice în dialectele italiene meridionale*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 217 și urm.) și ale autorului prezentei expuneri care examinează probleme de sintaxă și de stilistică dialectală italiană, în lucrarea *Problemele adresării reverențiale în dialectele limbii italiene*.

În aceeași măsură încadrate între filologie și lingvistică sînt și lucrările de limba franceză ale prof. N. N. Condeescu. El se ocupă de raporturile dintre limbă și societate în istoria limbii franceze (*Limbă și societate în perioada clasică a istoriei limbii franceze*, în „Revista de filologie romanică și germanică", III, 1959, 1—2, p. 131 și urm.), și de probleme de stilistică literară [*Vocabularul limbii lui Rabelais în atenția lui Vasile Alecsandri*, *ibidem*, VII, (1963), 2, p. 253 și urm.]. Și I. Brăiescu are în studiile sale direcții similare, filologice și stilistice [*Le rythme ternaire dans la prose de Gustave Flaubert*, „Recueil"... Lisbonne, p. 279 și urm.; *Despre numele persoanelor în operele realiștilor critici francezi din secolul al XIX-lea*, în „Revista de filologie romanică și germanică", VI, (1962), 2, p. 257 și urm.]. În schimb, în domeniul limbii franceze preocupări multiple se îndreaptă către problemele limbii actuale, atît teoretic, cît și practic.

Teodora Cristea are în vedere probleme de sintaxă [în colaborare cu Aurelian Tănase, *O nouă clasificare a complementelor verbului — cu aplicare la limba franceză*, în „Revista de filologie romanică și germanică", VII (1963), 1, p. 17 și urm.] și de semantică [*Aspecte ale specializării semantice a sufixelor în limba franceză*, în „Revista de filologie romanică și germanică", V (1961), 1, p. 61 și urm.], iar Ana Goldiș, aspecte ale lexicului terminologic actual [*Un aspect al îmbogățirii lexicului limbii franceze actuale: terminologia astronauticii*, în „Revista de filologie romanică și germanică", VI (1962), 2, p. 253 și urm.; *Despre unele modificări ale vocabularului limbii franceze actuale*, în „Revista de filologie romanică și germanică", VI (1962), 1, p. 105 și urm.].

Un loc aparte ocupă în cercetările romaniștilor români lucrările privitoare la domeniul ibero-romanic. Interesul pentru problemele lingvistice al Romaniei iberice a luat în vremea din urmă o dezvoltare deosebită. Nu este locul de a cita aici manualele pentru învățarea limbii spaniole, cursurile universitare de gramatică descriptivă și istorică spaniolă apărute în ultima vreme. Acad. Iorgu Iordan — urmat de o serie de colaboratori apropiați, printre care Dumitru Copceag, C. Duhăneanu, Marius Sala, Olga Tudorică — se ocupă îndeaproape de probleme de lingvistică spaniolă, precum și de studierea raporturilor lingvistice și culturale hispano-române. Seria cercetărilor comparatiste

dintre română și limbile romanice a fost deschisă încă în anii dinainte de război de G. Giuglea (*Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937; *Coincidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes*, în „Langue et littérature" I, 1941, p. 157 și urm., II, 1943, p. 20 și urm., IV, 1948 p. 12 și urm.) și a fost continuată în ultimii ani de Florența Sădeanu (*Paralele lexicale între limba română și limbile iberoromanice*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 765 și urm.) și Dumitru Copceag (*Un caso de omisión del articulo en rumano y en los idiomas iberorromances*, în „Revue roumaine de linguistique", IX, 1964, 2, p. 195 și urm.). Comparațiile de acest fel au însă uneori tendința de a rămîne la nivelul descriptiv, sincronic, al cazualului, nereușind a separa coincidențele de concordantele istoric justificate. O cuprindere a celor două domenii neolatine în lumina mai largă a dezvoltării romanice comune a încercat Iorgu Iordan în *El rumano y el español areas laterales de latinidad* (*Dos estudios de lingüística romanica*, Montevideo, 1964, p. 21 și urm.).

Lucrările hispaniștilor români au deschis și unele direcții pînă acum puțin cercetate în România. Iorgu Iordan și Paul Alexandru Georgescu au urmărit istoricul contactelor culturale dintre română și spaniolă (*Los estudios hispanicos en Rumania*, în „Sociedad Rumana de Lingüística romanica", Bucarest, 1964), iar Olga Tudorică studiază, în special, aspectele lingvistice ale acestor raporturi, în epoca începuturilor (pătrunderea elementelor lexicale spaniole în limba română literară în secolul al XIX-lea), în lucrarea *Limba spaniolă în însemnările de călătorie ale lui Mihail Kogălniceanu*. Au fost elaborate în sfîrșit și probleme speciale de ibero-romanistică: Iorgu Iordan s-a ocupat de aspecte lexicale) *Sobre el lexico de los idiomas iberorromances, Dos estudios de lingüística romanica* , Montevideo, 1964, p. 5 și urm.), iar Marius Sala, într-o serie de lucrări, a urmărit iudeo-spaniola vorbită în București (*Algunas observaciones lingüísticas sobre los refranes judeo-españoles de Bucarest*, „Recueil...", Lisbonne, p. 225 și urm., *Recherches sur le judeo-espagnol de Bucarest*, în „Revue de linguistique", VII, 1962), *Factores internos y externos en la fonetica judeo-española*, în „Boletin de filología" (Chile), XII, 1963.

O serie deosebită de cercetări dedicate unui domeniu romanic pentru întîia oară luate în considerație în România a întreprins Maria Iliescu în lucrările *Vorbitori de limbă retoromană pe teritoriul țării noastre*, în „Studii și cercetări științifice“ — Filologie, XIV (1963, 2, p. 294 și urm.) și *Zu den in Rumänien gesprochenen friaulischen Dialekten*, în „Revue roumaine de linguistique“, IX (1964), 1, p. 67 și urm.; ea se ocupă și de probleme de structură a dialectului friulan [*Y a-t-il en frioulan un pronom pleonastique?* în „Revue roumaine de linguistique“, IX, 1964, 3, p. 319 și urm.]; *Contribuții la problema palatalelor și prepalatalelor în friulană*, în „Revista de filologie romanică și germanică“, VII (1963), 2, p. 231 și urm.

6. O trecere în revistă a lucrărilor românești de lingvistică romanică din ultimii ani, oricît de cuprinzătoare, nu poate fi decît selectivă și nu poate răspunde cerințelor unei bibliografii. Ea constituie însă o confruntare de rezultate și de metode, care începe prin întrebarea legitimă: ce a adus nou, în istoria romanisticii românești, epoca de activitate din ultimele două decenii? Răspunsul se conturează cu claritate. O privire de ansamblu asupra lingvisticii romanice românești din ultima vreme dezvăluie în primul rînd activitatea intensă din acest domeniu, numărul mare de cercetători, de lucrări și de probleme. Se dezvoltă sau iau ființă sectoare cu diverse preocupări în domenii limitate (lingvistica ibero-romanică, lingvistica friulană (italiană) sau chiar în lingvistica romanică comparată (sintaxă). Probleme abia schițate în trecut sînt abordate astăzi în profunzime de numeroși cercetători (poziția limbii române între limbile romanice, limba latină în zona balcanică și dunăreană). În același timp, lucrările de romanistică își definesc caracterul lor lingvistic și elimină o anume neclară împletire între literatură și lingvistică, care îngreuia, în trecut, orientarea strictă a cercetătorului către probleme de limbă. Un avantaj pentru specializarea în materie care a creat o generație tînără de romaniști lingviști, dar și un deziderat pentru formarea viitoare a unor cercetători egali informați în istorie literară și în filologie romanică propriu-zisă.

Unele inițiative ale romaniștilor români au drept de întîietate pe tot cuprinsul Romaniei. *Crestomația romanică*, care cuprinde texte adnotate din *toate* idiomurile romanice și din *toate* timpurile, de la origini pînă în prezent, cons-

tituie o întreprindere inițiată de școala românească de lingvistică romanică. Să mai adăugăm aici contribuția romaniștilor români la definirea conceptelor de *limbă* și de *dialect* sau la delimitarea poziției limbii române în romanitate — pentru a releva astfel însemnătatea unor lucrări românești de lingvistică romanică din ultima vreme, într-un orizont științific mai larg. La activitatea pe plan intern se adaugă o tot mai strînsă colaborare cu romaniști din întreaga lume, concretizată în reuniuni științifice sau în paginile unor volume de studii sau reviste internaționale. Romanistica românească se afirmă și se confirmă.

În această lumină, expunerea noastră de față este, mai degrabă decît un bilanț, o perspectivă deschisă în viitor...

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TABLA DE MATERII

Introducere 5

MORFOLOGIE

Clase gramaticale caracteristice limbii române........ 15
Note asupra vocativului românesc 25
Caracteristici ale flexiunii pronominale românești...... 30
Structura exprimării pronominale a politeții în limbile romanice 41
Afirmarea prin *da* în limba română 48

SINTAXA

Trăsături specifice ale sintaxei limbii române.......... 59
Obiectul direct prepozițional în limbile romanice...... 77
Observații asupra conjuncțiilor adversative în limbile romanice. Conjuncția adversativ-copulativă 100
Sŭper, în limbile romanice. Dr. *spre* „pe, peste, deasupra și către" 107

Concluzii 141

ANEXE

Probleme de lexic românesc în perspectivă romanică.. 145
Cercetări actuale asupra dialectelor romanice din Istria.. 161
Lucrări românești de lingvistică romanică 167

459-5(04)
264/1965 20x13 Lei 4,75

1965

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Redactor resp. de carte: VIORICA MÎNZU
Tehnoredactor: ANA SABĂU

Dat la cules 04.02.1965. Bun de tipar 05.08.1965. Tiraj 5000+125 ex. Hîrtie scris II A 63 g/m². Format 54×84/16. Coli editoriale 10,23. Coli tipar 11,50. A. 20 531. Indici de clasificare zecimală: pentru bibliotecile mari 41, pentru bibliotecile mici 41.

Tiparul executat sub comanda nr. 50 135 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Lucrarea cuprinde o serie de studii comparative între limba română şi celelalte limbi romanice. Bazat pe o cunoaştere temeinică a faptelor, precum şi a literaturii de specialitate, autorul prezintă principalele particularităţi structurale ale limbii române, scoţînd în evidenţă, pe de o parte, caracterul ei romanic, iar pe de altă parte, trăsăturile care o deosebesc de celelalte limbi romanice. Tematica fiecărui capitol este completată de un bogat material lingvistic exemplificativ. Prin problematica pe care o abordează, lucrarea vine să întregească o serie de cercetări atît din domeniul istoriei limbii române cît şi din cel al lingvisticii romanice.

Bogăţia materialului faptic şi vastitatea informaţiei ştiinţifice se îmbină cu un remarcabil spirit critic şi numeroase puncte de vedere personale, care reprezintă un aport neîndoios la dezvoltarea lingvisticii româneşti.

Lucrarea se adresează, prin subiectul pe care îl tratează ca şi prin accesibilitatea expunerii, atît cercetătorilor din domeniul lingvisticii, profesorilor, studenţilor, cît şi publicului interesat în probleme de limbă.

Lei 4,75

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY